

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE KADIN VE ÇOCUKLARA HİZMET
VEREN BİR KURUM OLARAK CAMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sıddık AĞÇOBAN

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe Ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Sosyolojisi

Tez Danışman: Doç. Dr. A. Faruk KILIÇ

Haziran 2013

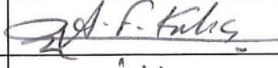
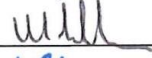

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE KADIN VE ÇOCUKLARA HİZMET
VEREN BİR KURUM OLARAK CAMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sıddık AĞÇOBAN

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe Ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Sosyolojisi

"Bu tez 17.10.2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~oybirliği~~/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. A. F. KILIÇ	BAŞARILI	
Doç. Dr. M. İSKENDERÖĞLÜ	BAŞARISIZ	
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AKKÖSE	BAŞARILI	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlar uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sıddık AĞÇOBAN

19/06/2013

ÖNSÖZ

Ülkemizde camilerle ilgili kısa bir gözlem yapacak olursak camilerin kadınlar ve çocuklar açısından sahip oldukları tarihi ve dini potansiyeli tam olarak kullanamadıklarını görürüz. Camilerin Hz peygamber döneminden başlayarak taşıdığı misyonun bu anlamda günümüzde çok zayıf kaldığını söyleyebiliriz.

Genel bir bakış açısıyla bakınca camilerin genellikle erkeklere yönelik tasarlandığı, kadınlar ve çocukların bu tasarımın dışında tutulduğu görülmektedir. Kadınlar için sonradan hazırlanan bölmeler ve mahfil şeklinde yerlerle asgari ihtiyaç giderilse de ana bölmeden ayrı ve ireti duran bu yerler kadınlara bu ortama ait olmadıkları duygusu yaşatmaktadır. Abdest alma yerleri, namaz kılma yerleri, giriş kapılarının yerlerinin düzenlenmesi, vaazlar, hutbeler ve kadın görevli sayısına kadar bir çok uygulama cami cemaati kadınları sıkıntıya sokmaktadır.

Çocuklar içinse özellikle büyük şehirlerde geniş ortam sıkıntısı onları oyun oynamak için cami bahçelerine yönlendirmektedir. Ancak buralarda da başta cami görevlileri olmak üzere cami cemaati çocukların oynamasına çok kez izin vermemekte, imkanı varsa kapılarını kapatmaktadırlar. Hatta bazen çocukları azarlamakta, tepkilerini şiddet uygulamaya kadar götürmektedirler. Bazı camilerin duvarlarında “bahçede çocukların oyun oynaması yasaktır” yazılarını bir çok kişi görmüştür. Bu durum ise tıpkı kadınlar gibi çocukları da camilerden yavaş yavaş uzaklaştırmakta, yetişkin olduğunda bile camilere gelme isteğini törpüleyecek kadar olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışmada camilerdeki bu iki olguya dikkat çekmeye çalıştık. Öncelikle teorik bir çerçeve oluşturduk. Bu konuyla ilgili yapılmış çalışmaları taradık. Kullanabileceğimiz bilgileri not ettik. Sonra bir anket çalışması yaparak teorik bilgileri empirik bulgularla destekledik. Daha sonra da tüm verileri göz önünde bulundurarak yorumlamaya çalıştık.

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı takip eden danışmanım sayın Doç. Dr. A. Faruk Kılıç'a değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi sunarım.

Sıddık AĞÇOBAN

19/06/2013

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	9
1.1. Kadın Olgusuna Tarihsel Bir Bakış	9
1.2. İslam'a Göre Kadınlarla İlgili Temel Meseleler.....	17
1.3. İslam Dini Açısından Çocuğun Din Eğitimi ve Karakter Gelişimi.....	26
1.3.1. Çocuk Psikolojisi ve Dini Duygu.....	26
1.3.2. Çocuğun Din Eğitimi	29
BÖLÜM 2: KADINLAR VE ÇOCUKLAR AÇISINDAN CAMİLERİN PSİKO SOSYAL KULLANIMI	37
2.1. Çocuklar Açısından Camilerin Kullanımı	37
2.1.1. Psiko Sosyal Açısından Namaz İbadeti ve Camiler.....	37
2.1.2. Diğer Psiko Sosyal Kazanımlar ve Camiler.....	39
2.1.3. Bilinçaltı Eğitimi ve Camiler	44
2.1.4. Çocuklarda Allah Algısı Oluşturma Açısından Camiler.....	47
2.1.5. Din Eğitimi Açısından Camiler.....	49
2.1.6. Cami Eğitiminde Dikkat Edilecek Hususlar	52
2.1.7. Camilerde Oyun Alanları.....	54
2.2. Kadınlar Açısından Camilerin Kullanımı	56
2.2.1. Türkiye’de Kadınların Cami İhtiyacı ve Bu Alandaki Eksiklikler.....	56
2.2.2. Camilerin Fonksiyonel Kullanımında Gözetilecek Hedefler	60
BÖLÜM 3: KADIN VE ÇOCUKLARIN CAMİLERDEN BEKLEDİĞİ HİZMETLERLE İLGİLİ EMİRİK BULGULAR	67
3.1. Cami Kavramı ve Camilerin Fonksiyonları.....	67
3.1.1. Cami Kavramı ve Tarihi Gelişimi.....	67
3.1.2. Toplumsal Kaynaşma ve Camiler	69
3.2. Mescid-i Nebi	70
3.2.1.Mescid-i Nebi ve Fonksiyonları.....	70
3.2.2. Mescidi-i Nebi’de Kadınların Durumu	72

3.2.3.Mescid-i Nebi’de Çocukların Durumu.....	73
3.3. Örneklem Grubun Olgusal Kimliği	74
3.3.1. Cinsiyete Göre Dağılım	74
3.3.2. Eğitim Durumuna Göre Dağılım	74
3.3.3. Yaşa Göre Dağılım	75
3.3.4. Çalışma Durumuna Göre Dağılım	76
3.3.5. Mahallede Cami Olma Durumu.....	76
3.3.6. Camiye Gitme Sıklığı.....	77
3.4. Camilerde Eksik Kalan Hizmetler	77
3.4.1. Alt Yapı.....	78
3.4.2. Vakit ve Teravih Namazları	79
3.4.3. Cuma Namazı.....	80
3.4.4. Vaazlar	81
3.4.5. Kadın Görevli.....	81
3.5. Kadınların Camiye Gelmesinde Dini Ölçüler	82
3.6. Erkeklerin Dindarlığı ve Üstünlüğü Meselesi.....	83
3.7. Camilerden Beklenen Hizmetler.....	86
SONUÇ	91
ÖNERİLER	96
1. Bir Cami Projesi.....	96
2. Sadece Kadın Camileri	99
KAYNAKÇA.....	100
EKLER	108
EK 1: Anket Formu.....	108
ÖZGEÇMİŞ	111

KISALTMALAR

- ANK** : Ankara
b : Bin Veya Bint
BKZ :Bakınız
c : Cilt
ÇEV : Çeviren
DEM : Değerler Eğitimi Merkezi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DİTİB : Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
DNA : Deoksiribo Nükleik Asit
EKEV : Erzurum Kültür Ve Eğitim Vakfı
Hız. : Hazreti
İST : İstanbul
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
s : Sayfa
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TESEV : Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
Vb : Ve Benzeri
Vs : Ve Saire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Cinsiyete Göre Dağılım.....	74
Tablo 2 : Eğitim Durumuna Göre Dağılım.....	75
Tablo 3 : Yaşa Göre Dağılım.....	75
Tablo 4 : Çalışma Durumuna Göre Dağılım.....	76
Tablo 5 : Mahallede Cami Olma Durumu.....	76
Tablo 6 : Camiye Gitme Sıklığı.....	77
Tablo 7 : Namaz Kılma ve Abdest Alma Yerlerinin Durumu.....	78
Tablo 8 : Mescid-i Nebi’de Kadının Durumu.....	82
Tablo 9 : Erkekler kadınlardan daha dindardır.....	84
Tablo 10: İslam dinene göre erkeler daha üstündür.....	85
Tablo 11: Camilerde çocuklar için oyun yerleri.....	87

Tezin Başlığı: Türkiye’de Kadın Ve Çocuklara Hizmet Veren Bir Kurum Olarak Cami

Tezin Yazarı: Sıddık AĞÇOBAN

Danışman: Doç. Dr. A. Faruk KILIÇ

Kabul Tarihi: 19/06/2013

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 111 (tez)

Anabilimdalı: Felsefe Ve Din Bilimleri **Bilimdalı:** Din Sosyolojisi

Camiler halkın büyük bir kesimine ulaşmak konusunda geniş imkanlara sahip kurumlardır. Şu anki haliyle bu kurumlar günlük vaaz ve namazlar, Cuma ve bayram namazları, kandil geceleri gibi özel günler vasıtasıyla halkla sürekli irtibat halindedir. Ancak camilerin, elindeki bu imkanları tam değerlendiremediği bilinmektedir. Halbuki bu kurumlar sistemli ve planlı bir çalışmayla yaygın eğitim kurumlarına dönüştürülebilir.

Camilerdeki yetersizliklerin başında kadınlara verilen hizmetler gelmektedir. Kadınlar açısından camiler gerek alt yapı hizmetleri gerekse personel hizmetleri bakımından ihtiyacı karşılamamanın çok gerisindedir. Müslüman kadınların günümüz modern toplumunda karşılaştığı bazı problemler vardır. Üstünlük meselesi, tesettür, miras, şahitlik, çok evlilik vs. bunlardan bazılarıdır. Bu alanlarda kadınlarımız ihtiyaç duyduğu bilgiyi camilerde alabilmelidir. Yine kadınlara yönelik sosyal ihtiyaçların karşılanmasında camiler bir imkan olarak kullanılabilir.

Türkiye’de cami hizmetlerinde unutulmuş bir diğer kısım da çocuklardır. Çocukların camilere gelmeleri bazen gereksiz görülür bazen de gelen çocuklar çeşitli nedenlerle kovulur. Oysa çocukların iyi bir din ve ibadet eğitimi alması için camiler şarttır. Camilerden uzak tutarak bilgili ve dindar bir nesil yetiştirmek oldukça zordur. Şu var ki, çocukların ruh yapıları ve gelişim dönemleri göz önüne alınarak onlardan yetişkin gibi davranmaları beklenmemelidir. Çocukları camiye çekecek ve camiye sevdirecek çözümler üzerinde çalışılmalıdır. Çocukların en zayıf noktaları oyun oynama istekleridir. İşe cami bahçelerini çocukların oynamasına uygun hale getirerek başlanabilir. Diğer yandan çocukların yaratılıştan getirdikleri bazı duygular vardır. Bağlanma, boyun eğme, sığınma, saldırma, korkma vs. bu duyguların doğru eğitilerek sağlıklı kişiliklere dönüştürülmesi gerekir. Eğer doğru eğitilmezse bu duygular sağlıklı kişiliklere dönüşebilir. Camiler ruhsal ve bilişsel anlamda birer çocuk eğitim merkezi gibi kullanılarak bu duyguların eğitiminde de rol alabilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Çocuk, Cami, Eğitim, İslam

Sakarya University Institute of Social Science, Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: The Mosque In Term Of Providing Services To Women And Children In Turkey

Author: Sıddık AĞÇOBAN

Supervisor: Assoc. Prof.Faruk KILIÇ

Date: 19/06/2013

Nu. of pages: vi (pre text) + 111 (main body)

Department: Philosophy And Religious Studies **Subfield:** Sociology of Religion

Mosques are institutions with a wide range of facilities in terms of access large segment of the people. These institutions in its current form are in contact with the public continuously by special days such as daily sermons and prayers, Friday and Eid prayers, candle nights. But mosques can't evaluate these facilities. Whereas mosques can be converted to non-formal education institutions.

At the beginning of deficiencies in mosques is services provided to women. in terms of women, the mosques are quite inadequate with regard to infrastructure and personnel services. There are problems faced by Muslim women in today's modern society. Some of them the problem of supremacy, veil, legacy, many marriages etc. on these issues our women able to take information needed. Also mosques as an opportunity can be used to meet the social needs of women.

In Turkey, in terms of mosque services other forgotten part is children. Sometimes come of children to mosques is considered unnecessary. And sometimes, due to various reasons children coming to mosque fired by the Jamâat. Whereas mosques are compulsory for religious and prayer education of children. without mosques, growth of knowledge and prayerful generation is very difficult. however, should not be expected act from children like adult. must working on solutions witch endears the mosque and referring to it. The most weak points of the children is their requests for play. Can begin to work by adapting mosque gardens for children's play. on the other hand there are some of the innate feelings of children. Anaclisis, obedience (submission), asylum, attacking, fear etc. need to educate these feelings correctly. If not the right to educate these feelings can be transformed into unhealthy personalities. The mosques can take part into educate of the these feeling.

Key Words: Women, Children, Mosques, Education, İslamic

GİRİŞ

1. Amaç

Camilerin en önemli özelliği ibadet yeri olmalarıdır. İnananları günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere ibadet etmek için bir araya toplayan dini kurumlardır. Cami olgusunu din sosyolojisinin konusu haline getiren unsur ise bu kurumların aynı zamanda toplumsal bir özellik taşımalarıdır. Camiler toplumun bazı kesimini sosyo kültürel ve dinsel ortak paydalarda buluşturarak toplumsal bağların oluşmasında önemli bir aktör görevi görmektedir.

Ülkemizde camilerle ilgili kısa bir gözlem yapacak olursak camilerin sahip oldukları tarihi ve dini potansiyeli tam olarak kullanamadıklarını görürüz. Camilerin Hz peygamber döneminden başlayarak taşıdığı toplum için birleştirici, birey için geliştirici yönünün günümüzde çok zayıf kaldığını söyleyebiliriz. Bu çalışmanın kapsamı camilerin bütün yönleriyle eksik veya geliştirilebilir yönlerini içermemektedir. Burada sadece camiler, kadınlar ve çocukların yararlanma olanakları açısından ele alınmıştır.

Genel bir bakış açısıyla bakınca camilerin genellikle erkeklere yönelik tasarlandığı ve kadınlar için de sonradan bir bölüm oluşturulduğu görülmektedir. Bu bölümler ise istisnaları olmakla birlikte genellikle paravanla ayrılmış bir köşe, alt katta izbe bir yer şeklinde ana bölmeden dışlanmış ireti yerler olmaktadır. Dahası kadınlar için hiç yer ayrılmamış camilerin bile sayısı oldukça fazladır. Bu durum ise kadınların camilere gelme oranını düşürmekte ve cami ortamından dışlanmalarına sebep olmaktadır. Halbuki modern Türkiye’de yeni yapılanma süreci derin bir fikri altyapı üzerinde planlı ve ileriye dönük ele alınsaydı camiler kadın cemaati de kapsayacak şekilde özgün bir formla yeniden tasarlanabilirdi.

Güncel dini meseleler toplantısı sonuç bildirgesinde (2004) kadınların camilerde ibadet etmesi ile ilgili bir madde düzenlenmiştir. Bildirgenin 21. maddesinde şu geçmektedir: Kadınlar günlük namazlara, bayram, cuma ve cenaze namazlarına iştirak edebilirler. Hz peygamber döneminin özellikleri dikkate alınarak cuma ve bayram namazlarına kadın ve çocukların katılmasının özendirilmesi gerekir (Onay, 2008:241). Bu anlamda gerek dini gerekse hukuki meşruiyyet açısından kadınların

camiiye gelmesinde bir sıkıntı bulunmamaktadır. Ama uygulamada aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Ülkemizde kadınların erkekler kadar hatta daha fazla cami eğitimine muhtaç oldukları kesindir. Kaldı ki kadınların dini öğrenme ortamları erkeklere nazaran daha sınırlıdır. Dinin çarpıtılması sonucu yaygınlaşan bidat ve hurafelerin özellikle kadınlar arasında yaygın olduğu görülmektedir. Bu durumda kadınları cami eğitiminin dışında tutmak toplumun sayı itibariyle yaklaşık yarısını dini bilgiden yoksun bırakıp cehalete atmak anlamına gelmektedir. Çünkü günümüzde yetişkin halkın yaygın din eğitimi aldığı en önemli kurum camidir. İslam dünyasında Arap yarımadası başta olmak üzere bir çok ülkede kadınların camiye devam edip vakit Cuma ve bayram namazlarına katıldıkları bilinmektedir. Ülkemizde de benzer bir ortamın oluşması için yeterli altyapıyı hazırlamak mümkündür.

Camilerimizde ortamın dışında tutulan ve cami mimarisi tasarlanırken hesaba katılmayan toplum unsurlarından biri de çocuklardır. Çocukların ruh ve beden gelişimleri açısından bakınca oyun oynamanın ne kadar önemli olduğu açıktır. Çocukların en çok ihtiyaç duydukları ortam koşup oynayacakları geniş alanlar ve oyun yerleridir. Ama büyük şehirlerde bu imkanların istenilen ölçülerde olduğu söylenemez. Çocukların çevrelerinde bahçesi en geniş ve boş olan yerler genellikle camilerdir. Özellikle erkek çocuklar bu yüzden cami bahçelerini çok severler. Hem korunaklı hem elverişli hem de müsaittir. Ancak burada da başta cami görevlileri olmak üzere cami cemaati çocukların oynamasına çok kez izin vermez. İmkânı varsa kapılarını kapatır yoksa her fırsatta çocukları azarlarlar. Hatta bu bazen şiddet uygulamaya kadar gider. Bazı camilerin duvarlarında “bahçede çocukların oyun oynaması yasaktır” yazılarını bir çok kişi görmüştür. Bu mantıkla örülü bir ortamda yaşayan ve camilerden uzaklaştırılarak yetiştirilen çocuklar doğal olarak büyüyünce de camilere gelmek istememektedir. Küçükken camiden uzaklaştırılan bir kişinin büyüyünce camiye gelmesini beklemek büyük bir tezattır. Bu sebeple kanaatimize göre çocukların ruh halini de hesaplayarak camiler yeniden tasarlanmalı ve cami ortamına çocukları da katmak için başta oyun imkanları olmak çalışmalar yapılmalıdır.

Bu tezin konusu seçilirken yukarıda değinilen tespit ve gözlemler etkili olmuştur. Camilerde bu anlamda ne ölçüde hizmetler verilmektedir, kadın ve çocuklar

kendilerine verilen hizmetlerden ne kadar memnundur, iyileştirilmesini istedikleri alanlar var mıdır? Gibi sorulara empirik bulgulardan yararlanılarak cevaplar aranmıştır. Ayrıca empirik verilerden bağımsız olarak camilerin dini ve tarihi misyonu değerlendirilmiş ve “bu misyon günümüzde ne kadar canlandırılabilir?” sorusu etrafında kurgulanan bir yaklaşımla camilerde kadın ve çocuklara verilebilecek psiko sosyal kazanımlara değinilmiştir. Bağlam ise iki ana tema üzerinde kurgulanmıştır. Birincisi günümüz koşullarında camilerde kadınlara verilen hizmetler iyileştirilebilir. İkincisi ise camiler çocukların ruh dünyaları ve gelişim özellikleri göz önüne alınarak yeniden düzenlenebilir. Çalışmada savunulan düşünce şudur: Camiler şu an ki haliyle kadın ve çocuklara hizmet vermekte yetersiz kalmaktadır. Ancak iyi bir çalışma ile bu hizmetler iyileştirilebilir.

Bu çalışmanın amacı da bu bağlamda camilerde kadınlara verilen hizmetlerin azlığına dikkat çekmek ve bu alanda yapılan araştırma, gözlem ve yazılardan yararlanılarak dini anlamda kadınların daha fazla bilgi ve eğitime ihtiyaç duyduğu ve bu ihtiyacı karşılamak için camilerin yaygın eğitim kurumu gibi kullanılabilceğini belirtmek olmaktadır. Özellikle ülkemizde eğitim olanaklarından az yararlanmış kadınlara ulaşmanın en pratik ve etkili yolunun camiler olduğu düşünülürse bu amacın gerçekleşmesinin önemi daha da belli olmaktadır. Çalışmanın amaçlarından biri de çocukların ruhsal ve bilişsel gelişim dönemlerinin özelliklerini inceleyerek bu özelliklerin dini boyutuna dikkat çekmek ve bu duyguların eğitilmesinde camilerin nasıl kullanılabilceğine vurgu yapmaktır. Çocukların doğuştan getirdikleri bazı duygular vardır. Bu duygular eğitime müsait olarak çocukta bulunur ve eğer doğru eğitilmezse çocukların zararlı kişilikler geliştirmesine yol açar.

2. Yöntem

Bu çalışma hem teorik hem de empirik olarak işlenmiş bir çalışmadır. Bu bakımdan öncelikle konu belirlenmiş ve sonra konuyla ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Kaynaklara ulaştıkça ve kaynaklar değerlendirildikçe konunun içeriğine bazı küçük eklemeler yapma ihtiyacı hissedilmiştir.

Konular işlenirken dini referanslara da değinilmiş ancak kullanılan bilgiler sosyolojik açıdan değerlendirilerek bu referansların halk arasından nasıl hayatiyet

bulduğu ve buna bağlı tezahürlerin nasıl olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Tarihi, dini ve sosyolojik veriler toplandıktan sonra konular ayrı ayrı değerlendirilmiş ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda elde edilen veriler yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümü pratik bir çalışma ile tamamlanmış ve teorik çerçeve ile belirlenen alanların pratikteki karşılıkları kontrol edilmek istenmiştir. Bu bölümde bir anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada kadın ve çocuklar camilerden aldıkları hizmetler yeterli mi, eksik mi bulmaktadır, başka hizmetler almak istiyorlar mı? Gibi sorulara kadın ve çocukların gözünden bakarak cevap bulmaya çalıştık. Yine bu konuyla yakından ilişkili oluğu için kadın erkek dindarlığına kadınların bakış açısını yakalayacak veriler toplamaya çalıştık. Bunun yanında kadınların konuyla ilgili olarak tarihsel ve fıkhi bilgilerini değerlendirmek için bazı ifadelerden yararlandık. Anket formuna 34 tane ifade yerleştirdik. Elliye yakın tabloyu değerlendirmeye aldık ancak fazla hacimli olmaması için tabloları metne eklemeden sadece sonuçları yazdık.

Çalışmada anket yöntemi kullanılmış, anket formuna 34 ifade eklenmiştir. Bazı ifadelerin değişik versiyonları tekrar sunularak araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada tesadüfi örneklem tekniği kullanılmıştır. Anket formları 150 kişiye dağıtılmış ve 130 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Örneklem grup üç bölümde incelenebilir. Kadınlar, erkek çocukları ve kız çocukları. Maddeler değerlendirilirken hangi grupta ilgiliyse o açıdan değerlendirilmiştir. Bazı maddeler ise bütün gruplar esas alınarak toplam sonuçlar üzerinden değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Aslında araştırma yapılırken her yaştan dengeli olarak homojen bir katılım hedeflenmişti. Ancak araştırmanın çocuklarla ilgili kısımları hakkında yorum yapmak için yeterli veri olmağı fark edilmiş ve ek bir çalışma düzenlenerek özellikle çocukların sayısı artırılmıştır. Soru kökleri değerlendirilirken yaş grupları dikkate alınmıştır.

Anket verileri SPSS istatistiksel paket programına yüklenmiş ve olgusal kimliği belirleyen tek yönlü tablolarla birlikte sabit ve bağımlı değişkenlere bağlı çapraz ilişkilerin değerlendirilmesi için ağırlıklı olarak çok boyutlu tablolardan faydalanılmıştır. Özellikle bazı maddelerde talebin gücü hakkında bilgi almak için Likert ölçeğine uygun olarak beş seçenek yerleştirilmiştir. Ancak bazı maddeler sadece üç kategoride değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıklarını şu şekildedir:

a) Çalışma İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yapılmıştır. Bu nedenle belli bir yöreyle sınırlıdır. Ancak Türkiye'nin hemen her yerinden insanın yaşadığı bir yer olduğundan sonuçlar daha genel diyebiliriz.

b) Yetişkin erkekler araştırmaya dahil edilmemiştir. Ama bu çalışma aynı alanda yetişkin erkeklerin de dahil edilerek daha kapsamlı bir çalışma yapılabileceğini göstermiştir.

c) Üniversite mezunu, okur-yazar ve İHL mezunu deneklerin sayısı yeterli ölçüde olmadığından sırf bu tahsil seviyelerine yönelik yorumlar mümkün olduğu ölçüde sınırlı tutulmuştur. Sadece genel değerlendirmeler içerisinde değerlendirilmiştir.

d) Veriler katılımcıların samimi ve doğru cevap verdiğiğine dayanılarak yorumlanmıştır.

e) Çocukların toplam denek içerisindeki oranı diğer yaş gruplarına göre fazla olmuştur. Bunun nedeni erkek deneklerin sadece çocuklardan seçilmesidir. Maddeler değerlendirilirken konu ile yaş grubu arasındaki ilişki hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3. Önem

Bu çalışmada genel olarak iki olgu üzerinde durulmuştur. İlk olarak kadın İslam'da değersiz midir, ikinci sınıf mıdır? Sorularına cevap aramak için İslami kaynaklarda kadınlar ile ilgili toplum düşüncesini yönlendiren referanslar taranmıştır. Burada genel eğilimlerin yoğunlaştığı noktalar belirtilerek toplum içinde kadın olgusuna yaklaşılmıştır. Konunun bu bağlamda incelenmesinin nedeni kadını camilerde uzaklaştıran düşüncenin tek nedenle açıklanamayacağı ve konunun sağlıklı bir şekilde işlenmesi için bu alanlara değinmeden geçmenin anlaşılmayı zorlaştıracağı düşüncesidir.

Konunun dini meşruiyetini belirlemek için Hz. Peygamber döneminde kadının genel durumuna, Mescid-i Nebi ile olan ilişkisine ve Kur'an'da erkek üstünlüğü ve kadınlarla ilgili ahkamı belirleyen ayetlerin bir kaçına değinilmiştir. Halifeler döneminde de kadının genel durumu ve mescitlere gelme durumuyla ilgili genel bilgiler verilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber dönemindeki uygulama ile sonraki

uygulamalar arasında hangi yönde bir eğilim olduğumu veya olacağını en iyi gösteren dönem halifeler dönemidir.

Kadının gerek sosyal hayatı gerekse mabetlerde ibadet etme durumuyla ilgili en keskin kırılmaların yaşandığı dönem Emevi dönemi olmuştur. Abbasi dönemi ise bu dönemin devamını sağlayan bir dönemdir. Bu bakımdan bu iki dönemin konumuz açısından önemi oldukça büyüktür. Bununla birlikte genel tarih içinde kadının duruna da kısaca değinilmiştir. Böylece konumuzun ana temalarından birini teşkil eden kadın olgusunu daha geniş bir çerçevede görmek hedeflenmiştir. Buna ek olarak cahiliye dönemine ayrıca değinilmesinin nedeni İslam dininin ahkâmının ilk kez o coğrafyada uygulanmış olmasıdır. Eski Türklerde kadının durumuna ayrıca değinilmesinin nedeni ise geniş bir açıdan olaya bakma imkanı yakalama düşüncesidir.

Konular işlenirken olumsuz görüş ve düşünceler ve tarihsel bilgilere de yer vermekle birlikte esas tutulan düşünceler Müslüman yazar ve düşünürlerin görüşü olmuştur. Çünkü konumuz açısından meseleye yaklaşınca şuna cevap aramamız gerekir: Kadınlar hala camilerde uzaklaştırılmak istenen durumdadır mı? Ve kadınlar camilere çekilmek istense acaba toplumsal bir engelle karşılaşılır mı? Tabii ki bu durumda bize en iyi ipucunu verecek durum Müslüman yazar ve düşünürlerin oluşturduğu hakim düşüncenin yönü olacaktır. Yine müslüman aydınların meseleye nasıl yaklaştıkları önemlidir. Çünkü kadın algısının oluşmasında bu yaklaşımların önemi büyüktür.

Konu çeşitli başlıklarla etraflıca işlenmiştir. Bunda kadının sosyal durumunun sadece camiye geliş gidişle sınırlı olmaması bunların birbiriyle ayrılmaz şekilde ilişkili olduğu düşüncesi etkili olmuştur. Tüm başlıklarda işlediğimiz konunun algılanış biçimi, tüm bu tarihi ve kültürel geçmişler kadının ötekileştirilmesi ve camilerden uzaklaştırılması için yeterli midir, kadının günümüzdeki konumu ve duruşu hakkındaki algı onun camilerde uzaklaşmasına teşvik edici olmuş mudur, kadınlar camilerden daha fazla yararlandırılabilir mi, eğer yararlandırılmak istense kültürel veya dini bir tepki oluşur mu?

Konunun biraz uzun olmasının iki temel açıklaması vardır. Birincisi araştırmanın iki ana konuyu yani hem kadınları hem de çocukları kapsamaması, ikincisi ise varsayımların araştırmanın konusuna dahil edilmesidir. Böylece varsayımlara dayanarak değil gerçek bilgilere dayanarak konunun işlenmesi düşünülmüştür.

Çalışmada ikinci olarak çocuklar ele alınmaya çalışılmıştır. Tez de çocuklarla ilgili ele aldığımız konu dini duyguları geliştirme ve eğitime açısından çocukların durumuyla ilgilidir. Çocuklar daha doğuştan itibaren bazı duygu ve fitri eğilimleri beraberinde getirirler. Bunların başından inanma ve tapınma eğilimi gelir. Eğer bu eğilimler doğru şekilde kullanılmaz ve eğitilemezse çocuk insani açıdan kusur sayılacak kişilik özellikleri geliştirerek büyür. Bu duyguların eğitilmesi bir çok yolla sağlanabilir. Bu çalışmada bu duyguların eğitimi açısından camilerin bir yöntem olarak kullanılması ele alınmış ve camilerde verilebilecek duygusal ve sosyal kazanımlara değinilmiştir.

Camilerden sağlanacak faydalara geçmeden önce çocuk psikolojisi, eğitimi ve gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Çocuğun doğuştan getirdiği duygular, ailesinin tutumu, yetiştiği ortam, çocuğun fitratı bunlardan bir kaçıdır. Önceden bunlara yer verilmesinin nedeni bunların çocukların camilerle olan ilişkilerine doğrudan etki edeceklerinin düşünülmesidir. Nitekim cami eğitiminde tam faydalanmak için çocuğun gelişim ve ruhsal özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.

Bu bölümde konu işlenirken daha çok eğitim ve psikolojinin verilerinden faydalanılmıştır. Ama elde edilen sonuç ve analizler sosyolojik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Joachim Wach, “Dini hayatın işlerliğinin söz konusu olduğu her yerde sosyolojik incelemenin bir başka incelemeyle bütünleşmesi gerekir” demiştir. (Wach, 1987:43) bu çalışmada da sosyal bir olgu incelenirken psikoloji ve eğitim bilimlerinin verilerinden konu bütünlüğünü oluşturmaya yetecek kadar yararlanılmıştır.

Konunun dini meşruiyetini belirlemek maksadıyla Hz. Peygamberin çocuklara davranması ve Mescid-i Nebi’ye çocukların geliş gidişi hakkında da bilgiler verilmiştir. Camilerde oyun alanları olabilir mi? Sorusuna cevap ararken Mescid-i Nebi’nin fonksiyonları göz önünde bulundurulmuş ve bu maksatla Peygamber Mescidi’nin fonksiyonları da incelenmiştir. Ayrıca kutsal kitap Kur’an’da çocuk

eğitimi ve inanç gelişimi ile ilgili verilen referanslar da dini dayanak ve meşruiyet bağlamında değerlendirilmiştir. Bunun yanında camilerde oyun alanları olmasının sakıncaları olup olmadığına değinilmiş ve sakıncaların gůvence altına alınması ngrlmřtir.

Bu bölümde dikkat çekilen önemli noktalardan biri de eğitimde ceza faktörünün nasıl kullanılacağıdır. Özellikle din eğitiminde çocuklara ceza verilmeli midir, verilirse hangi şartlarda verilmesi gerekir? Sorularının cevapları aranmıştır.

Bu çalışmada yukarıda belirlenen ihtiyaç alanları ile ilgili bilimsel araştırma ve yazılardan faydalanılarak ulaşılan bilgiler bu ihtiyaç alanlarını kapatmak noktasında camilerden ne şekilde yararlanılabileceğini belirlemek için kullanılmıştır.

İlk bölümde konunun dayanak noktasını oluşturacak düşüncelere ve kaynak bilgilere yer verilmiş ikinci bölümde ise bu bilgiler üzerinden geliştirilen düşünceler açıklanmıştır. Yani ikinci bölümdeki düşüncelerin dayanak noktası kaynak taramasının ağırlıklı olarak işlendiği birinci bölümdür. Bu şekilde bölümler arasında tutarlı ve sistematik bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklarda istatistiksel verilerden de yararlanılmış ve bir çok yerde yüzdelik değerler en yakın tam sayıya yuvarlanarak başına “yaklaşık” ifadesi getirilmiştir. İşlam ansiklopedisi (Diyanet İşleri Başkanlığı) kaynak verilirken yararlanılan maddeyi yazan kişinin adı belirtilmemiştir. Bunun nedeni bu düşüncenin şahsi bir düşünce olmaktan ziyade Diyanet’in kurumsal düşüncesi haline gelmiş olmasındandır. Dipnotlarda ayrıca belirtilen kaynaklar olmuştur. Bu kaynak belirtmekten ziyade fazladan bilgi vermek amaçlıdır. Hadis kaynakları verilirken yararlanılan kaynaklar diğer kaynaklarda kullanılan aynı yöntemle belirtilmiştir. Bunun nedeni bu kaynakların esas kaynak değil terceme ve şerh usulü ile yayımlanmış kaynaklar olmasındır. Bununla birlikte bir çok hadisin esas kaynaklardaki bölüm ve numaraları da belirtilmiştir.

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Kadın Olgusuna Tarihsel Bir Bakış

Eski Türklerde Kadın: Gökalp'e göre eski Türkler'de kadınlar amazon (savaşçı kadın) idi. Eski kavimler içinde hiçbir kavim Türkler kadar kadına hak vermemişler ve saygı göstermemişlerdir (Gökalp, 2005c:167). Eski Türkler'de tek eşlilik hakimdi. Gelenekler zorunlu bir iki durum haricinde çok eşliliğe müsaade etmezdi. Bu haller çocuğu olmama, hasta olma durumları idi. Eski Türkler'de kadın devlet yönetiminde, toplum menfaatlerinde, aile içinde ve ekonomik hayatta eşi ile eşit söz hakkına sahip ve eşi kadar işin içindedir (Avcı, 2010: 87-109). Göktürkler'de ise zina yapanlar ağır ceza alırdı, cariyelik utanç verici bulunur kadınlara hakaret sayılırdı. Türk kadınları İslam'ı kabul etmeden önceki haklarını kabul edince de sürdürdüler. Çünkü bu haklara zaten sahiplerdi (Can, 2008:33-34).

Cahiliyede Kadın: İslam öncesi Arap toplumlarında kadının insan olup olmadığı tartışılmıştır (Altındal, 1991:43). Kadın bu toplumlarda sosyal statü ve haklar bakımından oldukça fakir durumdaydı. Kadın miras alamazdı. Bir erkek sayısız kadınla evlenebilirdi (Canan, 1977:443). Kadın ancak evlenince biraz statü, hak ve yetki kazanıyordu (Fazlurrahman, 2000:131-132).

Eski Arap toplumlarında kadının pek büyük bir mevki ve itibara sahip olduğunu düşünenler de vardır. Bilgiseven bunlardan biridir. Bilgiseven'e göre Cahiliye Arapları kadını bazı şartlarda çok önemser ve değer verirdi. Kız çocuklarının öldürmesinin nedeni değer vermemekten değil aşırı kıskançlıktan kaynaklanıyordu (Bilgiseven, 1989:189).

İslam Tarihinde Kadının Genel Durumu: Kur'an'da genel bir durumdan bahsedilirken kadın ile erkeğin eşit mesafede muhatap alındığı görülür. Başta en-Nahl 16/97 ve el-Ahzab 33/35 ayetleri olmak üzere bunun örneklerinin çoğaltmak mümkündür. Eş-Şurâ Sûresi'nin 49. ve 50. ayetlerinde yer alan, "dilediğine kız çocuk, dilediğine erkek çocuk verir; yahut hem kız hem erkek çocuk verir" ifadesinde ise kızların önce zikredilmiş olmasını dikkate alan bazı âlimler bundan kızların erkeklere göre daha hayırlı olduğu hükmünü çıkarmışlardır (İslam Ansiklopedisi, c.8, (?):356). Bununla birlikte Abese Suresi'nin 34-37 ayetlerinde sabır ve sadakat gibi hasletler kadına, kaçmak ve vefasızlık gibi hasletlerin ise erkeklere verildiğini belirterek

Kur'an tarafından kadınlara gösterilen ekstra iltifatlar olduğunu belirtenler olmuştur (Carullah, 1999:29).

Bu iltifatlar ibadetlerde tanınan kolaylıklarla devam etmiştir. Nitekim namaz, oruç, hac gibi ibadetlerde kadın için fazladan kolaylık sağlanmıştır (Ersan, 1997:71-74). Carullah'a göre hayız ve nifasın her dakikası neslin devamına hadim olmak suretiyle namaz gibi büyük bir ibadet sayıldığı için adet günlerinde hatunlar namaz kılmaktan muaf tutulmuştur (Carullah, 1999:51).

Ziya Gökalp "bir anlayışın halka geçerek ilim, kültür halini alması kadınlara verilen değerle başlar. Bir milletin kadınları nasıl düşünürse halkı da öyle düşünür. Nitelikleri bütünüyle teorik olan düşünceleri, fikirleri, onları duygulaştırmakla yükümlü olan kadınlar tarafından temsil edilmedikçe aklın fikirlerden çok duygusal düşüncelere yatkın olan büyük kesimi arasında yayılmaz" demiştir (Gökalp, 2005b:96). Böylece Gökalp bir toplumun anlayış bakımından tam olabilmesi için kadınların yürüteceği misyona dikkat çekmiştir. Bu anlayış milli ve dini kültürümüzün zembereğini temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Bazı tasavvufi ekollerde kadın erkek aşkı Allah aşkına ulaştıran bir vasıta olarak görülmektedir. Bu yüzden İslam maneviyatında insan aşkı olan aşk-ı mecaziden Allah aşkı olan aşk-ı hakikiye kadar bir seviye hiyerarşisi mevcuttur. Hz. Peygamber'in kendisine dünyada sevdiren üç şeyin (güzel koku, namaz, kadın) arasında kadını da sayması İslam'ın cinselliğe verdiği olumlu anlamı gösterir. Burada kadınlığın manevi tabiatıyla insanlar için Allah'la karşılaşmanın en dolaysız yolu olan namaz ve duyuların en hassası olan koku alma yetisi arasındaki ilişkiyi belirtilmiştir. İbn-i Arabi'ye göre Allah'ı tefekkür etmenin çeşitli şekilleri vardır ama en mükemmel olanı kadınlı tefekkür edilmesidir. Peygamberimiz de kadını bu yüzden sevmiştir.¹(Nasr, 1989:56-57) Mesnevi'de yer ile gök arasındaki durumu erkek ile kadın arasındaki duruma benzeten bir beyit vardır: "*Gök demiş elbette 'yerler merhaba', Biz demir dost mıkna'tis der merhaba, Gökler erkek yer kadındır akl için, Gök verir olmuş bitirmişmiş zemin*" (Rumi, 2011:403). Yani gökler demir yerler mıkna'tis gibidir. Bunlar birbirini doğal olarak çeker. Erkek ile kadın arasındaki durum da böyledir.

¹ Enes (ra) Rasululah (sav) buyurdu ki: Dünyanızdan bana koku ve kadın sevdirdi. Gözümün nuru ise namaz kılındı. (Canan, c.7, 1995:516). Manasındaki hadisi kastetmiş olmalı.

Müslüman coğrafyalarında kadının edindiği para ve mal tamamen kendine mahsus kalırdı. Kocası da alacaklılar da buna dokumazdı. Harem kısmının emniyeti içinde örer dokur ve çocuklarını yetiştirirdi. Diğer yandan arkadaşlarıyla oyun oynayacak şekerleme yiyecek sohbet edecek kadar vakti de olurdu. Kadınlardan beklenen şey çocuktur. Kadına verilen ehemmiyet doğurduğu çocuk nispetinde artardı. Kısır kadınları ise hiçbir ehemmiyeti yoktu (Durant, (?):64). İslâm tarihinde kadınların devlet başkanlığı yaptığı da bilinmektedir. Delhi'de, Eyyûbîler'de, İran'da bazı Müslüman Türk boylarında, Yemen'de hüküm süren Suleyhîler'de yönetimi tek başına yürüten kadınlar olmuştur (İslam Ansiklopedisi, c.24, (?):91)

Konuyla ilgili olarak kadının sosyal durumu ve haklarıyla ilgili batı ve doğuyu kıyaslayan Avrupalı bazı aydınlar İslam hukukunu samimiyetle övmüşlerdir. “Joseph Chaine ve Rene Grousset başkanlığında toplanan ilmi bir heyet şu kanaate varmıştır: Mevcut şartlarıyla İslam hukuku eski roma hukuku ile yeni medeni kanunlarımızın ekserisinden daha insanidir. Çünkü bizim kanunlarımızda kadınla beraber ihtiyarlık çağına gelmiş babalarla analar genellikle ihmal edilmiştir.” (Gürkan, (?):112)²

Bazı dönemlerde kadınların zaman zaman toplumdaki uzaklaştırılmaya çalışıldığı olmuştur. İlk kontrol mekanizması olarak da camilere gidiş geliş sınırlandırıldığı görülür. Kadınların camilerden uzak tutulmak istenmesi zamanla etkisini göstermiş, onların evdeki ibadetlerinin camidekinden daha faziletli olduğu, camiye gitmelerinin fitneye sebep olacağı inancı yerleşmeye başlamıştır. Kadınlar bunun yerine sonraki dönemlerde türbe, tekke ve zaviyeleri ziyarete yönelmişlerdir. Bu ise dinin teorik ve amelî yönünü değil şeklî yönünü ön plana çıkarmıştır. Bu gelişme, din dışı bazı uygulamaların zamanla dindenmiş gibi gösterilmesinde etkili olmuştur (İslam Ansiklopedisi, c.24, (?):87. Ancak bu uygulamaların daha sonra da geleceği gibi dini değil kültürel olarak değerlendirilmesi gerekir. Bazı bölgelerdeki kültürel davranışlar zamanla dini fiiller gibi işlenmeye başlamıştır. Beyza Bilgin' göre Türk topluluklarında kadının sosyal durumu İslam dinine bağlanan öğretiler doğrultusunda düzenlenmiş görülmekte ise de onların tepesinde Kur'an'dan çok

² Rene Grousset: Fransız bir tarihçi (<http://tr.wikipedia.org>) ve ayrıca Batılı gözlemcilerin Türkler hakkında söylediği övgü dolu sözler ve Türklerin bilmediği kötülükler için bkz. (Gürkan, (?):201-204), Batılı düşünürlerin İslam medeniyeti hakkında takdir dolu yazıları için (Gürkan, (?):342-361).

yerel kültürler etkili olmuştur. Zamanla bunlara uymak ise Müslümanlığın gereği gibi algılanmıştır (Bilgin, 2005:44).

Hız. Peygamber Döneminde Kadının Genel Durumu: Hz. Peygamber'in zamanında müslümanlar kadınlardan ayrılmamıştı. Birbirlerini ziyaret edebiliyor rahatça görüşebiliyor, camide birlikte ibadet edebiliyorlardı. (Davudoğlu, c.10, 1983:229). Kadınlarla iyi geçinin, onlarla güzel muamele edin manasındaki ayet (en-Nisa 4/19) Hz. Peygamberin hayatında oldukça belirgin şekilde yaşıyordu.

Ahzab suresinde kadınların sosyal durumuyla ilgili olduğu söylenebilecek bazı ayetler vardır. Bu surenin 32. 33. Ayetlerinde şöyle geçmektedir: *“Ey Peygamberin hanımları! Sizler herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Allah'tan sakınıyorsanız, yoksa, kalbi bozuk olan kimse kötü şeyler ümit eder; daima ciddi ve ağırbaşlı söz söyleyin. Evlerinizde oturun; eski Cahiliyye'de olduğu gibi açılıp saçılmayın”* aynı surenin 53.ayetinde ise *“Peygamber'in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin”* geçmektedir. Hz. Peygamber ve ilk dönem Medine toplumunda ve yorumlarında “evlerinizde oturun” ifadesinin “evinizde çıkmayın”, “edalı konuşmayın” ifadesinin “erkeklere sesinizi duyurmayın”, “perde arkasından isteyin” ifadesinin “kadın erkek farklı yerlerde oturun veya kadınlar yüzlerini örtünler” şeklinde anlaşılmadığı kesindir (Yılmaz, 2011:288). Yani Hz. Peygamber döneminde kadınların evlerine hapsedilmediğini, toplumdan dışlanmadığını ve ikinci sınıf muamelesi görmediğini söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber kendisine dünyadan sevdiren üç şeyi sayarken bunların arasına “iyi kadını da” koymuştu. “Dünyanızdan bana koku ve kadın sevdireldi. Gözümün nuru ise namaz kılındı” demiştir (Canan, c.7, 1995:516). Kendisi kadınlara iyi davranmakla kalmaz başkalarının da iyi davranmasını telkin ederdi. Hayırlı kişi olmakla kadınlara iyi davranmak arasında çok sağlam bir anlam ilişkisi kurarak “Sizin en hayırlınız kadınlarınıza en iyi davrananızdır” (Hatipoğlu, c.5, 1983:461) şeklinde bunu bir yaşam tarzına dönüştürmeye çalışmıştı. Dayak atmanın oldukça sıradan bir eylem olduğu bir toplumda yetişmişti. Hayvanlar, hizmetçiler, çocuklar, kadınlar ve hatta yetişkin güçsüzleri dövmek son derece normaldi. Hz. Peygamber ise hiçbir şeye vurmamıştı. Ne bir kadına ne de bir hizmetçiye (Davudoğlu, c.10, 1983:111).

Hız. Peygamber ilim ve bilgi bakından erkeklerin ilerlemesini sağlarken kadınları fakirleştirmemişti. Dönemin ilim ve ğretim hayatını temsil eden faaliyet Kur'an ğretmeydi. Hız. Peygamber mescitte kadınlara özel bir gün ayırarak Kur'an dersleri vermenin (Buhari, ilim, 87) yanında Kur'an her indiğinde o bunları önce erkeklere sonra kadınlara okuyordu. (İbn-i İşhak es-Sire, Konya, 1981); (İşlam'ın Işığında Kadın, 2008:99 ve 128)

Hız. Peygamberin yaşadığı toplumda evlilik kadınlr için bir seçim değil mecburiyetti. Bir erkek bir kadını ister öteki erkek de razı olunca alırdı. Ancak Hız. Peygamber bu uygulamayı değiştirdi. Kadınlrın istemediği erkeklerle evlenmesi de bu zamanda karşılık bulan bir uygulama olmaktan ıktı. (Hatipoğlu, c.5, 1983:249-252)

O dönemde en önemli sorun kız ocuk doğurmaktı. Kur'an'ın ifadesiyle "Onlardan birine kız (ocuk) müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolar, yüzü simsiyah kesilirdi" (en-Nahl 16/58). Hız. Peygamber onlara "Allah dilediğini yaratır, dilediğine kız ocuk, dilediğine de erkek ocuk verir. Yahut hem kız hem erkek ocuk verir, dilediğini de kısır kılar. O her şeyi bilir ve onun gücü her şeye yeter"(eş-şura 42/49,50). şeklindeki Kur'an dşncesini yerleştirmeye çalışıyordu. Kız çocuklarının yüz karası değil yüz akı olduğunu ve ahirette de cehenneme perde olacak kadar Allah katında değerli olduğunu anlatıyordu (Buhari, Zekât, 715) ; (Buhari, c.1, 2004:252).

Halifeler Döneminde Kadın: halifeler döneminde müslüman kadının sosyal durumu genel olarak Hız. Peygamber dönemindekine benzer olmuştur. Hız. Ömer döneminde kadınlr arşı pazara rahatça çıkar, alış-veriş yapabilirdi. Hatta Hız. Ömer akıllı bir kadın olduğu bilinen şifa b. Abdillab'ı arşı pazar içlerinde şimdiki zabıta müdürlüğüne benzer bir işle görevlendirdiği bilinmektedir. (Erdemli,(?):73). Yine bu dönemde kadınlr erkeklerle birlikte savaşlara katılabilmifitir. Hansa diye nl Arap kadın şairi Hız. Ömer döneminde Kadisiye Savaşı'na katılmış, burada 4 oğlunu şehit vermiştir. Hız. Ömer ona 200 dirhem aylık bağlatmıştır. (Altındal, 1991:45). Hız. Ömer'in kadınlr konusunda en cesur girişimi mehirleri sınırlandırma yönünde olmuş ancak kadınlardan gelen tepkiler zerine Hız. Ömer geri adım atmıştır. (Döndüren, 2006:841), (Can, 2008:26)

Kadınların Hz. Peygamber döneminde başlayan cami eğitimi ve ilim öğrenme konusundaki etkinliği Raşit halifeler döneminde de devam etmişti. (Yılmaz, 2005:89). Kadınlar bu dönemde camilere gidiyor, toplumsal hayatta aktif rol oynuyorlardı. İlim tahsil edebiliyor ve evlilik öncesi damat adayıyla görüşebiliyorlardı (Şeyban, 2004:13). Hz. Ömer'in bir zevcesi vardı sabah ve yatsı namazlarını cemaatle mescitte kılıyordu. Hz. Ömer ona birkaç gelmemesi için tavsiyede bulunmuştu fakat o Hz. Peygamberin verdiği izini ileri sürerek daima gelip gitmişti (Davudoğlu, c.3, 1983:211).

Hz. Ömer, Hz. Peygamber zamanında tek tek kılınmaya başlayan teravîh namazı uygulamasını cemaatle kıldırmak suretiyle toplamış, (Mutlu, 1998:331) kendi halifelikleri döneminde kadınlara ayrı imam erkeklere ayrı imam belirlemişti. (Canan, 2008:400). Hz. Ali de benzer şekilde uygulamıştı. ramazan ayını insanların namazla geçirmelerini emretmiş, kadın ve erkekler için ayrı imamlar belirlemişti. (Ebu şakka, c.2, (?):23)

Hz Ömer namaz kılmalarına kısıtlama getirmeden kadınların mescitte toplanmasını yasaklamıştı (Gökalp, 2005b:105). Ancak her şeye rağmen halifeler döneminde kadınlar camilere rahatça gidip geliyorlardı. Kendilerini öyle rahat hissediyorlardı ki Hz. Peygamber döneminde olmadıkları kadar rahat davrandıkları bile oluyordu. Halifeler de buna müsamaha gösteriyor, ses çıkarmıyorlardı. Hz. Aişe bu duruma şaşarmış ve Hz. Peygamberin bunları görseydi kadınların mescide gelmesini kesinlikle yasaklayacağını söylemiştir (Buhari, c.1,2004:177) ayrıca (Davudoğlu, c.3, 1983:208).

Emevi ve Abbasi Döneminde Kadın: Kadının sosyal hayatıyla ilgili önemli değişikliklerin yaşanmaya başladığı dönem Emeviler ve Abbasiler dönemi olmuştur. Kadının bu dönemlerde sosyal hayatın yavaş yavaş dışına çıktığı görülür. Gerek dini referanslar ve gerekse siyasi icraatlar kadın erkek olgusunu birbirinden uzaklaştırmaya başlamıştır. Erkeklerin hareket alanını çoğaltırken kadınlarınkini azaltmıştır.

Kadınların cami eğitimi ve ilim öğrenme konusundaki Raşit halifeler dönemindeki etkinliği Emeviler döneminde kırılmalar başlamış yanlış yorum ve rivayetlerle kadınlar sorun haline getirilmiştir. (Yılmaz, 2005:89) Hatta Emevi döneminde

İslam kadının durumunu cahiliye kadının durumundan kötü görenler dahi olmuştur (Altındal, 1991:44). Emevîler'den itibaren şehirleşme oranı arttıkça kadınların ve özellikle üst tabakada yer alan hanımların kendilerine has bir sosyal hayat tarzı kurdukları ve erkek ağırlıklı sosyal yapıdan çekildikleri görülmektedir. Esasen bir kabile içinde ve küçük yerleşim birimlerinde sürdürülen birbirini tanımaya dayalı sosyal ilişkilerin şehirleşme ile birlikte aynı şekilde devam etmesi mümkün olmamıştır. Bu değişimde ataerkil aile anlayışının da etkili olduğu muhakkaktır. Kadınların camilerden uzaklaşmaya başlaması bu dönemde daha belirgin hale gelmiştir. (İslam Ansiklopedisi, c.24, (?):92).

Diğer yandan bu dönemde kadının aslında durumunun çok iyi olduğunu düşünen tarihçiler de vardır. Ahmet Ağaoğlu'na göre Emeviler döneminde Müslüman kadını erkeklerle aynı koşullar içinde eğitim ve terbiye görmekteydi. O dönemin kadınları yalnız gelenek, yasa ve din öğrenmekle kalmıyorlardı. Ayrıca şiir edebiyat güzel konuşma, kaligrafi de okuyorlardı. Genellikle bütün bilgi dalları dönemin kadınlarının ilgi ve çalışma konusu içine giriyordu. Peygamberin torunu Sukayne'nin o zamanki evi zamanın meşhur şairlerinin hukukçularının ve bilginlerinin toplantı yeri haline gelmişti. (Ağaoğlu, 1985:42-45)

Selçuklu'da Kadın: Selçuklularda kadınlar siyasi ve idari ve askeri alanda faaliyet gösterir, ticari ve eğitimle ilgili aktif roller üstlenirdi. (Can, 2008). Selçukluda gayr-i müslim kadınlar da olmak üzere kadınlara geniş bir hak ve hoş görü tanınmıştır. Anadolu'da Selçuklu'da bir nevi tarikat gibi faaliyet gösteren bir grup vardı. Bunlara "Bacıyan-ı Rum" denirdi. Bacıyan-ı Rum ahi teşkilatının kadın koludur. Selçuklu'da kadınlar müride, mürşide, şeyh, zaviyedar ve öğretmen olarak toplumda dini yaymak ve sosyal dayanışmayı sağlamak için uğraşmışlardır. (Can, 2008:222-229)

Osmanlı'da Kadın: Osmanlı'da hukuki anlamda kadınlara yönelik uygulamada bir ayrıcalık veya kadının haksızlığa uğramasına ortam hazırlayan bir durum yoktu. Hatta Osmanlı'da kocasından kötü muamele gören kadının sadrazama kadar çıkabildiğine dair elimizde bilgiler mevcuttur (Altındal, 1994:51). Ekonomik olarak yasalar kadın ve erkeğe mal ve servet edinmede eşit haklar tanımıştı. Osmanlıda 18. Ve 19. yüzyıllarda oldukça zengin ve ekonomik özgürlüğü olan kadınlar vardı. 1770'te emlak arazi alışverişinin gerek alan gerekse satan olarak %59'unu kadınlar

gerçekleştirmiştir. 1800’de bu oran % 67’ye çıkmıştır. 1811’e kadar Mısır da yüksek ve orta sınıfa mensup kadınlar aktif olarak ekonomiye katılırdı. 17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu’da çiftlik tımar sahibi kırsal yöre kadınlarının arasında büyük kentlerde büyük miktarlarda para kazanan iplikçi, dokumacı, tüccar kadınlardan çok sayıda vakfın yöneticisi vardır. (Yılmaz, 2011:219)

Osmanlı’da kadın evlenirken mehirden başka bir para almak caiz değildi. Başlık parası gibi (Döndüren, 2006:839). Çok eşlilik Osmanlı’da hukuken mümkün olmakla birlikte gerçekte çok azdı. İki eşlilik %7, ikiden fazla eşlilik ise %1’den bile azdı (Aydın, 2005:164 ve Altındal, 1994:71). Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşananlar evlilik kurumunun sağlamlığı ile fuhuş arasında ters ilişki kuranları haklı çıkarır nitelikte olmuştur. Yani evlilik ve aile kurumu zayıflayınca fuhuş yaygınlaşmıştır.

Yalnız Osmanlı hukuk metinlerinde kadın erkek yazılırken kadınların cinsiyeti özellikle belirtilirdi. Mesela Atatürk’ün annesi Zübeyde hanımın vasiyetinde şöyle bir ifade vardır: “Hayriye hanım nam kadına 10 lira, Hasan ağanın mahdumu Abdurrahman’a 30 lira vs.” (Kılıç, 2009:63-64). Osmanlı mahkemelerinde kadın ve erkeklerin adları yazılırken farklı ifadelerin kullanılmasını sınıfsal bir farklılık olarak yorumlayanlar olmuştur. Leslie Peirce’ye göre bu durum toplumsal cinsiyet ile toplumsal sınıf arasında bir ilişki olmasında kaynaklanmaktadır. Yani ona göre kadınlar Osmanlı’da ikinci sınıf muamelesi görmüşlerdir, delillerinden biri de budur (Peirce, 2005: 192-193).

Osmanlı’nın yıkılış döneminde kadının durumunda ciddi değişiklikler görülür. Bilgin’e göre kadın zamanla Osmanlı devletinde ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bunun da en önemli nedeni kadının eğitim hayatının dışına itilmesi ve eğitim kurumları olan medreselerin kendilerini yenileyememesidir. (Bilgin, 2005:55) Bilgin Osmanlı’da kadının sosyal durumun İstanbul’un fethiyle değişmeye başladığını belirtmektedir. Bilgin’e göre İstanbul’un fethiyle birlikte imparatorluk kültürü hakim olmuştur. Çok kadınla evlilik, cariyeli yaşama biçimi özellikle yüksek tabaka arasında yaygınlaşmış. Aile hayatı içinde ataerkil adetler etkili olmaya başlamıştır. Osmanlı’da gerileme ve zayıflama dönemlerinde ise çareyi

topyekun eğitimde görerek tedbir almak yerine kadınların hareketleri daha da kısıtlamak yoluna gidilmiştir. (Bilgin, 2005:44) ayrıca (Altındal, 1994:49)

Osmanlı'da Cami ve Kadın: Osmanlı Devleti'nde kadınların camilere gidip gelmeleri çok rahat olmamıştır. Hatta yasaklandığı dönemler dahi olmuştur. (Bilgin, 2005:45) Camilerin gerek mimari yapıları gerekse büyüklükleri hesaplanırken kadınlar düşünülmemiştir. Kadınların düşünüldüğü camilerde ise ana bölmeden bir sütre veya benzer bir şey ile ayrılmış küçük bir bölme tahsis edilmiştir. Ya da ana yapının bir köşesinde küçük bir mahfille yetinilmiştir.

1.2. İslam'a Göre Kadınlarla İlgili Temel Meseleler

Kur'an'a Göre Üstünlük (Kavvamiyet): Kur'an'da geçen *“Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Bunun sebebi, Allah'ın bazı insanlara bazılarından daha fazla nimet vermesi ve bir de kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenmeleri gibi malî yükümlülükleridir. O halde iyi kadınlar itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının yokluğunda, onların haklarını koruyan kadınlardır.”* (en-Nisa 4/34) mealindeki ayet kadın-erkek ilişkilerinde İslami çizginin oluşum yönünü belirlemiştir. Buna göre erkekler Allah katından verilen bir meşruiyet ile kadınlardan bir adım önde olmaktadırlar. Veda hutbesinde de kadınlara iyi davranmak emredildikten sonra belli şartlarda erkelere bazı yetkiler verildiği belirtilmiştir. (Hatipoğlu, c.5, 1983:204)Ancak bu yetki sahibi ve önde olmanın hangi anlamda ve hangi şartlarda olduğu sürekli tartışılmıştır. Kimilerine göre bu, aşağıda da açıklanacağı gibi, Kur'an'ın bütünü göz önüne alındığında bir çok yönüyle gayet makul açıklanabilirken kimilerine göre ise keskin bir eşitsizlik ve küçük düşürmedir.(Arsel,1991)

Kur'an'da erkeklerin üstünlüğüne dair işaretler aranırken anlamdan başka şeylerin de değerlendirildiği olmuştur. Mesela erkek ve kadınlardan söz edildiği zaman erkelere öncelik verilmesi(el-Ahzab 33/35) sebebiyle kadınların camilerde ve savaşlarda arka sıralarda durduğu düşünülmüştür. Uludağ'ın ibn-i Haldun'dan naklettiği bir görüşe göre Kur'an'da kadın erkek bir anıldığı zaman erkek siğalar (müzekker) kullanılmış, kadın erkeğin zımmında zikredilmiştir. Kadına ait bir siğa

ile erkeklerin zikredildiği vaki olmamıştır³ (Uludağ, 1995:16). Yine Kur'an'da kadın anlamına gelen kelimeler 85 erkek anlamına gelen kelimeler ise 86 defa geçmesi fonksiyonel açıdan erkek kadın arasında bir fark olduğu şeklinde yorumlanmıştır. (Beşer, 1995:23)

İslam düşüncesine göre kadınla erkek arasında fark vardır. Mutlak eşitlik söz konusu değildir. Ve erkekler üstündür. Ancak bu üstünlük ibadet sevabı ya da hukuki açıdan bir üstünlük değildir. Erkekler kadınlara göre ekonomik, fiziksel ve ruhsal bakımdan üstündür. Ve yine bu üstünlük şahsiyet üstünlüğü değildir. Yüce yaratıcı kimi nasıl yarattıysa herkes kendi yaratılış özelliğine göre değerlendirilmeli, üstünlük alçaklık bağlamında bir kıyaslama yapılmamalıdır. Ancak yaratılış özellikleri dikkate alınacak olursa iki cins arasında bazı farklar görülebilir. Bu farkların bazılarında kadınların zayıf yaratıldığı söylenebilir. Kadının zayıflığı bazen fiziki ve irade yönünden bazen de sosyo ekonomik alandaki tecrübe ve birikimin eksikliği açısından değerlendirilmelidir (Fazlurrahman, 2000:139). Canan, “erkek ve kadınların fitri yaratılış özellikleri dikkate alınarak her alanda mutlak eşitlik ve mesuliyet değil, birbirini tamamlayıcılık esas olmalıdır” demiştir (Canan, 2008:390).

Beyza Bilgin de meseleyi ele alırken cinsiyet ayrımına dayalı bir üstünlük değil daha geniş anlamda insanlar arası bir üstünlük durumuna dikkat çekmiştir. “Erkeklerin üstünlüğü sadece erkeklerin kadınlara üstünlüğü değil genel olarak insanların bir birine üstünlüğüdür.” (Bilgin, 2005:70) Bilgin meseleye biraz sonra da geleceği gibi kulluk, insanlık ve şahsiyet açısından yaklaşmıştır. Kulluk ve şahsiyet açısından bakınca Kur'an üslubunun kadın erkek ayrımı yapmadan ikisini de eşit seviye de muhatap aldığı görülür. Tuksal da “İlahi mesaj Kur'an karşısında insanların konumu cinsiyet ayrımına bakmaksızın inanmış olma durumuna bağlıdır” diyerek bu duruma dikkat çekmiştir (Tuksal, 2000:30).

Kadının Eğe Kemiğinden Yaratılması: Hz. Peygamber bir hadisinde " kadın eye kemiğinden yaratılmıştır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline

³ El-Hucurat 49/14. Bu ayette hem kelime erkil (müzekker) hem mana erkil iken fiil dişil (müennes) kullanılmıştır. “galet el-arabu” denmiştir. Hemen arkasından emir fiilin erkil kullanılması da ilgili kişilerin müzekker olmasına rağmen müennes siğa ile anlatıldıklarını göstermiştir. Burası yazarın gözünden kaçmış olmalı.

bırakırsan eğri halde kalır” buyurmuştur⁴. Bu hadise İslam’da kadının değersiz ve ikinci sınıf olduğunu iddia edenler olmuştur. Ancak müslüman aydınlara göre bu bir kalite veya değer taşıyan bir anlam değildir. Tam tersine aynı özden yaratılmış olmak anlamı taşımaktadır. Yani “kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması öz itibariyle aynı maddeden yaratılması demektir” (Bilgin, 2005:9). Buna göre “Erkeklik ve kadınlık orijinal birliğin (nefs) kendi içinde ikiye ayrılması sonucunda ortaya çıkan farklı bir birlik yani diyalektiktir (Fidan, 2006:146).

Elmalılı “Ey insanlar sizi tek bir nefisten yaratan, ondan eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkek ve kadın türetip-yayan Rabbinizden korkup sakının.” (en-Nisa 4/1) ayetini yorumlarken de öz itibariyle aynılığa dikkat çekmektedir. Elmalılı’ya göre kadın erkek iki çenekli (zatü-l filkateyn, dicotyledones) gibi bir kaynaktan ikiye ayrılmış, özellikleri aynı vazifeleri birbirini tamamlayan farklı tabiatlı bir cinstirler. Ve aynı zamanda bir aslın çiftlenmesi ve türlere ayrılmasıdır. Havva Adem’in kaburga kemiğinden yaratılmıştır demek yarılma ikiye ayrılma manasını ifade eder. Ve bu mana zevciyye (eşitlik) alakasının esası demektir. Ayrıca erkekle kadın arasında tabiat farkı vardır. Kadınları erkekleştirmeye kalkışılması onları kırıp atmak anlamına gelir (Yazır, c.2, 1995:457-459).

Kadının erkekten yaratılmasının biyolojik temelleri de açıklanabilir. Nitekim yumurtadaki 23 kromozom ile spermdeki 23 kromozom birleşir. 46 tek kromozom oluşur. 44 tanesi benzer ikisi farklıdır. XY kromozomları erkeklerde vardır ve cinsiyeti belirler. (Tarhan, 2010:77). Yani Elmalılı’nın dikkat çektiği “erkek türünün eşi olan kadın da erkekten yaratılıyor” sözü burada karşılığını buluyor olabilir. Çocuğun cinsiyetini erkekten gelen kromozomlar belirlemektedir. Hz Havva’nın Hz. Adem’den yaratılmış olmasını bu şekilde açıklamak mümkündür.

İslami Açıdan Hz. Havva’nın Hz. Adem’i Kandırması Meselesi: Halk arasında yaygın bir inanişaya göre Hz. Adem ve Hz. Havva cennetteyken Hz. Havva Hz. Adem’i kandırdı, yasak meyveden yemesini istedi. Hz. Adem yemek istemedi, Havva ısrar etti ve yedirdi. İslam akidesine göre Havva masumdur. Kur’an’da ilgili ayetler göz önüne alınınca şeytan ikisini birden kandırmıştır (el-Araf 7/19-22), (el-

⁴ Buharî, Nikâh: 79, Enbiya: 1, Edeb: 31, 85, Rikâk: 23; Müslim, Radâ: 65, (1468); Tirmizî, Talâk: 12, (1188); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/76.

Bakara 2/35-36), (et-Taha 20/117-121). Yani tuzakçı ve hileci olanın şeytan olduğu açıktır. Bu ayetlerde Hz. Havva'dan pek az bahsedilir. Hatta şeytanın Hz. Adem'e yanaşmasını anlatan bölüm daha fazladır. Beyza Bilgin bundan yola çıkarak "Kur'ana göre şeytan ilk erkeği kandırmıştır" demektedir (Bilgin, 2005:10).

Hz. Havva'nın Hz. Adem'i kandırdığı iddiası Hristiyan kültürüne ait bir düşüncedir. Bundan dolayı kadın cezalıdır, cezası ise aşağılanmakla birlikte acı çekmek ve çocuk doğurmaktır (Can, 2008:38-39). İslam akidesine göre ortada bir ceza değil taltif söz konusudur. Nitekim Yıldırım'a göre Allah Hz. Adem ile Hz. Havva'nın tövbelerini kabul ettikten sonra dünyaya gönderiyor. Demek ki dünyaya göndermek cezalandırma değil, bir taltiftir. Allah insanı, böylece dünyaya, kendi halifesi olarak gönderiyor (Yıldırım, 1998:319).

Kadının Aklının Kısa Olması Meselesi: Hz. Peygamber bir hadisinde kadının aklının ve dininin kısa olduğunu söylemiş buna delil olarak ise iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine bedel olmasını ve kadının (bazı hallerinden dolayı) günlerce namaz kılmamasını getirmiştir (Davudoğlu, c.1, 1983:347)⁵. İlk olarak şunu belirtmek gerekir ki genel kanaate göre bu ve benzeri hadislerin kapsamını daraltmak veya bunları mecazi anlamlarda yorumlamak bunların uydurma olduğunu iddia etmekten daha akılcı bir yoldur. Eskiden beri bu tür yorumlar yapılmıştır (Uludağ, 1995:17).

Günümüzde kadınların bazı konularda suiistimal edildiğini söyleyebiliriz. Mesela reklamlarda kadın cinselliğinin sürekli kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Gülen "*kendini nefsanî hevesata salmış kadınları gördükçe "kadının aklı kısadır" diyenleri çok müsamahalı görüyorum. Zannedirim böyle diyenler günümüzde kadının reklam mevzuu haline getirildiğini görselerdi diyecek bir şey bulamayacaklardı*" diyerek bu duruma dikkat çekmiştir (Gülen,2008:72).

Sonuç olarak bu ve benzeri ayet ve hadisleri yorumlarken genel hükümler çıkarılmamalı veya hemen yanlışlamaya gidilmemelidir. Bu metinlerin kastettiği gerçek anlam anlaşılmalı çalışılmalıdır.

⁵ Bu hadisin asıl kaynakları için bakınız: Buhârî, Hayz 6, Kûsûf 9, Zekât 44, Savm 41, Şehâdât 12; Müslim, İmân 132. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Sünnet 15; Tirmizî, İmân 6; İbni Mâce, Fiten 19.

Kadını Dövmeye ve Dini Referansları: Bu konuda kısaca değineceğimiz bir diğer mesele de Kur'an'da erkeğe kadını dövme yetkisinin verilmiş olmasıdır. Kur'an "Dik başlılığından yıldığımız kadınlara gelince; onlara evvela öğüt verin, vazgeçmezlerse yatakta yalnız bırakın ve bunlarla da yola gelmezlerse onları hafifçe dövün" demektedir (en-Nisa 4/34).

Suat Yıldırım' göre Hz. Peygamber (a.s.) isteksiz olarak, sırf aile nizamını temine vesile olsun diye dövmeye izin vermiştir. Yani, Hz. Peygamber, âyete getirdiği açıklamada, bu dövme işinin son derece sınırlı olduğunu bildiren çok sayıda talimat vermiştir. Bunlardan biri de "darben gayre muberrih" yani "şiddetli olmayan, hafifçe" olmasıdır (Yıldırım, 1998:83). Konuyla ilgili Hz. Peygamber döneminde yaşanan bir olay vardır. Eşlerinizi dövmeyin emrinden sonra Hz. Ömer Hz. Peygamberin yanına gelip şöyle dedi: "Bu emrinizden sonra kadınlar cesaretlenip kocalarına itaatsizlik etmeye başladılar." Bunun üzerine Hz. Peygamber kadınları dövme ruhsatı verdi. Bundan sonra Hz. Peygamberin eşlerine çok sayıda şikâyet gitti. Ertesi gün Hz. Peygamber "bu gece 70 kadın şikâyete geldi. Artık hayırlı olanlar eşlerini dövenler değildir" dedi (Hatipoğlu, c.5, 1983:469-470). Böylece hayırlı olan kişinin dövme ruhsatını kullananlar değil kullanmayanlar olduğunun altı çizilmiş oldu.

Bir de kadına şiddet meselesi vardır. Kadına gösterilen şiddetin İslam geleneğinde herhangi bir dayanağı bulunmaz. Şiddeti yukarıda geçen "dövme yetkisi" ile açıklamak yeterli değildir. Nitekim bu yetkinin detayına göre şiddet göstermek yetki sınırının dışına çıkmaktır. Yukarıdaki ayetle kadını erkeğin dövmesine yönelik bir kapı açılmış ancak aşırıya kaçanların ve hatta bu ayete dayanarak şiddet uygulayanların olduğu görülünce hadisle bu yetki sınırlandırılmıştır.

Tesettür: Kur'an'da kadınların kapanmasını isteyen ayet Nur Suresi'nin 31. Ayetidir: "*Mümin kadınlara da bakışlarını kısımlarını ve edep yerlerini günahattan korumalarını söyle. Yine söyle ki mecburen görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerini kapatacak şekilde örtsünler*" (en-Nur 24/31)

Bilgiseven'e göre İslamiyet kadını herkesin iştahını çekecek açık saçık gezen, pespaye bir mahluk olmaktan kurtarmak kadar onu bir tutuklu gibi şahsiyeti

geliştirme imkanlarından yoksun hale düşmekten kurtaran bir orta yol tutturmak üzere örtünmenin farz olması gerektiğini bize göstermiştir (Bilgiseven, 1989:190). Ancak ayette geçen “*görünen kısım müstesna*” deyip görünen kısmı açıklanmamasının örfe bir kapı araladığını düşünmektedir (Bilgiseven, 1989:191,202). Buna göre Kur’an kadını iştah kabartıcı pespaye bir mahluk olmaktan kurtarmak için örtünmeyi farz kılmıştır. Ancak örtünme konusunda farklı uygulamaların olacağını işaret etmek sadedinde örtünme şeklini kesin belirlememiştir.

Fadlullah kadına yönelik İslam’ın bu uygulamalarını somutlaştırarak şöyle demektedir: Servet sahibi kimseler veya değişik atmosferde yaşayanlara “kapınızı kilitleyiniz, demir kapı ediniz, dışarı çıktığınızda tehlikeli yüklerden sakınınız. Yanınızda silah bulunsun” gibi uyarılar yapılmaktadır. Bunları belirli bir tehdit altında olan kimsenin selametini istediğimiz zaman yaparız. Kadınlar için de örtü böyledir. Ancak bu kadınları korkutma yönünde olmamalı onların gücünü canlandırma yönünde bir dinamik olmalıdır. Bu kadının aldatılmasına, kullanılmasına ve itibar kaybetmesine karşı bir korumadır (Fadlullah, 2005:56).

Bediüzzaman kadınların fitri olarak kapanmak istediklerini ve tesettürün hem aile saadetini hem de kişi saadetini bozmamak için şart olduğunu belirtmiştir (Nursi, 2004:255-258). Nevzat Tarhan Kadın örtünmesi gerektiğinin biyolojik ve psikolojik gerekliliğinin temellerini anlattıktan sonra şu tespite yer vermektedir. “Kadınlar arasında araştırma yapılırsa ancak %10’u bütün erkekler tarafından güzel kabul edilir.” (Tarhan, 2010:339). Bu durumda tesettürsüz kadın aslında büyük çapta güzelliğini değil çirkinliğini teşhir etmektedir. Ve kendinden daha güzel kadınları görünce doğal olarak kıskançlık duyguları harekete geçmektedir.

Sonuç olarak İslami düşüncede kadın aslında kendi şahsiyetini ve itibarını korumak için örtünür. Bu onun hem psikolojik hem de fitri yapısına daha uygundur. Ancak örtünme içine kapanma ve toplumdan dışlanma vesilesi olarak kullanılmamalıdır.

Miras: Kadının toplumsal durumu ile ilgili bir diğer mesele de miras meselesidir. Kur’an’a göre "Erkeğe iki kız hissesi vardır." (en-Nisa 4/11 ve 176). İslam hukukçuları bunu Kur’an’ın erkeği geçimle sorumlu tuttuğu için ona bir pay fazla vermesini normal bularak yorumlamaktadırlar. (Karaman, 1972:32) ayrıca

(Döndüren, 2006:842). İslami düşünceye göre erkek evin mali sorumluluklarını deruhte etmekle yükümlüdür. Kadının ise böyle bir yükümlülüğü yoktur. Buna rağmen kadın ev işlerini yapmakla da sorumlu değildir. Ama yapması ve kocasına yardımcı olması diyaneten Allah'ın hoşuna gider” (Beşer, 1995:97). Kur'an ahlakına göre erkeğin kadının parasını hile veya sıkıştırarak alması helal değildir. (en-Nisa 4/19). Kadın gönül hoşluğu ile kendi malından erkeğe verirse erkek o zaman içi rahat şekilde onu harcayabilir. (en-Nisa 4/4)

Şahitlik: İslam hukukunda şahitlik meselesi kadın ve erkeklere göre iki hükme ayrılmıştır. Kur'an'a göre bir erkek yerine iki kadın konularak şahitlik tamamlanmalıdır. (el-Bakara 2/282) Müslüman aydınların bu konudaki görüşünün genellikle şu düşünce istikametinde yoğunlaştığı görülmektedir: Bu ayet kadın ve erkek arasındaki farkı anlatan bir ayet değil ticaret ve sözleşmeleri anlatan bir ayettir. Bu hiçbir zaman Kur'an'ın kadını erkeğin yarısı gibi gördüğü anlamına gelemmez. Ünal'a göre toplum içinde borç alıp-verme işini ve ticarî münasebetleri yürütenler ve bu sahanın uzmanları daha ziyade erkekler olup, konu üzerinde düşünülürken, İslâm'ın aileyi idare ve geçindirme yükünü erkeklere yüklediği de gözden uzak tutulmamalıdır (Ünal, 2006:130). Öyle görünüyor ki bu bir mali mesele olduğu için ve kadınlar da genellikle böyle meseleler veya işlerle pek meşgul olmadıkları için eğer kadınlardan şahit gösterilecekse bir kadından ziyade iki kadının gösterilmesi ve mümkünse en az bir erkeğin şahit tutulması daha sağlıklı olur. Bu ayette her durum şartlarda iki kadının şehadeti bir erkeğin şehadetine denktir hükmü çıkarılmaz. (Fazlurrahman, 2000:137)

Kadın psikolojisi ile ilgili araştırma yapan Tarhan kadınların duygusallığı ile ilgili şu tespitlere yer verir: California (I.a) üniversitesinden Richard Haier, zeka ve öğrenme testlerinde eşit performans gösteren kadın ve erkeklerin beyinlerindeki gri ve ak madde dağılımını inceleyen araştırmasında “erkeklerin beyinlerindeki gri maddelerin kadınlarinkinden 10 kat fazla olduğunu kadınların beyinlerindeki beyaz maddelerin ise erkeklerinkinden 6.5 kat fazla olduğunu belirlemiştir. Bundan dolayı erkekler derin ve matematiksel düşüncede daha başarılı iken kadınlar duygusal, dil, tarih gibi beyin faaliyetlerinde daha başarılıdırlar (Tarhan, 2010:76). Bu tespit Kur'an'da “*biri unutulunca diğeri hatırlatsın diye...*” şeklinde gerekçelenen şahitlik meselesinin biyolojik bir açıklaması olabilir.

Şeyban ise kadınların psikolojik durumlarından yola çıkarak sosyo psikolojik bir yorum yapmaktadır. Buna göre hiçbir devirde veya toplumda cezası ölüm veya ağır hapis olarak takdir edilmiş büyük suçları işleyenleri görmek ve gidip mahkemelerde suçluları ele vermek severek yapılacak bir iş değildir. Hele şahitlerin tehdit ve saldırıya maruz kaldığı durumlarda şahitlik yapmak epey cesaret isteyen bir iştir. Böylesi zor bir işe duygusal yaratılışlı kadınların karşı karşıya kalmasını zorlaştırmak, sonucu itibariyle onun için herhalde bir avantaj sayılmalıdır (Şeyban, 2004:27).

Çok Evlilik: *“Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince haklarınızı gözetemeyeceğinizden, adaleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, onlarla değil, size helâl olup arzu ettiğiniz diğer kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere evlenin. Eğer bu takdirde de aralarında adaleti gerçekleştirmekten endişe ederseniz, bir kadınla veya elinizin altında olan cariyelerle yetinin. Bu durum, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır”* (en-Nisa 4/3).

Bu ayet emir değil izin verme anlamını taşır (Yıldırım, 1998:76). Ve bu ayetin hükmüne göre hareket edecek kişi çok sınırlı şartlarda uygulama imkânı bulmaktadır. Şartları sınırlayan ise yine Kur’an’ın kendisi olmuştur. Nitekim ayette geçen “adaleti gerçekleştirmek” ifadesi geleneksel İslam düşüncesinde Hz. Peygamber’in sözleri ve tarihsel yaşantılar göz önünde tutularak hem sevgi bakımından hem de maddi bakımdan oldukça geniş bir yelpazede yorumlanmıştır. Mesela aynı surenin içinde *“Ne kadar istekli olsanız da kadınlar arasında tam âdil davranmaya güç yetiremezsiniz. O halde birisine tamamen kapılıp diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın”* demektedir. (en-Nisa 4/129)

Hz. Peygamber de, "Kimin iki hanımı olur da bunlardan birine farklı ilgi gösterirse kıyamet gününde bir tarafı felçli olarak haşredilecektir" [Müsned, 11, 295, 347, 471; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 42) (İslam Ansiklopedisi, c.8, (?):365-366) diyerek meselenin çok kolay olamadığına dikkat çekmiştir. Bundan dolayı bir çok İslam geleneğinde çok evlilik teşvik gören bir uygulama olarak görülmemiş, bu durum daha çok sosyo-kültürel şartların etkisi altında şekillenmiştir. Mesela hukuk sistemi Kur’an ahkâmına göre şekillenen Osmanlı devletinde çok eşlilik yasal olmasına rağmen uygulamada sınırlı kalmıştır.

Osmanlı'da İki eşlilik %7, ikiden daha fazla eşlilik ise %1 den bile azdı. (Aydın, 2005:164) ayrıca (Altındal, 1994:71).

Nevzat Tarhan Psiko-sosyal açıdan bakınca şöyle demektedir: Erkeğin genetik eğilimi kendi neslini devam ettirebilmek için çok kişiyle birlikte olma dürtüsüdür. DNA'sını daha çok kişiye yayma eğilimi vardır. Kadında ise evlendikten sonra çocuklarını iyi büyüme ve koruma içgüdüğü ön plana çıkar. Kadında ikinci kişiyle beraber olma dürtüsü bulunmaz. (Tarhan, 2010:219)

Müslüman aydınlar çok evliliğin fuhuş yapmaktan daha insancıl ve toplum açısından da daha faydalı olduğunu ileri sürerken buna karşı çıkanlar özellikle batılılar her ne surette olursa olsun yasaklanması gerektiğini ve bu uygulamanın kadın onur ve haysiyetini zedelediğini söylerler. Ancak kanaatimize göre gerçek hayattaki uygulamalar müslüman aydınları haklı çıkararak nitelikte tezahür etmektedir. Çünkü çok evlilik yasaklanmasına rağmen aile hayatının selameti ve kadının haysiyeti korunmamaktadır. Bu konu her gündeme geldikçe bilhassa batıda metres hayatının ve fuhşun yaygınlığı sürekli söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı da müslüman aydınlar “batılıların çoğunun tek evlilikle yetinmediğini, realitede gayri meşru yoldan çok evliliğin bulunduğunu belirterek bu sistemi (çok evliliği) kınayanları iki yüzlülükle itham etmektedirler” (İslam Ansiklopedisi, c.8, (?):368).

Bu ithamın haklı gerekçeleri vardır. Mesela istatistikler ABD'de erkelerin %70'i ile kadınların %25'inin evli olmalarına rağmen başka birisiyle beraber olduğunu göstermektedir. Boşananlar 1955'te %10 iken 1995'te %52 olmuştur (Tarhan, 2010:69). Yine mesela 2. Dünya Savaşı'ndan 7 milyonluk bir insan kaybıyla çıkan Almanya'da ortada kalan dul kadınların problemi uzun süre Alman sosyolog ve ahlâkçılarını meşgul etmiş ve tedbir olarak bir ara çok evliliğe izin verilmesi de düşünülmüştür. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da çok evliliği yasaklayan bir hükmün olmadığını görülmektedir (İslam Ansiklopedisi, c.8, (?):365-366). Bu ve buna benzer durumlar Müslüman aydınların batılı yazar ve düşünürleri iki yüzlülükle suçlamalarının haklı gerekçelerini ortaya koymaktadır.

1.3. İslam Dini Açısından Çocuğun Din Eğitimi ve Karakter Gelişimi

1.3.1. Çocuk Psikolojisi ve Dini Duygu

Fıtrat ve İnanma Eğilimi: Müslüman eğitimci ve aydınların bu konuda ilk referans aldıkları ölçü Hz. Peygamber'in bir sözüdür. Hz. Peygamber birkaç yerde gelen rivayetle her çocuğun fıtrat üzere doğduğunu söylemiştir (Canan, c.2, 1995:317) devamında ise anne babasının onu şekillendirdiğini yani Hristiyan, Yahudi veya Mecusi (ateşe tapıcı) yaptığını belirtmiştir. Suat Cebeci bu hadisle ilgili olarak fıtrat ve kesb diye iki kavrama dikkat çekmiştir. Fıtrat insanların yaradılışında sahip oldukları ortak yapıdır. Kesb ise dış etkenlerle sonradan edinilen şeylerdir (Cebeci, 1996:29-30). İmamoğlu'na göre bu durum bir "evet veya hayır" deme psikolojik alt yapısıdır. İnsan yapılan dini teslimiyet çağrısına "evet" deme ve "hayır" deme psikolojik alt yapısına göre yaratılmıştır (İmamoğlu, 2004a:135).

Hökelekli de "Son zamanlarda çocuk psikolojisi üzerine yapılan araştırmalar çocuğun dini inanca karşı hassas ve eğilimli, dini inancı kabullenmeye hazır ve istekli olduğu görülmüştür" diyerek bu duruma dikkat çekmiştir (Hökelekli, 2003:124). Bu araştırmalardan biri Thomas Bouchardin'in deneyidir. Bouchardin, 1980'li yıllarda ikizler üzerinde yaptığı çalışmalarda dindarlık eğiliminin genlerimize (inanç geni) işlendiğini ancak kültürel olarak etkilenmenin farklı dini yapılar oluşturduğunu görmüştür (Tarhan, 2011:63). Başka bir araştırma da Yurdagül Konuk'un yaptığı araştırmadır. Konuk, çocukların hafife alınmayacak kadar, zihinsel ve duygusal sınırlamalarla kuşatılmış olmalarına rağmen yaratıcı ve üstün güç ile vasıtasız iletişim kurmaya istekli olduklarını görmüştür (Konuk, 1994:85).

Kur'an'da da yaratılış ve yaratılıştaki değişmeyen esaslara dikkat çeken bir ayet vardır: "*Hakka yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılıştaki verdiği dine ver. Zira Allah'ın yaratılışında değişme yoktur*" (er-Rum 30/30). Ali Ünal'a göre bu ayette fitrattan kasıt İslam dinidir. Ve bu din Allah'ın (bütün varlık ve) bütün insanlar için ortaya koyduğu aslî bir modeldir. Allah'ın insanları yaratmaktaki gayesi de budur. (Ünal, 2006:889)

Çocuğun gelişim dönemlerine göre dini duygu ve buna bağlı Allah algısı durumu da değişmektedir. Yapılan araştırmalar 3-6 yaş arası çocukların Allah anlayışının

antropomorfik bir özellik taşıdığını göstermiştir (Hökelekli, 2003:264). Çocuklar Allah'ı Süpermen gibi algılar. Ya da insanlardan daha büyük daha güçlü düşünürler. Yaygın çocuk kanaatine göre tanrı göktedir (Özeri, 2004:67-69)⁶. Çocuklar ancak 3 yaşından sonra dinsel nitelikte bir söz bir korku veya bir davranışla ilgilenir (Armaner, 1980:83). 6 yaşına kadar Allah'ı insana ait modeller içinde düşünen çocukta 7 yaşından başlayarak 11 yaşına doğru gelişme olur. Yani beşeri modele ait kavrayışın yerini gitgide sembolik ve ruhani anlayış alır. Mesela bu seviyede Allah insan olmayan bir egemendir anlayışı oluşur (Armaner, 1980:86-87). Çocuk ruhunda dini inancın uyanma ve gelişmeye başlaması 7-9 yaşlarında ilk denemelerini yapmakla birlikte bu durum 10-12 yaşlarında daha belirgin ve kapasiteli bir hal alır (Hökelekli, 2003:257).

Çocukta Karakter Oluşumu: 0-6 yaş çocukta oldukça önemlidir. Bu dönemde geçirdiği olumlu ya da olumsuz her davranış sonraki yıllarda çocuğun karakterinin bir parçası olmaktadır. Nitekim aşağıda da geleceği gibi çocuğun yetiştiği ortam bilinçaltı bilgilerini oluşturur. Bu bilgiler ise çocuk gelişim ve eğitim uzmanlarına göre genellikle 0-6 yaş arasında oluşur (Armaner, 1980:107).

Çocukta karakterin bu yaşlarda oluşup tamamlanması fikri Freud'la birlikte çıkmıştır. Freud'a göre bir kişinin karakteri 7 -8 yaşlarında tamamen oluşur. Bundan sonraki yaşantıların bir önemi yoktur. Ancak bunun yanlış olduğunu düşünen eğitimciler de olmuştur. Mesela Eric Fromm ileriki yaşlarda karakter değişiminin çok köklü olduğu hallerde tam bir dönüşten bile söz edilebileceğini düşünmektedir. Böyle bir kişi yaşamını baştan kurabilir, değer yargılarını beklentilerini ve dünya görüşünü tümünden başkalaştırabilir (Fromm,1993:140). Fromm'un düşüncesi doğru olsa bile konumuz açısından bakınca 0-6 yaş arasının önemi azalmış olmaz. Çünkü esas olan karakterin ileride ne kadar değişebileceği değil bu yaşlarda kazanılan duygu ve düşüncenin ileriki yaşalar adına ne kadar önemli olduğudur.

Çocuk karakteri ve yetişmesiyle ilgili önemli bir durum da çocuğun yetiştiği ortam ve bu ortamda aldığı bilgi ve duygulardır. Yukarıda bahsi geçtiği gibi yapılan

⁶ Hristiyan çocukları üzerine yapılan bir araştırmaya göre Tanrı gökyüzünde maddi gerçek bir yapıda yaşamaktadır, tanrı cennette özel ruhani bir evde yaşamaktadır. (Pnevmatikos, Dimitris: İlkokul Çağındaki Çocukların Dini Kavramlarındaki Kavramsal Değişimler: Tanrının Yaşadığı Ev Örneği, çeviren: Recep Kaymakcan, Abdulkadir Çekin, Dinî Araştırmalar, 2005, cilt: VIII, sayı: 22, s. 313-334)

çalışmalar çocukların karakterini oluşturan dönemin 0-6 yaş arası olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan bu dönemde alınan bilgiler bir hayli önemli olmaktadır. Çevresindekilerin Allah'a dua ederken bazı söz ve tavırlarının işitilmesi ve görülmesi çocuğun bilincine girer (Armaner, 1980:83). Çocuğun bu dönemde kazandıkları dini yaşantısı adına ileride sahip olacağı duyguların temellerini oluşturur.

Vicdan ve ahlak oluşumunda da çocukluk dönemi ve bu dönemde geçirilen yaşantılar oldukça önemlidir. Erol Güngör çocuğun nasihatten anlayacağı çağa geldiğinde ahlaki gelişimini tamamlamış olacağını belirterek bazı davranışların kazanılması için çocukluk çağının önemine dikkat çekmektedir. Ona göre vicdanın oluşumunda çocukluk döneminde geçirilen yaşantıların önemi çok büyüktür. (Güngör, 1995:60)

Çocuklarda Hakim Olan Duygular: Çocuklarda hakim olan duygular deyince ilk olarak boyun eğme ve bağlanma duygusunu sayabiliriz. Bireyler doğuştan getirdikleri bir duygu ile birisine bağlanma eğiliminde olurlar. A. Adler'e göre insanların başkalarının boyunduruğu altına girme konusunda öyle büyük bir eğilim içindedir ki anlamsız şekilde bir başkanın kurbanı olabilirler (İmamoğlu, 2004a:138). Eğitimciler ve psikologlar çocuklardaki bu duygunun aslında dini duygunun temelini oluşturduğunu söylerler. Neda Armaner'e göre her çocuğun sahip olduğu korunma ve esirgeme altında bulunma duygusu az veya çok tüm yaşam boyunca sürer. Bu duygu dinsel yaşamın esas çekirdeğini oluşturup biçimlendiren Allah'ın yardımına sığınma hissine çok benzer (Armaner, 1980:81) ve (Hökelekli, 2003:253).

Çocuklardaki bağlanma duygusunun ilk durağı anne babalardır. Çocuklar için anne-baba mutlak güç sahibidir. Her şeye gücü yeter. Ancak çocuk 9 yaşından sonra artık ailede otoriteyi temsil eden kişi ya da kişilerin bilgi ve kudretlerinin sınırlı olduğunu keşfetmeye başlar. Anne ve babasının her şeye gücü yetmediğini anlar. Bu çocuk için atlatılması güç bir kriz ve üzücü bir durumdur. Bu hal çocukta giderek insan gücü üstünde evrensel bir tanrı kudretinin varlığını anlamaya yöneltir. Böylece Allah sözcüğünde üstün bir kudreti sezmeye başlar (Armaner, 1980:93).

İkinci olarak korku ve sığınma duygusu vardır. Çocuklarda hâkim olan duygulardan birisi de korkudur. Bebeklikten itibaren çocuklarda sebebi anlaşılan ya da anlaşılmayan bir çok korku durumu vardır. Bu durumda çocukla dışarıdan gelen korkuya karşı kaçma, sığınma, korunma, bağlanma gibi savunma mekanizmaları geliştirirler (Konuk, 1994:78). Çocukta bu sığınma duygusunun ilk durağı yine anne ve babadır. Çocuğa göre anne-baba yenilmez mutlak güç sahibi kişilerdir. Bu düşünce belli bir süre devam eder. Ancak çocuk, yaşı ilerledikçe ve yaşadığı bazı olaylar karşısında anne babasının çaresizliğini görmeye başlar. anne-babanın her şeye gücünün yetmediğini anlar.

Üçüncü olarak ise ölüm duygusunu sayabiliriz. Çocukların en çok etkilendiği ve anlamlandırmada güçlük çektiği duygu ölüm duygusudur. Hökelekli “Çocuk önemsiz ayrılıkların ölümü çağrıştıran etkilerinden gözlemci bir yetişkinin düşündüğünden daha fazla yaralanabilir” demektedir (Hökelekli, 2008:26). Çocuklar için anne-babanın mutlak güç sahibi, savunma, sığınma kaynağı olduğunu söylemiştik. Çocuklar başta ölüm olgusu olmak üzere karşılaştıkları zor durumlar karşısında anne babanın yetersizliğini görünce daha güçlü bir kişinin yardımına ihtiyaç duyduğunu fark eder. Bu fark ediş aynı zamanda ilahi bir güce yönelmenin başlangıcıdır. Hökelekli “Çaresizlik ile ilahi yardıma başvurma arasında bir bağ vardır.” diyerek bu duruma dikkat çekmiştir (Hökelekli, 2003:90).

Ahiret inancının çocuğun bu duyguları üzerinde olumlu etkisi olmaktadır. Ahiret inancı çocuğun ayrılma ve korkma duygularını hafifleten bir duygudur. Hökelekli ahiret inancının genel anlamda insanlar üzerinde olumlu etkisinden bahsetmektedir. Ona göre ahirete inanan insanın ümidi ve yaşama sevinci her zaman yenilenir. Her türlü musibetin dert ve acının mahrumiyetin geçici olduğu ayrıca bunların anlamdan yoksun olamayıp ilahi iradenin bir parçası olduğu sabır ve rıza ile bunlara katlanıldığı takdirde ahrette Allah tarafından bunların karşılığının verileceğinin kabul edilmesi insanı rahatlatır ve olaylara başa çıkma gücünü artırır (Hökelekli, 2008:157).

1.3.2. Çocuğun Din Eğitimi

Hz. Peygamber’in Çocuklara Davranışı: Hz. Peygamber “çocuğu olan onunla çocuklaşsın” buyurmuştur (Canan, c.8, 1995:57). Onun hayatına bakınca bu tavsiyenin yaşayan bir örneğini görmek mümkün olmaktadır. Hz. Peygamber

çocuklara hiç kızmazdı hatta yaramaz olanlara bile kızdığına dair bir nakil bulunmamaktadır. Hz. Peygamber “çocuğun küçüklüğündeki yaramazlığı büyüdüğünde aklının çok olacağına işarettir” demiştir (Canan, 2008:200).

Hz. Peygamber çocuklarla şakalaşır, güzel isimler takar, omzuna ve sırtına çıkarırdı (Canan, 2008:195-198). Enes (ra) “ Allah Rasülün’e dokuz yıl hizmet ettim hiçbir şey yüzünden sorguya çekilmedim” demiştir (Canan, 2008:200). Hz. Peygamber namaz kılariken bir çocuğun ağladığını duyarsa anneyi düşünerek namazı kısa tutardı. (Tirmizi, salat, 267); (Yılmaz, 2005:87). Rivayetlere göre Hz. Peygamber bir defasında Ebu-l As’ın kızı Ümame omzunda olduğu halde geldi. Cemaate namaz kıldırdı. Rükua giderken çocuğu yere bırakıyor secdeden kalkınca tekrar alıyordu. Namazı bitirinceye kadar bu böyle sürdü (Canan, 2008:206); (Bkz: Mescid-i Nebi’de Çocukların Durumu)

Çocuk Eğitiminde Dikkat Edilecek Temel Noktalar: Çocuk eğitiminde İslami gelenekte özellikle şunlara dikkat etmeye özen gösterilmiştir: Çocuğun yiyeceklerine içeceklerine dikkat etme, çocuğa verilen ismin anlamının güzel olması, cinsiyete dayalı ayırım yapmama, çocukların zihin yapılarına göre hareket etme ve onlara değer verme, çocuğun ilgi ve yeteneklerine göre hareket etme.

Hz. Peygamber çocuğun babasının üzerindeki haklarını sayarken “ona yazıyı, yüzmeyi, atıcılığı öğretmesi ve bir de helal rızıkla beslemesidir” diyerek helal rızıkın önemine dikkat çekmiştir (Canan, c.1, 1995:425).

Çocuk terbiyesinde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da çocuğa verilen isimlerdir. Bir kişiye nasıl hitap edilirse zamanla belli ölçüde o karakteri aldığı bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber bu yüzden çirkin isimleri değiştirdi. (Tirmizî, Edeb: 66). Beyza Bilgin de bir kelimenin çok tekrarının insan üzerinde etkisini gösterdiğini (mesela keder) belirtmiştir (Bilgin, 1987:46).

Çocuklar arasında özellikle cinsiyete dayalı ayırım yapmama çok önemlidir. Hz. Peygamber çocuklar arasında ayırım yapmayı yasaklamıştır. “Allah öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında adâletli davranmanızı sever” buyurmuştur (Canan, c.2, 1995:498). Özellikle o dönemin kronik özelliklerinden biri erkek çocuklarını kız çocuklarına tercih etmek olduğundan Hz. Peygamber duruma vurgu yaparak bu tavsiyesini pekiştirmiştir. "Kimin iki kızı olur da bunları

öldürmez, alçaltmaz, oğlan çocuklarını bunlara tercih etmezse Allah onu cennete koyar." (Canan, c.2, 1995:495) ve "Allahtan korkun ve çocuklar arasında eşit davranın" (Buhari, hibe, 2). (Döndüren, 2006:847) hadisleri bunun örneğidir.

Eric Fromm "çocuk ile yetişkin insanların birbirlerinden farklı oldukları düşüncesi pek yenidir. "18. yy sonlarına dek çocuğun yetişkin bir insanın küçüğü olduğu düşünülürdü." demektedir (Fromm,1993:135). Ancak artık çocuğun gelişim özellikleri ve algılayış biçimi hakkında bilgi sahibi olmuş bulunmaktayız. Çocuğu eğitmek için çocuğun bizim gibi düşünmesini beklemek yerine biz çocuk gibi düşünme ve hareket etme durumunda olduğumuzu anlamış bulunuyoruz. Hz. Peygamber çocukları küçümsemez "bunlar ne anlar ki" mantığıyla hareket etmezdi. Çocuklara yaptığı işlerin gerekçesini açıklar ve çocukların karar verme durumları olursa onlara fırsatlar verirdi. (Davudoğlu, c.5, 1983:538) ve (Canan, 2008:207-208).

Çocukların ilgi ve yeteneklerini bilmek başarılı eğitimin baş aktörlerinden biridir. Belki de en önemlisidir. James'e göre bir terbiyecinin ilk bilmesi gereken şey çocuğun fitri meyilleri ve yetenekleridir. Bu bilinmezse çocuklara gelişigüzel eğitim verilecektir ki bu da çocuğu berbat edecektir (James, 1931:60). İslam eğitim geleneğinde çocuk terbiyesi söz konusu olunca elimizdeki bilgiler çocuğun ilgi ve yeteneklerine önem verildiğini göstermektedir. Hanbelî âlimlerinden İbn-i Kayyim, (ö.1350) eğer baba çocukta iyi bir anlayış, sıhhatli bir idrak, kuvvetli bir hafıza ve yetenekli bir kavrama görürse onu ilme teşvik etmelidir. Zira bu vasıflar ilmi kolayca kabul için çocukta fitri bir kabiliyetin varlığına delildir. Bunun aksine çocukta meslekten birine yönelik bir heves varsa ve bu meslek mubah ve insanlar için faydalı ise çocuğu o sahada yetiştirmesi gerektiğini belirtmiştir (Canan, c.14, 1995:488).

Çocuğun Din Eğitimiyle İlgili Genel İlkeler

1.Din Eğitimin Erken Yaşta Başlamasının Önemi: Çocukların zihin yapıları yetişkinlerin ki gibi değildir. Yetişkinler her bilgiye önce şüpheyle bakarken çocuklar hemen alırlar, kabullenirler. Bu yüzden çocuk eğitimi ve bilhassa din ve ahlak eğitimi oldukça önemli olmaktadır. İslam eğitiminde eğitimin çocuk yaşta verilmesine özen gösterilmiştir. İslam alimleri çocuğa dinini öğretmeden önce

başka bir şey öğretilmesini caiz bulmamışlardır. Çocuğun bilahare kalbinde sökülüp atılması zor olan bir mezhep üzere yetişmesi ihtimali olduğunu düşünmüşlerdir (Canan, c.8, 1995:234). İbn-i Sahnun, “eğitimi (Kur’an) çocuk yaşta vermek esas olmalıdır. Çünkü bu yaşta Kur’an kişinin kanına karışır” demektedir. İhvan es-Safa ise “zihin eğitimden önce (dört yaşına kadar) boş bir levha gibidir” diyerek aynı şekilde eğitimde küçük yaşın önemine dikkat çekmektedir (Öymen, ve Dağ, (?):15-18).

2.Din Eğitimi Ve Davranış İlişkisi: Din eğitim ve öğretiminde işlenen en önemli basamaklardan biri şüphesiz öğrenilen bilgilerin davranışa yansımalarıdır. Eğitimcilerin ortak görüşü davranışa yansımaya soyut bilgilerin pek bir işe yaramayıdır. Bilginin davranışa yansımaları içinse çocuğun uygulamalı olarak eğitilmesi gerekmektedir.

Armaner’e göre din öğretiminde bireylere sürekli dindar olma ahlaklı olma hitabından çok onları öyle olabilme yolunda eyleme sokmak daha eğitsel sonuçlar sağlar. Bilgiler kişide hareket zemini bulmadıkça insanı ne duygulu ne de akıllı bir dindar yapar (Armaner, 1980:147). Cebeci de aynı duruma dikkat çekmiştir. Buna göre sadece bilgi yeterli değildir. Bilginin pratiğe dönüşmesi ancak sağlıklı teori-pratik bütünlüğünün sağlanması gereklidir. İnsanın baktığı halde görmemesi, davranışta bulunduğu halde düşünmemesi nasıl makbul değilse bildiği halde yapmaması veya aksini yapması da öyle makbul değildir (Cebeci, 1996:54).

Ünlü eğitimci William James şöyle demektedir: Şuurun bilgi kazanmak ve fiil ve hareket olmak üzere iki görevi vardır. Fiil ve hareket birincisinden daha önemlidir (James, 1931:44). Ve en devamlı intibalar bizi söze ve amale sevk eden başka tabirle ruhumuzu harekete götürenlerdir (James, 1931:52). James’e göre çocuğu mücerret aşırı nasihatler ve güzel sözlere boğmaktansa harekete sevk etmelidir (James, 1931:79).

3.Din Eğitimi Açısından Model Alma ve Model Almada Ölçü: James’e göre davranışın yanında bir de model alma dediğimiz yaparı görme ve merak etme olgusu vardır. James, “faaliyetlerimizin en esaslı zembereği başkalarının faaliyetlerini görmemizdir. Vücuda getirilmiş bir ceht eseri bizim de cehdimizi uyandırır” demiştir (James, 1931:66). Bu durumda çocukları ibadete alıştırmak için

onların ibadet eden kişileri görmeleri ve kendilerinin de yapabildiği kadar onlara ayak uydurmaya çalışması gerekmektedir.

4.Dini Duygu Ve Korku Ağırlıklı Eğitim: Diğer bir durum ise din eğitiminde korku temasının aşırı işlenmesidir. Korku ağırlıklı verilecek inanç eğitimi ruhsal bozukluklara yol açabilir. Allah'ı yanlış tanıtıcı ve ondan uzaklaştırıcı sonuçlar doğurabilir. Yurdağül Konuk “korku ağırlıklı verilecek Allah anlayışı ile ruhsal bozukluklara yol açmak dinen sakıncalı olduğu gibi eğitim kaidelerine de ters düşmektedir” demiştir (Konuk, 1994:80).

Kur'an üslubuna göre korku unsurunun ön plana çıkarılacağı yerler korkuyla otorite Kur'an güç sahipleri (el-Bakara 2/258), önde gelen ve haksızlık yapan yöneticiler (el-Araf 7/59,60), Allah azabını yalanlayan ve yüz çevirenler (et-Taha 20/48), inanmayan ve böbürlenen (el-Mümin 40/27) ve isyan kültürüyle hareket edenlerdir (el-Enam 6/15). Çocuklarda bu özellikler olmayacağına göre inanç eğitiminde sürekli korku unsurunu ön plana çıkarmak Kur'an metoduna uygun değildir. Kur'an'da çocuklara hitap etme şekli “yavrucuğum veya evladım” şeklinde ve şefkat doludur. (el- Hud 11/42), (Yusuf 12/5), (Lokman 31/13,16,17).

5.İbadet Eğitiminde Ailenin Tutumu: İbadet eğitiminde ailelerin tutumu çok önemlidir. Ailelerin çocukla sürekli ilgilenmesi ve teşvik etmesi gerekmektedir. Eğer aile çocukla sürekli ilgilenmezse çocuğun ibadet adına ciddi kazanımlar elde etmesi beklenemez. Bir araştırmada öğrencilerden “ailem ibadetler konusunda benimle ilgilenmez ve teşvik etmezler” diyenlerin sadece %5'i beş vakit namaz kıldığını ve ramazan orucunu tuttuğunu söylemiştir. Öte yandan “bütün ibadetlerde beni teşvik eder ve bana yardımcı olurlar” diyenlerin %95'i beş vakit namaz kıldığını ve ramazan orucunu tuttuğunu söylemiştir. (Sağlam,2003:251)

Diğer yandan sürekli ilgilenen bazı ailelerin çok önemli bir çıkmazı vardır. O da disiplin ile baskı ve zorlamanın zaman zaman birbirine karıştırılmasıdır. Disiplin çocuğa olumlu ahlaki ve kişisel değerler kazandırma adına önemli bir uygulama iken, baskı ve zorlama çocuğu bozan, yanlış şahsiyet geliştirmesine yol açan bir uygulama olmaktadır. Disiplin kavramının en önemli belirleyicisi hoşgörü, sabır ve tutarlılıktır. Aynı araştırmada ibadet etmesi için baskı altına alınan çocukların sadece %9.5'i namaz kılıp oruç tuttuğunu belirtmiştir. İbadet etmesi için dayak

atılan çocukların ise sadece %5'i ibadet alışkanlığı kazanmış diğerleri kazanamamıştır (Sağlam,2003:222).

Camide Oyun Alanlarının Gerekliliği: Oyun çocukların ruh ve beden gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Çocukların en çok ihtiyaç duydukları ortam koşup oynayacakları geniş alanlar ve oyun yerleridir. Ama büyük şehirlerde bu imkanların istenilen ölçülerde olduğu söylenemez. Çocukların çevrelerinde bahçesi en geniş ve boş olan yerler genellikle camilerdir. Özellikle erkek çocuklar bu yüzden cami bahçelerini çok severler. Hem korunaklı hem elverişli hem de müsaittir. Ancak burada da başta cami görevlileri olmak üzere cami cemaati çocukların oynamasına çok kez izin vermez. İmkani varsa kapılarını kapatır yoksa her fırsatta çocukları azarlar ve hatta bazen şiddete kadar gider. Böylece çocukların kullanabileceği yegane yerlerden biri olan camilerin kapısı çocuklar için giderek kapanmaya başlar.

Araştırmalara göre camiler yapılırken yaklaşık %70'i avlu ve bahçe olarak düşünülür. Ancak buralar genellikle plansız ve şekilsiz bırakılarak işlevi azaltılır. Daha çok da dini kitap, tesbih, takke gibi şeylerin satış yeri olarak kullanılır. Bu gibi şeyler ibadet alanının dışında olsa ibadet için daha ferah ve huzurlu bir ortam yakalanmış olur Onay'a göre camilerde avlu ve bahçe için ayrılan bu alanlar sistemli ve planlı bir çalışmayla yeşil alan haline getirilmelidir (Onay,2008:238,239). Ancak kanaatimize göre çocukların eğitimi yeşil alan ihtiyacından daha fazla olduğu için cami bahçeleri öncelikli olarak sistemli ve planlı bir çalışmayla oyun alanı haline getirilmelidir. Büyük şehirlerde bir apartmanın küçük dairesi içinde sıkışan çocuklar için cami bahçe ve avlularını bir açık hava din eğitim yeri olarak kullanabiliriz. Şunu unutmamalıyız ki Ayhan'ın da belirttiği gibi (Ayhan, 1985:172) camilere avlusundan ve bahçesinden geçilerek gidilir.

Çocuklar caminin bahçelerinde oynayacak yer bulamayınca caminin içinde oynamaya başlamakta ve cami cemaatini rahatsız etmektedir. Hatta bazen sınırı öyle aştıkları olur ki çocukları dövüp camide atan kişilerin haksızlığını anlatacak çok az şey kalır. Şahsi olarak görüştüğüm bir kişi vardı. Bu hem dindar hem de bilgili bir kişi idi. Çocukların ibadet eğitimine de önem verir camilere gelmeleri için özen gösterirdi. Bir anısında teravih namazında bir çocuğu dövüp camiden dışarı atmasını ve cemaatin namazdayken bile sesli olarak nasıl sevindiğini keyifle

anlatmıştı. Bu durumda çocukları sevindirelim diye camiye namaz kılınmaz hale getirmenin de bir anlamı olmadığı kesindir. Hem çocukların oyun isteklerine cevap veren hem de cemaatin huzur içinde namaz kılmasını sağlayan bir orta yol bulunmalıdır. Kanaatimize göre planlı ve sistemli bir şekilde bahçelerin tümü veya bir kısmı oyun alanı haline getirilse çocuklar sırf keyif olsun diye cemaatin namazını bozmaya kalkışmayacaklardır.

Çocuk Eğitiminde Ceza: Çocuk eğitiminde en önemli problemlerden biri ceza olgusudur. Kimisine göre çocuğa ceza vermek eğitim açısından oldukça sakıncalı iken bazılarına göre ise makul derecede ceza vermek hem ahlak eğitimi hem de sosyal eğitim açısından oldukça önemli ve gereklidir. Hz. Peygamber çocuklara bazı davranışlar kazandırmak için tavsiye yetersiz kalınca hafifçe dövmeye izin vermiştir (Canan, c.8, 1995:233). James'e göre de hafif dayak eğitimde kullanılabilir. Mesela bir çocuğa bir oyuncak uzatırız. Yavrucuk hemen kapmak ister, "saldırır". Eline ufak bir şamar vurursunuz hemen ağlar. Sonra güler yüzle "böyle iste terbiyeli ol" dersiniz, ağlama kesilir, sizi taklit eder oyuncağı alır ve gülümser. İşte çocuk bu noktada tamamen terbiye edilmiştir. Kapmak gibi fitri bir tepki yerine istemek gibi kazanılmış bir tepki hakim olmuştur. Eğer çocuğun hafızası zayıfsa bu şamarları birkaç kez tekrarlamak gerekir. Ancak tabii çocuklar için bir tecrübe kafi gelir. (James, 1931:57-58)

Erol Güngör hafif dayağın eğitim açısından gerekli olduğunu düşünenlerdendir. Ona göre Çocuğun eğitiminde ceza olmamalıdır diyenler bir noktada yanılıyorlar. Çocuk yanlış bir davranışta bulununca bu davranışının yanlış olduğunu anlaması lazımdır. Bunu nasihatle yapamayız çünkü çocuk nasihatten anlayacak çağa gelinceye kadar ahlaki gelişimini büyük ölçüde tamamlamış olacaktır. Ancak Erol başka bir noktaya dikkat çekmektedir. Erol maddi cezalardan ziyade manevi cezaları teşvik etmektedir. Mesela dayak atmak yerine geçici olarak sevgiden mahrum bırakmak, sevdiği bir şeyden ayırmak gibi. (Güngör, 1995:60)

Ancak teşvik edilen hafifçe dövme ile zorbalık ve şiddet anlamına gelen dayak birbiriyle karıştırılmamalıdır. İbn-i Sina, İbn-i Miskevyh, Gazali, İbn-i Haldun gibi müslüman eğitimci ve sosyologlar dayağa karşı çıkararak bazı ferdi ve içtimai zararlarına dikkat çekmişlerdir. Mesela İbn-i Haldun zulme dayanan idarenin devleti yıkıma götürmesi gibi cebre (zoraki) dayanan terbiyenin de çocuğu ifsad

edeceği (bozacağını), yalancı, hilekâr, düzenbaz, mürâi yapacağını söylemiştir (Canan, 2008:341). İbn-i Sina da korku gibi güçlü heyecanların organizmanın dengesinin fiilen bozabileceğini ve hatta ölüme yol açabileceğini tespit etmiştir. (Hökelekli, 2003:35)

Öyleyse ceza nasıl olmalıdır? Araştırmalar ceza vermenin çocuklar üzerinde olumlu anlamda etkili olduğunu göstermiştir (Sağlam,2003:261). Cezanın nasıl olacağına gelince; Ömer Özyılmaz “Ceza akla uygun olmalı ve insanlar arası ilişkileri anlatacak türden olmalıdır” demiştir (Özyılmaz, 2003:167). Yani çocuk kendisine o cezayı neden verildiğini anlamalı ve kendisinden ne istediğimizi bilmelidir. Çocukların zihin faaliyetleri yetişkinlerin ki gibi değildir. Eğer çocuklarla iletişimde açık ve net olmazsak verdiğimiz ceza boşa gideceği gibi çocuğun sevgisini de kaybedebiliriz.

BÖLÜM 2: KADINLAR VE ÇOCUKLAR AÇISINDAN CAMİLERİN PSİKO SOSYAL KULLANIMI

2.1. Çocuklar Açısından Camilerin Kullanımı

2.1.1. Psiko Sosyal Açısından Namaz İbadeti ve Camiler

Namazdaki beden hareketleri hem ferdi benliğin tasdikini hem de Allah karşısında bu benliğin yok oluşunu ve boyun eğişini temsil eder. Kıyam Allah karşısında insani benliğin kabullenişidir. Ruku ve secde ise bağımsız bir fert olarak Allah'a itaat ve teslimiyettir (Hökelekli, 2003:238-239). Benlik güdüsü, bağımsızlık, hâkimiyet, üstünlük, başarılı olma gibi eğilimler eğitilmezse bencil, saldırgan, gaspçı, kibirli bir kişiliğe dönüşür. Bu duygular başta namaz olmak üzere ibadetle eğitilebilir. Bu duygular eğitilince yaratının örnek olarak sunduğu kişilikler ortaya çıkar. Namaz ibadetinin önemine binaen Hz. Peygamber çocuklar yedi yaşında namaz kılmayı emretmeyi tavsiye etmiştir.

Namazın ferdi ve toplumsal olmak üzere iki yönü vardır. Ferdi yönü cami dışında bir yerde tek başına veya cemaatle namaz kılmadır. Toplu yönü ise doğrudan camileri ilgilendiren bir durumdur. Camiler toplu şuurun canlı ve coşkulu olduğu yerlerdir. Bir hareketin tek bir kişi tarafından yapılması ile bir çok kişi tarafından yapılması arasında çok fark vardır. Toplu olan hareketlerde coşku ve hissiyat en üst seviyededir. Camilerdeki toplu namazlar da böyledir. Ne kadar çok kişi ile namaz kılınırsa ibadetin manevi havası ve coşkusu o kadar fazla olur.

Camilerde yaşanan dini yaşantı ve duygular evlere göre daha yoğundur. Dolayısıyla çocuk buralarda daha çok etkilenir. Namazla kazandırılmak istenen bir duygu veya davranış camilerde daha çabuk daha etkili kazandırılır. Ruhi eğitim evde veya başka yerde tek başına verilmesi ile camilerde verilmesi aynı değildir. Camilerde daha kısa bir eğitimle daha çok birikim aktarılabilir. Çocuk kısa zamanda yetişkin bir insanın kazanımına yaklaşan bir seviye yakalanır. Akranlarına göre daha olgun tavırlar gösterir ve olayları kavramada diğerlerine fark atar. Buna binaen namaz kılan ve bu namazı camide kılmaya özen gösteren bir çocuk ergenlik döneminin inişli çıkışlı ve zor sürecini diğerlerine göre daha kolay atlatabilir.

Camilerde kılınan namazlarda temizlik alışkanlığı ferdi boyuttan toplumsal boyuta geçer. Çocuk temizliğin sadece kişisel bir olgu olmadığını anlar. Ayakları veya

çorabı temiz değilse bundan tek başına olduğundan daha rahatsız olur. Ayaklarını bastığı yere başkasının başını koyduğunu ve burnunu sürdüğünü görünce temiz olması gerektiğini daha iyi kavrar. Çünkü kendisi de başkasının ayakları değen yere başını koyacaktır. Veya kirli bir adamdan rahatsız olunca kirliliğin insanı nasıl rahatsız ettiğini anlar ve temiz olmayınca kendisinin de başkasını öyle rahatsız edebileceğini düşünür. Bu da temizlik alışkanlığı kazandırmada oldukça etkili ve kısa bir yoldur.

Zaman tanzimi, vaktin bereketli kullanımı açısından oldukça önemlidir. Dinimize göre boş durmak uygun bir davranış değildir. Bir iş bitince hemen başka bir işe koyulmak gerekir (el-İnşirah 94/7). Bunu bir işten yorulunca başka bir dinlenmek için boş boş beklemek ya da gereksiz ve faydasız şeylerle uğraşmak yerine faydalı başka bir işe geçmek ve böylece dinlenmiş olmak şeklinde yorumlamak da mümkündür. Namaz günde beş kere kılınır. Günde beş defa kişiler işlerine ara vermek ve başka şeyler düşünmek durumda kalır. Böylece hem bedenlerini hem de zihinlerini dinlendirmiş olur.

Aynı şey çocuklar için de geçerlidir. Günümüzde en çok şikayet ettiğimiz durumlardan biri de çocukların zamanı iyi kullanamamasıdır. Çocuklara zamanı kullanma alışkanlığı kazandırmak eğitimin en önemli amaçlarından biri olmalıdır. Namaz günde beş kere kılınır ve eğer camide kılınacaksa tam vakti bellidir. O vakti kaçıran camideki ibadeti de kaçırmış olur. Bu yüzden tam o vakte özen göstermelidir. Ailesinde vakit namazlarının kılınmasına özen gösterilen bir çocuk vakit kavramını iyi algılar. Ama camide kılınmasına özen gösterilen bir çocuk daha iyi algılar. Çocuğun kendisi camiye gitmeye özen gösteriyorsa bu da hepsinden iyi algılar.

Namaz ibadetler arasında en önemlisidir. Haccı herkes yapamaz, yapsa da ömürde bir defa olan bir ibadettir. Zekat mali bir durum olduğu için duygusal ve pratik anlamda çocuklar için çok etki edici bir yönü yoktur ve sadece zengin kişileri ilgilendiren bir durumdur. Oruç ise tamamen nefsi yani dışarıda hemen hemen hiç belli olmayan bir ibadettir. Fakat namaz hem dışarıda net şekilde izlenen, hem bedeni hem ruhsal bir yanı olan, her gün yapılmak durumunda olan ve herkesin sorumluluğunda bulunan bir ibadettir. Bu yüzden diğer ibadetler için özel kurumlar düşünülmezken namaz için her köşe başında bir cami yapılmıştır. Çocuklar çok

küçük yaşta bile namazın Müslümanlığın nişanı olduğunu bilirler. Anne-babalarını taklit ederek namaz kılarken onlara göre namazımız bizim Müslümanlığımızı belli eden ve büyüyünce de Müslümanlığımızı devam ettirecek olan bir davranıştır. Aynı duruma cami ortamında şahit olan bir çocuk aynı duyguları daha üst bir seviyede yaşayacaktır. Böyle bir çocuğun dindarlık duyguları diğerine göre daha sağlam ve uzun süreli olur.

2.1.2. Diğer Psiko Sosyal Kazanımlar ve Camiler

Din eğitim ve öğretiminde işlenen en önemli basamaklardan biri şüphesiz öğrenilen bilgilerin davranışa yansımalarıdır. Eğitimcilerin ortak görüşü davranışa yansımaya soyut bilgilerin pek bir işe yaramayıdır. Bilginin davranışa yansımaları içinse çocuğun uygulamalı olarak eğitilmesini gerektirmektedir. Bilgi yeterli değildir ve bilginin pratiğe dönüşmesi gerekir. Dini bilgiler de aynen böyle olması hasebiyle kişide harekete geçmedikçe insanı ne duygulu ne de akıllı bir dindar yapar. Pratik yapma açısından bakınca en bereketli ve samimi yerler ailelerden sonra camilerdir.

Evlerde çocukların aklını meşgul eden çok şey olur. Özellikle günümüzde televizyon, bilgisayar, sanal oyunlar çocukları çok meşgul eden cazip şeylerdir. Çocuk namaza durmak istemez. Ama camiye gitse oyun ve eğlenceyle irtibatı fiziki anlamda kesilmiş olacağı gibi psikolojik anlamda da büyük ölçüde kesilmiş olur. Ayrıca kalabalık bir ortamda bulunması da bu duyguları çabuk atlatmasına yardımcı olur. Böylece namazın havasına girer ve havayı uzun süre yaşar. Kanaatimizce bir defa da olsa cami ortamında namaz kılan herkes bu duyguyu yaşamıştır.

Namazın anlamında Allah karşısında boyun eğme ve küçülme vardır. Kişi bu duyguları yaşamıyorsa namazı eksik kalmış demektir. Bu duyguları da en iyi yaşatan yer yine camiler ve toplu kılınan namazlardır. Kişi tek başına bu duyguları yakalamakta zorlanabilir. Hele çocuklar daha çok zorlanır. Bu bakımdan namazın ihtiva ettiği anlam açısından camide ibadet etmenin, toplu ibadet edenleri görmenin ve onlarla birlikte ibadet etmenin önemi oldukça büyüktür.

Çocukları ibadetlere alıştırmak için her şeyden önce onların ibadetle meşgul olan insanları küçük yaşlardan itibaren gözlemleyebilmeleri ve ibadet mekanlarıyla iç içe olmaları gerekir. Çocuk burada sadece anne-babasının değil herkesin namaz

kıldığını, ibadet ettiğini görür. Böylece ibadetin daha geniş bir anlam taşıdığı ve herkesi ilgilendiren bir durum olduğunun farkına varır. Evdeki dar ortama sıkışan dini duygu bir basamak daha yükselerek toplumsal bir boyut kazanmaya başlar. Çocuk anne yavrusu olma duygusundan din mensubu olma duygusuna oradan da ümmet mensubu olma duygusuna yükselmeye başlar.

İdeal kişi seçme eğilimi normal gelişen hemen hemen her çocukta görülür. Müslüman olan bir kişi için en ideal insan Hz. Peygamber olduğundan çocukların onu sevmesi ve örnek alması en önemli hedef olmalıdır. Bunu kazandıracak en önemli yerlerden biri de şüphesiz camilerdir. Model olma açısından bakınca camilerde en çok bahsedilen ideal kişi Hz. Peygamberdir. Çocuk orada en çok Hz. Peygamberden bahsedildiğini ve herkesin gönülden ona hürmet ettiğini görür. Bir çocuk için bu çok önemlidir. Çocuk Hz. Peygamberi ideal kişi olarak seçer, merak etmeye ve örnek almaya başlar. Hz. Peygamber ve onun getirdiği değerler yavaş yavaş çocuğun hayatına girmeye başlar. Böylece ömür boyu sürecek dindar bir kişiliğin temelleri atılmış olur. Ama eğer bu duygu kazandırılmazsa çocuklarımızın popüler kültürün ve televizyon kültürünün etkisiyle ahlaki yapısına ve inancına bakmaksızın rastgele kişileri model alması kaçınılmaz olacaktır.

İnsanlar toplum halinde yaşamaya ve toplum ahlakı geliştirmeye mecbur olarak yaratılmışlardır. Bireyler toplum halinde olmanın yaydığı coşkun ve baştan çıkarıcı havayı yaşamak istemektedirler. Bu havaya kapılan kişiler mantıklarıyla hareket etmeyi bırakır ve bu coşkun duygunun seline kendilerine bırakırlar. Kitle şuuruyla hareket edenler akıllarını devre dışı bırakırlar. Bu durum kişilere belli bir süre mutluluk verir. Kişiler bu duyguyu tatmak için fırsatlar geliştirir. Spor karşılaşmaları, maçlar, gece eğlenceleri vs kişileri bu duyguyu tatmak için gittikleri yerlerdir. Buralara gelen kişiler bireysel şuurunun kontrolünden çıkıp kitle şuurunun kontrolüne girmek ister. Çok kez de bu şuurun etkisinde taşkınlık yapmak ve zarar vermektedir.

Camilerde olumlu anlamda bir kitle psikolojisi oluşmaktadır. Bu yıkıcı ve yoldan çıkarıcı bir psikoloji değil Allah duygusunu derinleştirici ve sağlamlaştırıcı bir psikolojidir. Hac sırasında hacıların yaşadığı duygunun bir benzeri de camilerde yaşanır. Hac'da kişileri etkileyen şey toplu ve birlikte hareket etme, beraber "lebbeyk" deme mutluluğudur. Camilerde birlikte ibadet ederken yaşanan duygular

da aynı ölçüde yaşandığı söylenemese de belli ölçüde buna benzemektedir. Özellikle kandil günlerine veya bayramlarda toplu dua edilirken insanların bundan nasıl etkilendikleri daha açık belli olmaktadır.

İnsanların içindeki bu duygu Allah'a ibadet etme manasında kullanılarak dini duygunun güvenli atmosferinde harcanmazsa kişiler başka arayışlar içine girmekte ve bir şekilde bunu yaşayacak ortam bulmaktadır. Eğer bulamazsa yalnızlık ve terk edilmişlik duygusu yaşamakta, depresif rahatsızlık belirtileri göstermeye başlamaktadır. Cami alışkanlığı düzenli olan bir kişi günde beş defa azar azar bu taşkınlık duygularını doyurmakta ve bunu sevaba dönüştürmektedir. Diğer yandan öteki kişi ise bunu içinde biriktirip bir seferde dışa vurmakta ve yıkıcı olmaktadır. Bu açıdan bakınca daha küçükken bir çocuğu camiye alıştırmak ona saldırgan bir kişiliğe karşın uyumlu ve tedbirli bir kişilik kazandırma adına oldukça önemlidir.

Bir de bağlanma duygusu vardır ki; bağlanma ve mutlak bir gücün himayesine girme eğilimi çocukların doğuştan getirdiği duygulardan biridir. Bu duygu aslında dini duygunun temelini oluşturması açısından yüce yaratıcının verdiği asil bir duygudur. Ve bu duygu az veya çok tüm yaşam boyunca sürer. Yine bu duygu dinsel yaşamın esas çekirdeğini oluşturup biçimlendiren Allah'ın yardımına sığınma hissine çok benzer.

Bu duygu yaratıcı tarafından eğitmek için verilmiş bir duygudur. Bu duygu eğitilerek Allah'a kulluk etmeye sevk eden yapıya dönüştürülür. Bu duygu eğitilince Kur'an'da övülen rüku ve secde eden bir kişi olarak yaratıcı katında saygın bir yere sahip bir kişi ortaya çıkar. Allah katında üstün olan kişiler Allah'tan korkan kişilerdir. Bu kişiler de Allah'tan korkarak yani onun istediği gibi yaşayarak gerçek üstünlük elde etmiş olurlar. Ölünce de cennetle ödüllendirilirler.

Ama eğer bu duygular yani bağlanma ve boyun eğme duygusu eğitilmezse boyun eğici köle ruhlu kişiler ortaya çıkar. Bunlar da baskıcı, bencil ve güçlü kişiler tarafından suistimal edilir. Buna örnek olarak toplum planında Firavun ve İsrail milleti verilebilir. Kur'an Firavun'un baskıcı, zorba ve ölçsüzce hareket eden bir kişi oluşunu belirtir. Bu kişi halkını baskı ve zulümle sindirerek kontrol altında tutardı.(Yunus 10/83). Halkını küçümserdi ve onlar da ona boyun eğerdiler” (ez-Zuhruf 43/54) Firavun daha da ileri giderek ilahlık taslardı (en-Naziat 79/24). Onlar

da bunu kabul eder boyun eğdi. Burada Firavun “rabbaniyet” duygusu halk ise “boyu eğme duygusu” yanlış eğitilmiş kişileri temsil etmektedir. Yani halk Allah’a kulluk etmeyince onların kulluk etme ihtiyacını başkası istismar etmiş ve onları köleleştirme de kullanmıştır.

Bu yüzden Allah Kur’an’da sık sık Allah’a kulluk etmeyi öğütlemektedir. Böylece insanların kazanacağı sakinme yani takva duygusunun gelişmesine işaret etmektedir (el-Bakara 2/21).

Kişilere ibadet edilecek tek kişinin Allah olduğu ve Allah’tan başkasına ibadet edilemeyeceği düşüncesinin en iyi işleneceği yerler mabetlerdir. Kişi ulu birinin huzuruna girdiği zaman hareketlerine dikkat eder, saygılı davranmaya çalışır ve hatta saygının ileri şekli olarak ellerini önünde bağlar. Bu “ben senin huzurundayım ve sana bağılıyım, bu yerlerin sana ait olduğunu biliyorum” anlamını taşıyan bir mesajdır. Kur’an’da da geçtiği gibi (Fussilet 41/14) peygamberlerin de üzerinde en çok en temel mesaj bu mesajdır. Yani “Allah’a kulluk etme” mesajıdır.

Çocuklarımızı boyu eğme duyguları şekillenirken düzenli olarak camilere götürüp getirirsek hakka boyun eğmenin somut şekilleri ile tanıştırmış oluruz. Bu şekilde çocuk ilerleyen yaşlarda çocuk boyun eğmenin soyut şekillerini daha iyi idrak edecektir. Yoksa Allahtan çok insanlardan korkan bir nesil yetiştiririz ki bu nesil baskıcı ve zorba kişilerin kullanımına açık olarak yaşayacaktır. Ya da Firavun gibi bir kişi ile karşılaşınca ona boyun eğmek için fazla beklemeyecektir.

Çocuklarda hakim olan duygulardan birisi de korkudur. Bebeklikten itibaren çocuklarda sebebi anlaşılan ya da anlaşılmayan bir çok korku durumu vardır. Bu durumda çocukla dışarıdan gelen korkuya karşı kaçma, sığınma, korunma, bağlanma gibi savunma mekanizmaları geliştirirler. İnsanların doğuştan getirdikleri bu korku duygusu da Allah inancını ve dini ahlakı yerleştirmek için bir eğitim aracı olarak kullanılabilir.

Kur’an’da bir çok yerde Allah başkalarından değil kendisinden korkmamız konusunda bizi uyarmıştır.⁷ Bu ayetlerin sayısını artırmak mümkündür. Bu ayetler incelendiği zaman korkunun iki yanı olduğu anlaşılır. Biri insan veya başka şeyden

⁷ (el-Maide 5/3), (en-Nahl 16/2), (el-Bakara 2/150), (Al-i imran 3/175)

korkma diğeri ise Allah'tan korkma. Allah'tan korkmaya takva denir ki Kur'an'ın insanlardan beklediği de budur. Diğeri ise bu korkunun yanlış yere yönelmiş olmasıdır ki Allah dışındaki şeylerden korkma şeklinde kendini gösterir. Allah'tan korkmayı başarmış bir kişi insanlardan korkmaz. Kur'an'da bu kişilerle ilgili şu ifadeler yer alır: Onlara: "Size karşı insanlar topla(n)dılar, artık onlardan korkun" denildiği zaman onlar "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" derler. (Al-i imran 3/173)

Camiler sembolik anlamda Allah'ın evidir. Bu evler insanlardaki korku duygusunu eğitmede bir unsur olarak kullanılabilir. Çocuklar küçükken ve her şeyi yeni yeni anlamlandırmaya çalışırken camilere gelip gitse ve insanların toplu halde secdeye kapandıklarını görür. Herkesin acziyet içerisinde görünmeyen bir kişinin önünde eğildiklerine tanık olur. Böylece çocukta insanüstü, aşkın ve kudretli bir varlığın anlamları belirmeye başlar. Çocuk insanlardan veya tabiattan değil ondan korkulması gerektiğini anlamaya başlar. Bu da takva duygusunun temelini oluşturur.

Korkunun sığınma ile arasında yalın bir ilişki vardır. Kişiler baş etmekten korktukları şeylere karşı sığınma savunması geliştirirler. Böylece kendilerini emniyette hissederler. Camiler Allah'ın evleri olması açısından bakınca sığınmanın bir ifadesini oluştururlar. Kişiler Allah'ın evine geldiklerinde onun misafiri olmuş olurlar. Böylece mutlak güç sahibi birinin konuğu olmanın rahatlığını yaşarlar. Çocukluk duyguların gelişim çağı olduğu için bu duyguyu çocukken yaşamak şüphesiz daha etkili olur.

Bir de insanların çaresiz kaldıkları zamanlar vardır. Doğal afetler, deprem, sel ve su baskınları, yangın, hastalıklar vs insanları sürekli korkutur. Bazı sosyologlara göre ilk insanlar bunları tabiatın yaptığını düşünerek tabiattan korktular. Sonra da tabiata tapınmaya başladılar. Aslında bu korku sığınma ve korunma duygusunun bir tetikleyicisidir. Araştırmalara göre insanlar felaketi hissettiklerinde "Allah" lafzını daha çok kullanmaktadır (İmamoğlu, 2004c:87). Yani kişiler korkuların zirveye çıktığı zamanlarda daha çok sığınma eğilimi göstermektedirler. Çocuklar afetlerin etkisini daha çok hisseder ve daha derinden yaşarlar. Çocuklar için somut şeyler daha etkili olduğundan camiler Allah'a sığınmanın somut ifadelerini taşıyan yerler

olacaktır. Bu sebeple muhtemelen afet bölgelerinde çocuklara en acil verilecek psikolojik destek camiler vasıtasıyla verilebilir.

2.1.3. Bilinçaltı Eğitimi ve Camiler

Çocuğun yetiştiği ortam ve bu ortamda aldığı bilgi ve duygular çocuğun bilinçaltını oluşturur. Çocukların karakterini oluşturan dönem 0-6 yaş arasında geçirdiği dönemdir ve bilinçaltını da bu dönemde edindiği bilgi ve duygular oluşturur. Çocukluk dönemini dini duygu ve davranışlar açısından da şüphesiz önemlidir. Çevresindekilerin Allaha dua ederken bazı söz ve tavırlarının işitilmesi ve görülmesi çocuğun bilincine girer. Bu bilinç çocuğun ileriki hayatının yönünü belirleyecek bir etkiye sahiptir. Çocuğun bilinçaltını oluşturan malzemelerin dini duygunun yoğun olarak yaşandığı bir çevreden gelmesi ileriki hayatında bu duyguları sürekli duyması ve yaşamasına katkı sağlar. Dini duygunun en yoğun yaşandığı yerler camiler ve çevreleridir.

Cami deyince akla ilk gelen çağrışımlardan biri Ezan'dır. Ezan sesleri sıradan bir insan bestesiyle söylenen şarkılara benzemez. Ezanda lahuti bir anlam ve duygu vardır. Bu duyguyu algılamak için yetişkin olmaya gerek yoktur. Çocuklar hatta bebekler dahi bu duyguyu tatmaktadırlar. Nitekim Hz. Peygamber yeni doğan çocuklar için dua eder ve kulağına ezan okurdu. İnsanlar çocukluk yıllarında çokça dinledikleri şarkı, türkü, marş gibi ritmik şeyleri kolay kolay unutmaz, bunları içlerinde saklı bir anı olarak bekletirler. O sesi ne zaman bir daha duysalar o duyguları yeniden yaşamaya başlarlar. Bu duyguları oluşturan ses ezan sesi olursa ileride kişiyi dini duygu, düşünce ve yaşantılarını canlı tutma adına teşvik edici olur.

Ülkemizde Avrupa'ya giden ve bir süre kalan kişiler dönünce en çok özledikleri şeyin ezan sesi olduğunu belirtmekte ve duygulanmaktadırlar. "Meğer ne güzel şeymiş" diye özlemlerini dile getirmektedirler. Bu, onların çocukluk yıllarında bu sesi çok duymalarından kaynaklanan bir durumdur. Özellikle sabah ezanını çok etkilidir. Çünkü bilincin en zayıf olduğu zaman uyku zamanıdır ve beyin bu zamanda gelen olumlu veya olumsuz etkilere karşı zayıf durumdadır. Yine sabah vakti bedenin ve bilincin dinlendiği ve aktif hale gelmek için dakikaları saydığı bir zamandır. Tam bu zamanda ezan sesi işitmek beyin faaliyetlerini ezan sesiyle harekete geçirmek demektir. Yani uykuda olan beden ve bilinç bu sesle uyanmakta,

algı dünyasına giren ilk ses ezan sesi olmaktadır. Sabah ezanının saba makamıyla okunması da hem melodik anlamda hem de uyuklu beynin mahmuriyetine eşlik etme anlamında oldukça hoş ve etkileyicidir.

Ezan sesiyle uyanan bir çocuk o vakitte tabiatın da uyanmaya başladığını, güneşin dünyayı sarmaya hazırlandığını görür. Kur'an'da sabahın nefeslendiği zamana yemin eden ayetin kastettiği anlamı duymaya başlar (et-Tekvir 81/18) Böyle bir ortamda büyüyen bir çocuğun ileriki yaşlarda ezan sesini duyduğunda etkilenmemesi mümkün değildir. Yine sabah gün doğmadan önceki vakit lahuti anlamda duygusal yaşantıların en çok etkili olduğu vakittir. Bu yüzden sabah namazı gün doğmadan kılınmalıdır ve Allah bu yüzden sabah namazını özellikle önemsemiş ve şahitli bir namaz olduğunu belirtmiştir. (el-İsra 17/78). Bu bağlamda çocuklara sabah ezanını dinletmenin ve sabahın yaydığı pozitif havayı yaşatmanın çocuğun ruhsal ve dini duygu anlamında olumlu kazanımlar edineceğine unutmamak gerekir. M. Akif ezanı dinin temeli saymış, istiklal marşında “şu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli” diyerek duygularını dile getirmiştir.

Ökten benzer bir düşünceyi tekbir açısından dile getirmiştir. Özetle şöyle demektedir: Süleymaniye'de ecdadın taşa nakşettiği özün haberi, taşı diri ve canlı kılan bu öz, bu şafak vaktinde bütün cemaat tarafından ruhların en ince ve derin noktasında hissediliyor. Dillerdeki ve gönüllerdeki bu tekbir ile herkes dokuz asırlık büyük maceranın hatırasını yaşıyor. Fetihler önce ruhlarda gerçekleşiyor. Tekbirler iktidar ve teslimiyetin gerçek kaynağını ilan ediyor (Ökten, 2008:29-31).

Yukarıda namazın çocuklara kazandıracığı özelliklerden bahsederken zamanı iyi kullanma alışkanlığı kazandırdığını da belirtmiştik. Bunun en önemli nedeni namazın belli vakitlerde olması ve bu vakitlerin günün beş değişik noktasına yerleşmiş olmasıdır. Namaz vakitlerine özen gösterme alışkanlığı kazanan çocuk bu vesile ile zamanı tanzim etme alışkanlığı da kazanmış olacaktır. Bu namaz ibadetinin kazandırdığı dışa dönük bir faydadır. Bir de içe dönük faydası vardır ki o da bilinçaltı eğitimine yaptığı katkıdır. Belli şeyler belli aralılarla tekrarlananınca önce ön hafızaya girer, sonra uzun süreli hafızaya geçer sonra da bilinçaltının yaşayan kalıcı malzemesine dönüşür.

Japonya’da sürekli tekrarlar bir eğitim şekli olarak kullanılır. Çocuklara toplum şuurunu ve çalışkanlık özelliği kazandırmak için gün içinde “Diğerlerine uyum göster, gruptan ayrılma, her zaman evet demenin bir yolunu bul” (Reid, 2006:154) şeklinde kısa cümleler sürekli tekrar ettirilir. Bahçe ve duvarlar “İşimizi başarıyla tamamlayıncaya dek yılmadan çalışalım, teneffüslerde yılmadan çalışalım” (Reid, 2006:145) yazılı levhalar ve iri yazılarla doldurulmuştur. Çocuk sürekli bu yazıları görerek ve tekrar ederek büyür. Dini duygu ve düşüncüyü kazandırmak açısından bakınca namaz ibadeti ve bunun sürekli camide eda edilmesi de oldukça kazanımlı bir uygulama olmaktadır. Nitekim ibadetler kişide “Sürekli ibadet etmeliyim, sürekli iyi insan olmalıyım, dünyanın geçici olduğunu aklımdan çıkarmamalıyım.” Gibi dini duyguları sürekli tekrar ettiren hareketlerdir.

Bilhassa insanı cazip özellikleri ile bağlamaya çalışan dünyanın geçici olduğunu sürekli hissetmek bir müslüman için dini duygu adına kazanılacak en ileri seviyedeki başarıdır. Bu duygu diğer ibadetlerin de daha derinden yaşanmasına ve kökleşmesine vesile olur. Kur’an’da dünya hayatının çekici özelliklerine rağmen bir oyalanma yeri ahiret yurdunun ise gerçekten kalınacak yer olduğu belirtilmiştir (el-Enam 6/32). Namaz ibadeti ve bunun camide takip edilmesi kişiye aynı zamanda sürekli tekrar ile bu duygu ve düşüncüyü aşılacaktır.

Bilinçaltı eğitimi açısından bakınca “çağrışım” kavramı önemli bir yere sahip olmaktadır. Çağrışımın sevgi ve nefret olmak üzere iki tarafı vardır. Sevdiğimiz varlıkların hatta insanların birçoğunu onların bağlı buldukları varlıklar ve insanlar sebebiyle seviyoruz. Yani insan sevgisinin oluşmasında eşya ile kişiler arasında sıkı bir ilişkiden etkileniyoruz. Diğer yandan sevmediğimiz varlıkların hatta insanların birçoğunu onların bağlı buldukları varlıklar ve insanlar sebebiyle sevmiyoruz. Dini duygu ve davranışlar söz konusu olunca da durum değişmemektedir. Çocuklar dini ortam ve kişiler arsında ilişki kurmaktadırlar. Mesela camide ilk karşılaştığı kişi, ilk yaşadığı olay veya başka bir duygu çocukta çağrışım ilişkilerini oluşturmak bakımından önemlidir. Burada esas değinmek istediğimiz durum din veya İslam kavramı ile cami yapısı arasında kurulacak olumlu çağrışım ilişkisidir.

2.1.4. Çocuklarda Allah Algısı Oluşturma Açısından Camiler

Çocukların en çok etkilendiği ve anlamlandırmada güçlük çektiği duygu ölüm duygusudur. Çocukların algı dünyasının somut içeriklerden oluştuğunu daha önce söylemiştik. Çocuklar soyut şeylerden çok somut şeylerle konuları anlar. “Camiler Allah’ın evleri” olmasını ilk başta Allah’ın gerçekte orada yaşadığı ev gibi algılamasında bir sakınca yoktur. Somut işlemler dönemindeki bir çocuk camileri Allah’ın varlığının bir parçası olarak algılayabilir.

Çocukların ilk yaşlarda Allah’ anlayışı antropomorfik bir özellik taşır. Yani çocuklar Allah’ı insansı modeller içinde, Allah’ın en güçlü insan gibi olduğunu düşünürler. Daha sonra sembolik ve ruhani anlayışlar geliştirmeye başlar ve Allah’ı soyut kavramlar içinde anlamaya başlarlar. Derken “Allah insan olmayan bir egemendir” anlayış kuşağına gelirler. Bu durum Hz. İbrahim’in çocukluk döneminde geçirdiği kısa süreli bir tecrübenin uzun haline çok benzemektedir. Özetle Hz. İbrahim bir gece parlak bir yıldız görmüş ve onun Allah olduğunu düşünmüştü. Fakat yıldız kaybolunca hayal kırıklığı yaşamış ve "Ben kaybolup gidenleri sevmem" demişti. Sırasıyla ay ve güneş için de aynı şeyleri yaşadktan sonra Allah’ın ışıklar saçan parlak bir şey olamayacağını anlamış ve “ben bir muvahhid olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim” diyerek aşkın bir ulûhiyet anlayışının ilk tecrübelerini yaşamıştı. (el-Enam 6/76-79)

Çocuklardaki insansı Allah anlayış da belli ölçüde buna benzemektedir. Çocuklar fitri olarak yok olup giden bir şeyin Allah olamayacağını düşünmek alt yapısına sahiptir. Bu alt yapı çocuklardaki somut ilah inancı ile birleştirilerek bir eğitim metodu şeklinde kullanılabilir. Nitekim çocuklara göre cami (Allah’ın evi) içinde Allah’ın oturduğu evdir. Bu aslında insansı Allah algısının bir başka yönüdür. Çocuk her seferinde caminin içinde Allah’ı göreceğini zanneder. Hatta belki yaşlı ve nurani bir imam görse Allah’ın ilk başta yoksa bu mu diye düşünür. Zamanla Allah’ın orada hiç oturmadığını, oradakilerim de hiç birinin Allah olmadığını fark eder. Derken müteal bir Allah anlayışına erkenden giriş yapmaya başlar. Böylece Hz. İbrahim’in geçirdiği somuttan soyuta geçme sürecini akranlarına göre daha erken tamamlamış olur. Yani İnsan evinden Allah evine, oradan Allah kavramına, oradan da görünmez egemen Allah’a ulaşılan fikri süreci daha çabuk bitirmiş olur.

Allah inancının önemli bir noktasını da ahiret inancıdır. Ahirete inanan insanın ümidi ve yaşama sevinci her zaman yenilenir. her türlü musibetin dert ve acının mahrumiyetin geçici olduğu, ayrıca bunların anlamdan yoksun olamayıp ilahi iradenin bir parçası olduğu, sabır ve rıza ile bunlara katlanıldığı takdirde ahirette Allah tarafından bunların karşılığının verileceğinin kabul edilmesi insanı rahatlatır ve olaylara başa çıkma gücünü artırır. Ahiret inancı ölüm duygusundan gelen gereksiz korkuyu alıp onun yerine tekrar dirilme ve yeniden yaşama ümidi verir. Bu bakımdan gereksiz korkulardan kurtulmak gerekir. Ancak bu kurtulmak ölümü unutmak şeklinde olmamalıdır. Hz. Peygamber “hayatın tadını kaçıran ölümü sürekli hatırlayın” buyurarak bu duygunun unutulmaması veya bastırılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁸

Camiler aynı zamanda ölüm duygusunun hatırlanmasına yardımcı olur. Sürekli camiye gelen giden kişi buraya neden geldiğini muhakkak hatırlar. Ölümünden sonrası için hazırlık yaptığını en bir kez aklından geçirir. Bu geliş gidişler onda ölüm duygusunu sürekli canlı tutar. Çocukların da daha ilk yıllarda bu duyarak yetişmesi adına camiye gelip gitmesi oldukça önemlidir. Evde kılınan namaz da ölümü belli ölçüde hatırlatabilir ancak camide ki havanın daha güçlü ve etkileyici olduğu muhakkaktır. Bir de hemen her camide bulunan ölü yıkama ve musalla yerleridir. Bu yerleri görüp de burada yıkanan kişileri düşünmemek ve oradan da ölümü hatırlamamak mümkün değildir. Bu yüzden ölümü çağrıştıran şeylerle sürekli karşılaşmak onu unutmamak için gereklidir.

Camiler Allah inancının somut temsilcileri konumundadır. İnsanları doğuştan getirdikleri bir inanma eğilimin olduğunu daha önce söylemiştik. Bu eğilimin doğal olarak somut tezahürleri de olmaktadır. Namaz kılma, oruç tutma gibi. Bu anlamda genelde mabetler özel olarak da camiler inançların somut yaşantılarından bir örnektir. Bir duygu onu temsil eden somut örneklerle sürekli takviye edilmezse zamanla canlılığını yitirir. İnanç da böyledir. Eğer sürekli takviye edilmez ve canlı tutulmazsa zamanla körelir. İnancı körelmiş kişiler sanki Allah yokmuş gibi yaşamlarını sürdürürler. Umursamaz ve aldırılmaz duygu ağırlıklı bir hayat yaşarlar. Kur'an Münafıklardan bahsederken “Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu.

⁸ Tirmizî, Zühd 4. Ayrıca bk. Nesâî, Cenâiz 3; İbni Mâce, Zühd 31

Şüphesiz, münafıklar fiska sapanlardır. (et-Tevbe 9/67) diyerek Allah'ı unutmanın Allah katında ne anlama geldiğini bildirmiştir.

İnanma eğiliminden dolayı çocuklar camiye gelmeye zaten istekli olur. Bu istek kullanılarak çocuk camiye alıştırılmalıdır. Böylece onun inanç ve ibadet duyuları sürekli canlı tutulmuş olur. Bir süre sonra gidip gelmeyi bıraksa bile onun bilinçaltına yerleşmiş cami ve ibadet duygusu artık vardır. Her cami gördüğünde veya ezan işittiğinde bu duygu canlanmaya başlar. Yani cami, ezan, minare onda dini duygu ve davranışın kodlandığı çağrışım unsurlarına dönüşmüştür. Camiler, minareler, ezanlar o kişiye sürekli soyut ve aşkın şeyleri hatırlatır.

Çocukların camiye gelmesinin bir de sünnet boyutu vardır. İslam akidesine göre dinin kaynağı Kur'an ve sünnet olmak üzere ikidir. Bunlara uyulduğu takdirde toplumsal huzur ve refahın yanında ahiret saadeti de kazanılmış olur. Hz. Peygamberin söz ve davranışlarına sünnet denir. Sünnet olmadan Kur'an'ın tam anlaşılması ve yaşanması mümkün değildir. Bu açıdan sünnete uymak dinin gereklerinden biridir. Kur'an'da bu ifade şöyle geçer: De ki: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun; Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, esirgeyendir." (Al-i imran 3/31)

Hz. Peygamber çocukların mescide gelmesine engel olmazdı. Tam tersine teşvik ederdi. Küçük çocuklar bile onun mescide gelip giderdi. Minbere onlarla çıkar onlarla hutbe verirdi. Namazda sırtına çıktıkları zaman düşmesinler diye secdeyi uzatırdı. "Çocuğu olan onunla çocuklaşın" der, kendisi de çocuklarla çocuklaşırdı.

Bu açıdan çocukların daha küçük yaşlarda camiye gelip gitmeleri Hz. Peygamberin bir sünneti olmaktadır. Bunu yapan kişide her şeyden önce bir sünneti işlemiş olmaktadır. Hz. Peygamberin "çocuğu olan onunla çocuklaşın" sözünün camilerde yaşatılması mümkündür. Yani müslümanlar "bununla mı uğraşalım?" demesin, çocukla gitsin gelsin ve çocuk gibi davransın hatta gerekirse onunla camide oyun oynasın.

2.1.5. Din Eğitimi Açısından Camiler

Çocukluk döneminin çok hassas ve önemli olmasından dolayı İslam eğitim tarihinde eğitimin çocuk yaşta verilmesine özen gösterilmiştir. Çünkü insanın eğitilmeye en müsait olduğu dönem çocukluk dönemidir. Bu anlayış Müslüman

düşünürlerin çoğunun paylaştığı hâkim anlayıştır. Hz. Peygamberin yedi yaşında namazı emretmesi de meselenin dini meşruiyeti açısından ışık tutucu cinstendir.

İslam'da eğitim öğretim çok önemlidir ve bu eğitim Allah bilgisi etrafında olmalıdır. Ve de eğitim çocuk yaşta verilmeye başlanmalıdır. Dini duygunun en iyi işleneceği zaman da çocukluk zamanıdır ve en etkili şekilleri de somut kalıpları taşıyan dini figürlerdir. Somut kalıplar ise namaz, dua ve camilerdir. Çocuklara dini duygunun en etkili ve pratik yoldan aktarılacağı yerler cami ve müstemilatıdır.

Camilerdeki dersler tabiat dersleri ile birleştirilmelidir. Vaazlarda pozitif bilimlerin verilerinden de faydalanılmalıdır. Böylece her şeyi yaratan Allah bilgisi daha kolay verilmiş olur. Yoksa cami eğitimini bilimden, okul eğitimini dinden soyutlarsak çocukların kafasında bunların birleşmesini bekleyemeyiz. Kanaatimize göre dini eğitimden yoksun müfredatlar ve tabiat eğitiminden yoksun dini bilgiler çocuklarda zamanla tabiata müdahale etmeyen bir Allah algısı oluşturmaktadır. Şahsi tecrübe olarak okul sınıflarında bunu çok defa yaşadım. Bazı çocuklar “hocam bu ders din dersi mi biyoloji dersi mi?” diye ciddi tepkiler gösteriyordu. Bu çocukların Allah bilgisi ile biyoloji bilgisini birleştiremediklerini fark ettim.

Camiler eğitimi ile çocuklarımıza kazandıracığımız özelliklerden biri de kültürel birikimdir. Çocuğun milli ve dini değerlerle ilgili kültürel ve sanatsal mirası tanıması gezip görmesi bir takım gözlemler yapması milli ve dini değerlere bağlanmasına vesile olabilir. Bizim millet olarak hem dini hem de milli değerlerimizin en güzel örnekleri camilerimizdir. Gerek sanat, gerek mimari, gerekse taşıdığı diğer anlamlar bakımından camiler koca bir kültürün somutlaşmış şekillerini ifade etmektedirler. Camiler çocuklarımıza atalarımızın bıraktığı kültür mirasıdır. Camiler çocuklarımıza atalarımızın hem dindar hem akıllı ve hem de sanat ve estetik açısından dönemin ileri kişileri oldukları anlatmanın en kolay yoludur.

Öteki türlü teorik anlatımlar kısır bir algının ötesine geçmeyen geçici ve yüzeysel ezberlerden ibaret kalır ki bunun kültürümüzü anlatma açısında çok bir yararı yoktur. Yüzlerce yıllık camiler; yüzlerce yıl önce yaşayan insanların duygularının sindiği yerlerdir. Elimize millet olarak başta en parlak dönemimiz olan Osmanlı

dönemi olmak üzere tarihi camilerimiz bir imkan olarak durmaktadır. Bu imkanlar kullanılarak çocuklara sağlam bir milli bilinç ve tarih şuuru verilebilir.

Sadettin Ökten Süleymaniye ile ilgili duyuş ve düşüncelerini anlatırken şöyle demektedir: Şüheda, gaziler, evlad-ı fatihan –nesiller iç içe- vakitlerdir görüşmeyen ruhlar Süleymaniye'nin kuşatıcı kubbesi altında hasret gideriyorlar. Saflar sessiz, ecdadın bu ulvi ve ruhani muarefesini hissediyorlar. O mübarek nesillerden kendilerine intikal eden manevi nasipleri bekliyor, feyizlerle bezeniyorlar. (Ökten, 2008:25)

Eğitimde cinsiyet ayrımı yapmama prensibini cami adabına uygun olarak camilerde de yaşatmaya çalışmalıyız. Çocukları kız ya da erkek şeklinde yaratan Allah'tır (42:49,50). Çocuklar arasında özellikle cinsiyete dayalı şahsiyet ayrımı yapmamak çok önemlidir. Bu ayrım hele çocuk yaşta olursa daha vahimdir. Hz. Peygamber çocuklar arasında ayrım yapmayı yasaklamıştır. “Allah öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında adâletli davranmanızı sever.” buyurmuştur.

Camiler cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herkese açık olsa hem kız çocukları hem de erkek çocuklarının dinin kendilerinde istediği cinsiyet rollerini anlamaları kolaylaşabilir. Camiler bu anlamda dinin vermek istedi mesajın sembolik ve somut ifadelerini oluşturur. Nitekim Allah katında üstünlük cinsiyete göre değil takvaya göredir. Takvalı bir kadın takvasız bir erkekten, takvalı bir erkek de takvasız bir kadından üstündür. Ancak Allah toplumsal anlamda cinsiyetlere yüklediği görevleri ayırmıştır. Bu bakımdan kadın ile erkek arasında fark vardır. Ve Allah kadın erkek yaklaşmasına belli sınırlar getirmiş ve ölçsüz yaklaşımları yasaklamıştır.

Cinsiyet ayrımı olmadan camiye gitmek Allah katında aynı olmayı, ancak cami içinde ayrı yerlerde ibadet etmek sosyal ve cinsel anlamda farklı olmayı ifade eder. Çocuklar buradaki sembolik anlamı kolayca anlarlar. Bu bakımdan erken yaşta camiye alıştırılan kız ya da erkek çocukları bir yandan Allah katında herkesin aynı şeyle yükümlü olduğunu öğrenirken diğer yandan cinsiyete dayalı rollere farklılıklar olacağını erkenden ayırt eder. Allah'ın kadın erkek herkesi kulluk bakımından eşit yarattığını ve fakat cinsiyetlerin yaklaşmasına bir sınır getirmek istediğini orada anlamaya başlar.

2.1.6. Cami Eğitiminde Dikkat Edilecek Hususlar

1.Korku Temasının Yanlış Kullanımı: Din ve inanç eğitiminde korku temasının aşırı işlenmesi tehlikeli olduğu gibi cami eğitiminde de korku ağırlıklı bir uygulama tehlikelidir. “Eğer camiye gitmezsek Allah bizi yakar” diyerek korkutmak sakıncalıdır. Çocuğun camiye gidişi korkularında kurtulmak için olmamalıdır. Bu onun hem ruh sağlığını olumsuz etkiler hem de korkularla dolu bir kişilik geliştirmesine yol açabilir. Çocuk zaten camiye gitmeye istekli olur. Önemli olan bu isteği iyi kullanmak severek gidip gelmesini sağlamaktır. Çocuk gitmek istemiyorsa sebebi araştırılmalı ve tehdit etmek yerine küçük ödüllerle cazip hale getirilmelidir.

2. Çocukların Zihin Yapılarına Göre Hareket Etme: Çocukları yetişkin gibi düşünmemeli ve çocukların kendilerine bir dünya geliştirdiklerini, dünyayı da ona göre algıladıklarını unutmamalıyız.. Çocuğu eğitmek için çocuğun bizim gibi düşünmesini beklemek yerine biz çocuk gibi düşünme ve hareket etme durumunda olduğumuzu bilmeliyiz. Hz. Peygamberin “çocuğu olan onunla çocuklaşsın” dediğini unutmamalıyız.

Mesela Çocuklardaki namaz algısı gelişim döneminin özelliğine uygun olarak daha çok somut faydalar sağlama yönünde kendini belli etmektedir. Anne-baba gerektiğinde çocuğun namazını satın almalı, camide kıldığı namazı daha pahalıya satın almalıdır. “Namaz da satın alınır mıymış” diye düşünmemelidir. Sonra çocuklar camide yaramazlık yapmak istediklerinde azarlamamalı bunun doğal bir eğilim olduğunu bilmelidirler. Ve yine çocuk Allah hakkında insani özelliklerden bahsederek konuşunca onu “günah oldu” diye azarlamamalıdır

3. Ailenin Tutumu: Cami eğitiminde aileye düşen görev oldukça fazladır. Ailede en önemli faktör annedir. Araştırmalara göre çocuğun ilk namaz, ilk abdest, ilk oruç, ilk dua ve ilk camiye gitmede en büyük rol anneye aittir. Anne çocukta duygusal özelliklerin temellendiği bir yapıyı inşa eder. Baba ise bu özelliklerin aksiyona dönüşmesi konusunda daha etkilidir. Anne-babalar bu etkilerini iyi kullanmak durumundadırlar. Çocuklarda sığınma ve bağlanma duygusunun ilk durağı anne ve babadır. Bu duyguların doğru şekilde eğitilmesinde de birinci görev anne babaya düşmektedir.

Bu konuda aile disiplinli olmalıdır. Disiplinli olmakla baskıcı olmak aynı şey değildir. Disiplinli olmak tutarlı ve aynı zamanda hoşgörülü olmak demektir. Ailelerin çocukla sürekli ilgilenmesi ve teşvik etmesi gerekmektedir. Araştırmalara göre baskıcı ailelerin çocukları ibadet etmekten çekinmektedirler. Hatta bir çoğu dinden soğumaktadır. Sürekli ilgilenen ve hoşgörülü olan ailelerin çocukları ibadet eğitimi bakımından oldukça iyi yetişmektedir. Camiye gitmeyi de aynı şekilde düşünmek gerekir. Baskıcı ailelerin çocukları ailelerinden kurtuldukları zaman camiden de uzaklaşır.

4. Ceza Vermede Ölçü: Cami eğitimi vermek konusunda çocuğa ceza verilebilir. Ancak bu dayak atma ve zorbalık yapma şeklinde olmamalıdır. Esasen camiye gitmek dini açıdan bakınca çocuklar için mecburi değildir. Ancak eğitim amaçlı olarak çocuk belli bir süre camiye gitme konusunda sıkıştırılabilir. Bunun için de küçük cezalar bile verilebilir. Nitekim araştırmalar makul şekilde ceza vermenin çocuklar üzerinde olumlu anlamda etkili olduğunu göstermiştir.

Esas olan ödül olmalı, gerekmedikçe ceza kullanılmamalıdır. Ceza verilecekse bu manevi ceza yani ödülden azaltma şeklinde olmalıdır. Ayrıca cezanın anlamlı ve akli olması gerekir. Yani çocuk “bu cezayı bana neden verdi?” sorusunun cevabının bilmelidir. Eğer çocuk verilen cezanın neden verildiğini bilmiyorsa hem hareketlerinde bir değişiklik olmaz hem de anne-babaya karşı güveni azalır. Bunu önlemenin en iyi yolu çocuğa karşı samimi ve şeffaf olmaktır.

5. Çocuğun İlgi Ve Yeteneklerine Göre Hareket Etme: Çocukların ilgi ve yeteneklerini bilmek başarılı eğitimin baş aktörlerinden birisi belki de en önemlisidir. İlgi ve yetenek deyince akla hep beyin ve psikomotor yetenekler gelir. Oysa çocukların hepsinde geçerli olan ortak ilgi ve ortak yetenek kudretli bir güce inanma ve bu gücün karşısında boyun eğme, ibadet etmedir. Bunlar doğru olarak eğitilmeden ve doyurulmadan başka bir ilgiye geçilmesi eğitim açısından sakıncalıdır. Böyle kişiler İslam ahlakına göre tam bir kişilik geliştiremezler.

6. Camiye Gitmede Sevgi Dili: Çocuklarını camiye alıştırmak isteyen anne babalar onlara “hadi sen camiye git” demekle onları alıştırmış olmazlar. Öncelikle kendileri de gitmek durumundadır. Kendileri gidince çocuklar gitmeyi hemen

isteyeceklerdir. Anne babanın burada tutumu Kur'an üslubuyla birleşmeli ve "Yavrucuğum! Hadi camiye gidelim" şeklinde ortaya çıkmalıdır.

7. Hizmetlerin Karşılıksız Olmasının Önemi: Yapılan araştırmalara göre cami tuvaletlerinin bir çoğu özellikle merkezlerde gelir getiren bir işletme olarak kullanılmaktadır. (Onay,2008:238). Oysa bunların cami cemaati ve çevre halkı için hizmet verir bir halde olması önemlidir. Bunlarda gelir değil hizmet ön planda olmalıdır. Hizmetin ön planda olması çocuklarda dini hizmetlerin ecrinin Allah katından verileceği bilincini geliştirmesi bakımından da önemlidir. Kur'an'da Peygamberlerin yaptıkları işler karşılığında ücret istemedikleri ve bunun yerine "benim ücretimi Allah verecek" dediklerini anlatan bir çok ayet vardır⁹. Bu aynı zamanda bir şuurdur. Din hizmetlerinin karşılıksız yapılmasının insanlar üzerinde etkili olduğunu göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

2.1.7. Camilerde Oyun Alanları

Çocukların bilhassa büyük şehirlerde oyun alanına çok ihtiyaç duyduklarını ve cami bahçelerinin bu vesileyle bir eğitim yeri gibi kullanılabileceğini daha önce söylemiştik. Çocukların camilerde oynamalarına müsaade edilebilir ancak bunun bazı sakıncaları da vardır. Bu sakıncaları kontrol almakla ve bunların doğuracağı olumsuz durumlardan korunmak şartıyla cami bahçeleri oyun alanlarına dönüştürülebilir. Bu sakıncalar şunlardır.

1. İbadet Yerinin Saygınlığını Azaltma: Cebeci "Camilerde yürütülen din eğitimi çalışmalarının feyiz ve bereketi buraların birer mabet Allah'ın evi özelliğine uygun olarak yapılan işin ihlas, takva ve faziletle yürütülmesine bağlıdır" demektedir. (Cebeci, 1996:198). Camiler Allah'ın evleridir ve feyiz ve bereketi kaynağıdır. Çocukların bu mekanların özelliklerin böyle tanımaları ve böyle yaşamaları gerekir. Çünkü din eğitiminde amaç feyiz ve bereket odaklı olmazsa neticesiz kalır. Dini duygu ve davranışlar aşkın bir ruh ve anlam taşımalıdır. Oysa oyunda bu özellikler yoktur. Bu yüzden camilerde oyun alanları kararken ve çocukların ve buralarda oynamasına izin verilirken çocukların kafasında cami ve oyun kavramlarının yaklaşmamasına özen gösterilmeli, oyunlar sınırlı ve süreli tutulmalıdır. Ve her oyunun ya başında ya sonunda Allah'ın evinin hakkı verilmeli ve ibadet veya dua

⁹ (Hud 11/29), (eş-Şuara 26/106), (Yunus 10/72), (Sebe 34/47).

cinsinden bir şeyle mabetlerin kutsallığı yaşatılmalıdır. Sadece oyun için gelen çocuklar da camiye sevebilir ama bu sevgi futbol düşkününü bir çocuğun stadi sevmesi gibi olur. Bu da mabetlerin saygınlığını ve mehabetini azaltan bir urumdur.

2. Cami Cemaatini Rahatsız Etme: Geçtiğimiz bir konuda Çocukların cami içinde oynamakta aşırı giderek cami cemaatini rahatsız ettiklerini hatta ibadet etmeye engel olduklarına değinmiştik. Çocukların oyun oynamasına kızmak ne kadar yanlışsa çocuklar oyun oynasın diye cemaatin namaz kılmasına engel olmak da o kadar yanlıştır. Bunun orta yolunu bulmak gerekir. (bkz: Camide Oyun alanlarının gerekliliği)

3. Dini Değerlerin Ciddiyetini Azaltma: Oyunlarda zevk ve heves ruh halleri ağır bastığı için dini duygu ve düşüncelerin oyun ve eğlence halindeyken zayıfladığı söylenebilir. Bu açıdan mabetlerde oyun alanları olsa ve çocuklar orada rahatça oynasalar bile bu bir din eğitimi parçası olarak kullanılmamalıdır. Oyun yerleri çocukların rahatlaması, koşması, enerjisini atması için kullanılmalı fakat dini bir değer verilecek veya bir kavram öğretilecekse ciddiyet azami düzeyde ağlanarak çocuk oyun havasından kurtarılmalıdır.

Çocuklar ciddi ortamlarda çabuk sıkılabilir. Bu durumda eğitim süresi kısa tutulmalı sonra tekrar çocuğun oynamasına izin verilmelidir. Çünkü dini kavram ve değerler ciddiyetten mahrum olmaz bu ciddiyetin çocuklara yansması için de eğitimin ciddi ortamda verilmesi gerekir. Aynı şey okullardaki din dersleri için de geçerlidir. Oyunun çakırkeyif havasıyla bir kavram veya ilke daha çabuk ezberletilebilir belki ama çocuk sadece onu iyi şekilde ezberleniş olur. Ondan istifade etmesi gereken duygu ve manayı kaçırmış olur.

Din eğitimi mana, kültür ve hatta dindarlık taşıyıcı olmalıdır. Din eğitiminde çocukları sıkmamak için eğlenceyle ve oyunla öğretmek yerine eğitim seçenekleri kısa tutularak verilmek şeklinde bir yol seçilmelidir. İbn-i Abbas tek secdeyle de olsa çocukları namaz kılmaya alıştırmayı teşvik etmiştir. Hz. Hüseyin de çocuklara namazı birleştirerek kıldırmıştır. (Özyılmaz, 2003:155). Bu eğlenceyle öğretmek yerine zamanı kısa tutarak öğretme metodudur.

4. Dini Oyun Ve Eğlenceye Alma Tehlikesi: Kur'an'da dini oyun ve eğlenceye almanın Allah katında ne kötü olduğunu belirten ayetler vardır¹⁰. Şüphesiz bu ayetlerin bağlamına bakıldığında kastedilenin çocuk eğitimi olmadığı hemen anlaşılır. Ancak bizim burada kastımız dini değerlerin oyuna alınmasının Allah karındaki riskini göstermektir. Dini değerleri oyunla öğrenen ve mabet deyince aklına oyun ve eğlence gelen bir çocukta ileride buna benzer duygu ve davranış görülmesi riski vardır.

2.2. Kadınlar Açısından Camilerin Kullanımı

2.2.1. Türkiye'de Kadınların Cami İhtiyacı ve Bu Alandaki Eksiklikler

Türkiye' de Kadınların Cami İhtiyacı: Ülkemizde kadınların erkekler kadar hatta daha fazla cami eğitimine muhtaç oldukları kesindir. Kaldı ki kadınların dini öğrenme ortamları erkeklere nazaran daha sınırlıdır. Dinin çarpıtılması sonucu yaygınlaşan bidat ve hurafelerin özellikle kadınlar arasında yaygın olduğu görülmektedir. Bu durumda kadınları cami eğitimin dışında tutmak toplumun sayı itibariyle yaklaşık yarısını dini bilgiden yoksun bırakıp cehalete atmak anlamına gelir. Çünkü günümüzde yetişkin halkın yaygın din eğitimi aldığı en önemli kutrum camidir. İslam dünyasında Arap yarımadası başta olmak üzere Malezya, Suudi Arabistan, Filistin, Türkmenistan gibi Asya ülkelerinde; Tunus ve Cezayir gibi Afrika ülkelerinde kadınların camiye devam edip vakit Cuma ve bayram namazlarına katıldıkları Avrupa ve Amerika ülkelerinde ise yaşayan Müslüman kadınların Cuma namazlarını ihmal etmeyip eşi ve çocukları ile birlikte ailece camilerde ibadetlerini yerine getirdikleri, hutbe ve vaaz dinledikleri bilinmektedir. (Yılmaz, 2005:91)

Tesev'in Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili araştırmasında Türkiye'de kadınların büyük ölçüde camilerde mahrum oldukları, namazlarını genellikle evlerde kıldıkları, ev toplantıları aracılığıyla gruplar halinde dini bilgiler edinmeye çalıştıkları, dini yaşantılarında Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri ile yakın ilişki kurma durumunun neredeyse hiç olmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırma da öneri olarak dindar kadınların camilerde ibadet yapmalarının teşvik edilmesi ve bu hususta erkeklerin eğitilmesi gerektiği önerilmiştir. (Onay,2008:240-241)

¹⁰ (el-maide 5/57-58), (el-Enam 6/32), (el-Bakara 2/231), (el-Araf 7/51).

Alt Yapı Açısından Yetersiz Kalan Hizmetler: Güncel dini meseleler toplantısı sonuç bildirgesinin (2004) 21. Maddesinde şu geçmektedir: Kadınlar günlük namazlara bayram Cuma ve cenaze namazlarına iştirak edebilirler. Hz. Peygamber döneminin özellikleri dikkate alınarak Cuma ve bayram namazlarına kadın ve çocukların katılmasının özendirilmesi gerekir. (Onay,2008:241) Ancak araştırma sonuçlarına göre camilerde kadınların yararlanacağı şartlar oldukça sınırlı ve elverişsizdir.

Araştırmalara göre Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika'da kadınların erkeklerden daha dindar oldukları görülmüştür. Ama Türkiye de erkekler kadınlardan daha dindardır. Bunun sebepleri arasında kadınların abdest alacak ve namaz kılacak imkânlarının sınırlı olması da sayılır. Bu açıdan Türkiye'de erkeler için Müslüman olmak kolaydır. Başta camiler olmak üzere sosyal hayatta görülen dindarlık tezahürlerinin sosyal yapı ve kültürlerle sıkı ilişkisi vardır. (Onay,2008:240)

Abdest alma yeri açısından bakıldığında camilerin %90'ında kadınların, %16'sında da erkeklerin abdest alacağı yer yoktur. Kadınların kullanabileceği musluk sayısı erkeklerinkinin %5'i kadardır. Camilerin %84'ünde kadınlar için %18'inde erkekler için tuvalet yoktur. Kadınlar için ayrılan tuvalet kabin sayısı erkeklerin %10'u kadardır. (Onay,2008:239-240)

Bu durum vaizelerin de en büyük problemleri arasında yer almaktadır. Nitekim genellikle kadınlara ayrılan yerler cami altlarında, havasız rutubetli, ısınma ve aydınlanma sorunları olan kirli mekanlardır. Çoğuna kadınları abdest alma yerleri yok. Olanlar da kullanılmayacak kadar bakımsız ve kirli, bir kısmı da kilitli. (Erdemli, 2008:634)

İstanbul müftülüğünün 2979 cami üzerinden yaptığı bir araştırmaya göre camilerin %,92,3'ünde kadınlara ait namaz kılacak yer bulunmaktadır ve bunların %8,7'si ana mekana dahil yerlerdir. Diğerleri mahfel veya müstakil yerler olarak sonradan düzenlenmiş yerlerdir. Kadınların yerlerini ayırırken paravan veya perde kullanılmış, %31'inde ise bölüm duvarla ayrılmıştır. Ancak her şeye rağmen Kadınlar için ayrılan yerin durumu %88 itibariyle yeterli olduğu hesaplanmıştır. Bu yerlerin yaklaşık %62'sinde kadınlara yönelik yönlendirme tabelaları yok veya

uygunsuz. Camilerin yaklaşık %38'inde kadınlara yönelik wc yok. %53'ünde kadınlara ait abdest alma yeri yok veya yetersiz.

Kadınların %41'i vakit namazlarına katılmıyor, %39'u ise bazen katılıyor. Bu durumda sürekli katılan yaklaşık %20 olmaktadır. Katılanların ise %88 oranında sayısı 1 ile 10 arasındadır. Cuma namazı için kadınlara camilerin %43.4'ünde yer ayrılmamış, %18.7'sinde ise gerekli görülmemiştir. Cuma namazına kadınların katılması için camilerin %50'si müsait görülmüştür. Ancak kadınların sadece %7'si Cuma namazına katılmaktadır. Katıldıkları camilerde ise sayı oldukça düşüktür. Namaz dışında ise %52'sinde kadınlara yönelik faaliyet yok, olanlar ise sadece vaaz ve mukabele ile sınırlı kalıştır. (<http://istanbulmuftulugu.gov.tr>, 10/08/2011)

İstanbul'da kadınların Cuma ve Bayram namazı kılabilceği camilerle ilgili bilgiler şöyledir: Bu camilerin sayısı toplam 533'tür. Bunlardan kadınlar için ibadet mekanı olmayan 100 tane cami vardır. 1 tanesi belli değil, 1 tanesinde ise inşaat devam etmektedir. 99 tanesinde abdest alma yeri, 92 tanesinde de tuvalet yoktur. Hem ibadet yeri hem abdest alma yeri hem de tuvalet olmayan 21 tane cami vardır. Diğer illerde ise genellikle ibadet mekanı mevcut. Ancak abdest alma ve tuvalet yerleri İstanbul ile benzer şekildedir. Bazı illeri içinse bu konuda henüz bir çalışma yapılmamıştır. Sakarya'da kadınların cuma ve bayram namazı kılabilceği camilerin sayısı 52'dir. bu camilerin hepsinde ibadet yeri mevcutken 5 tanesinde abdest alma yeri, 5 tanesinde ise tuvalet yoktur. (<http://istanbulmuftulugu.gov.tr>, 6/03/2012)¹¹

Problemler Karşısına Üretilebilecek Çözümler

1. Erkeklerin Eğitimi: Camilerde kadın eğitimi planlanırken ondan daha önce planlanması gereken erkek eğitimidir. Bir çok erkekler kadına engel olmakta ve buna da gerekçe olarak dini gösterebilmektedir. Diyanetteki bir çok erkek görevlide de aynı durum vardır ve devam etmektedir. Buna İstanbul müftü yardımcısı Erdemli'nin gözlemleri örnek olarak verilebilir. Buna göre müftülerin bir çoğu kadınlara yönelik faaliyetleri desteklememekte, bazı personel ise kadınlara vaaz vermenin gereksiz olduğunu düşünmekte ve “kadınlar evine gitsin yemek yapsın

¹¹ Uzun adres:

“http://istanbulmuftulugu.gov.tr/iframe/kadinlarin_cuma_ve_bayram_namazi_kilabilecegi_camiler.html”

kocasına itaat etsin cennete gider” demektedir. (Erdemli, 2008:634) Onay da müftülüklerin ihmaline dikkat çekmekte ve cami faaliyetlerini hayırlı bir gelişme olarak anlatmalarına rağmen camilerde bu ihtiyaçların da düşünülmesi konusunda yönlendirme yapmadıklarını belirtmektedir.(Onay,2008:239-240)

2. Fiziki Alt Yapının düzeltilmesi: Türkiye’de ortalama 882 kişiye bir cami düşmektedir. İstanbul da ise 3595 kişiye bir cami düşmektedir. (Onay,2008:222). Bu durum fiziki altyapının başında cami sayısının eksik olduğunun bir işaretidir.

Onay’a göre kadınlara yönelik köklü değişiklikler fiziki altyapıya dönük ciddi projelerle ele alınarak yapılabilir. Hangi bölgede ne kadar camide ve hangi şartlarda ve ne ölçüde değişikliklerin yapılacağı bu iş için ayrılacak kaynağa kadar detaylı şekilde belirlenmelidir ve dönüşüm projeleri hazırlanmalıdır. Diğer yandan bu dönüşüm projelerinin halka anlatılması fikri altyapı hazırlıkları açısından önemlidir. Bu projeler hazırlanırken sosyal yaşam standartlarının artırılması ve şehirleşme anlayışının ön planda tutulması gerekir. Ayrıca cami müstemilatı kar amacı gütmeksizin herkese hizmet veren bir kurum olarak dönüşümü gerçekleştirilmelidir. Gerekirse temizlik bakım ve benzeri giderlerinin tamamının üstlenilmesi cami anlayışına uygun bir yaklaşım olarak benimsenmelidir. (Onay,2008:241-242) ayrıca tuvaletler cami cemaati ve çevre halkı için hizmet verir bir halde olması önemlidir. Bunların maalesef bir çoğu özellikle merkezlerde gelir getiren bir işletme olarak kullanılmaktadır. Hâlbuki gelir değil hizmet ön plan olmalıdır. (Onay,2008:238)

Kadınların en büyük problemleri camiye geldiklerinde bebek ya da çocuklarının ne olacağı problemidir. Diyanet’in son zamanlarda yapmayı düşündüğü camilerde çocuk oyun alanları ve bebek bakım odaları planlaması bu konuda önemli bir gelişmedir.

3. Hz. Peygamberin Ürettiği Çözümleri Değerlendirme: Yine Hz. Peygamberin sünnetine dayanarak kadınların giriş çıkışlarını kolaylaştırmak için kadınlara özel kapılar yapılmalı ve ancak bu kapılar ana yapıya açılan bir kapı olmalıdır. Camide kadınlarla erkeklerin karışmasını önleyen ve yine sabah ve yatsı namazlarına gelmek isteyen kadınların güvenliğine yönelik tedbirler alınmalıdır. Gerektiğinde kadınların ihtiyaçlarına göre onlara özel günler ayrılmalıdır.

4. Fitneyi Önleme: Hz. Peygamberin fitneyi önlemeye yönelik tedbirleri varır. (Davudoğlu, c.9, 1983:586) bu tedbirler günümüz şartlarında geliştirilebilir. Ayrıca Bazı İslam alimlerinin geçmişte fitneye sebep olacağı endişesiyle ürettikleri ve kadınların camiden uzaklaşmasına zemin hazırlayan görüşler artık eleştirilmelidir. Çünkü günümüzde kızlar eğitim kurumları çalışma alanları, çarşı-Pazar, topu taşıım gibi bütün yerlerde karma bulunmaktadırlar. Bu uygulamanın sadece camilerde sürdürülmesi kadınların bilgisizliğine artırmaktan başka bir şeye yaramamaktadır. (Yılmaz, 2005:92)

5. Kadınları Sınırlama: Hz. Peygamber'in sünnetine dayanarak bazı şartlarda kadınların camilere gelmesi sınırlandırılabilir. Bunlar kadınların güzel kokular sürerek ve süslenerek mescide gelmesidir. Bir de adet halindeki kadınların belli ölçüde kısıtlanması mümkündür.

6. Sadece Kadın Camileri: Hz. Ömer ve Hz. Ali kendi halifelikleri döneminde kadınlara ayrı imam erkeklere ayrı imam belirlemişti. Altınordu devletinde de kadınların kendilerine ait sarayları, çadırları hatta mescit ve camileri bulunuyordu. Hatunların maiyetinde camilerde görev yapan hoca ve imamların yanı sıra muhafız kıtaları vardı. Yine Nağina Camii Şah Cihan tarafından saray kadınları için yaptırılmış bir kadın camisiydi. Bu durum kadınlara özel, sadece kadınların girip çıktığı camiler yapmanın hem dini hem de kültürel meşruiyyetini göstermektedir. Gerekliğinde sadece kadınların kullandığı camiler yaparak da bu probleme belli ölçüde çözüm üretilebilir.

2.2.2. Camilerin Fonksiyonel Kullanımında Gözetilecek Hedefler

İslam tarihinde kadınların camilere geliş gidişleri erkekler kadar çok olmamıştır. Ancak bunun nedeni dinden değil daha çok kültürel etkilerden kaynaklanmıştır. Bazı dönemlere kadınların camilere gelmesi erkeklere rahatsızlık vereceği düşünülürdü. (Durant, (?):49). Bazı kimselerde Kur'an metinlerine ve Hz. Peygamberin hayatına bakarak çıkardığı yorumlarda kadının camiye gelmesinin sakıncalı olduğunu işaret ediyordu. Yine toplumsal beklentiler bazen "iyi kadın evde duran kadındır" (Karşlı, 2003:209) anlayışına göre oluyor ve bu da kadının sosyal durumuna yansiyordu. Ülkemizde kadınların camiye geliş gidişlerini sınırlayan yasal bir engel bulunmamaktadır. Esasen kadınlar da camilere gelip

gitmektedirler. Ancak bu oldukça sınırlı kaldığı söylenebilir. Ülkemizde kadınlar daha çok teravih namazlarına gelmektedirler. Kadınlarımızın vakit, Cuma ve bayram namazlarına camiye gelmezken teravih namazlarına camiye gelmelerinde dinden ziyade geleneğin etkili olduğu açıktır.

Bu bölümde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye de sistemli, planlı ve sağlam bir alt yapı geliştirerek kadın eğitiminde çağ atlatan bir kurum olarak camileri fonksiyonel hale getirebileceğini düşünmekteyiz. Daha önceki bölümlerde kadının bizim toplumda konumunu zayıflatan psiko sosyal yanları anlatmaya çalışmıştık. Bu bölümde ise oradaki verilerden yola çıkarak camiler ve yan kurumlarında iyi ve sistemli bir eğitimle kadınlara kazandırılabilir kişisel ve toplumsal kazanımları incelemeye çalıştık. Bu, "Türkiye de dini anlamda kadınlarımızın büyük bir kısmı bilgisiz ve yetersiz kalmıştır" yargısını varsayım olarak alıp konuları bunun üzerine işleme şeklinde olacaktır.

Diyanet'in sağlam bir müfredat ve eğitim programı geliştirmesinde bir çok eğitimci hemfikirdir. (Cebeci, 1996:195). (Sağlam,2003:277). Kanaatimize göre bu bir eğitim seferberliği olarak ele alınmalı ve daha geniş ve kapsamlı bir seviyede cami odaklı yan kurumlar geliştirilmeli ve milli eğitime alternatif olmayacak şekilde onun bir parçası olarak kökten düzenlenmelidir.

1. Kur'an'a Göre Gerçek Üstünlük: İslam akidesine göre erkek ve kadınların fitri yaratılış özellikleri dikkate alınarak her alanda mutlak eşitlik ve mesuliyet değil, birbirini tamamlayıcılık esas olmalıdır. Kur'an ve hadislerde geçen erkek üstünlüğüne yönelik ifadelerin bir anlamı da bu tamamlayıcılık kaidesine göre şekillenmektedir.

Eğer kadın bu üstünlük kavramının içeriği hakkında bilgi sahibi olmazsa köleleşebilir ve kocasının haksızlıklarına göz yummak zorunda olduğunu zannedebilir. Kadını dövmede olduğu gibi bunun da etrafının sağlıklı şekilde bilinmesi gerekmektedir. Kölelik kadınlık ve kulluk üçlemesi arasından kadın kendi konumunu kendisi belirleyebilmelidir. Esas üstünlüğün kullukla gelen bir üstünlük olduğunu, Allah'ın kişilerin dışlarına değil içlerine bakarak karar verdiğini bilmelidir. Muhtemelen bir çok kadın hala Hz. Âdem'i Hz. Havva'nın kandırdığını

düşünüyor ve kendince bir suçluluk psikolojisi geliştiriyor olabilir. Bu hikayenin doğrusunu bilmeleri gerekir.

2. Tesettür: Örtünme konusunda kadın küçüklük duygusu yaşamamalıdır. Hatta bunu takarken onur duymalıdır. Bununla kadın hem dini bir emri yerine getirmiş hem de fitri kadın ruhuna en iyi davranmış olduğunu bilmelidir. Bir de bu örtü erkek egemenliğin veya siyasi bir duruşun simgesi olmamalıdır. Eğer bu şekilde algılanmaya başladyısa burada ya bir istimrar veya bir bilgi eksikliği var demektir. Bu anlamda camiler yaygın eğitim kurumu olarak sorumluluk üstlenebilir.

3. Çok Evlilik: Kur'an akidesine göre çok evlilik tek taraflı olarak meşrudur. Yani bir erkek çok evlenebilir ancak bir kadın birden fazla kişiyle evlenemez. Hatta boşansa bile başka bir erkekle evlenmesi için en az 4 ay kadar beklemesi gerekir. (el-Bakara 2/234). Kadınların Özellikle bilgi bakımında eksik kalmış ve taraflı tartışmalara tanık bir kadının bunu bir haksızlık olarak görmesi olağan bir durumdur. Burada bu kadının bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu bilgilendirme ise iki aşamalı olarak sunulmalıdır.

İlk olarak bunun bir haksızlık değil ilahi bir istek olduğu ve ne anlamlara geldiği sosyal ve psikolojik gerekçeleri sürülerek anlatılmalıdır. Ve bunun her durumda değil zorunlu hallerde meşru olduğunu bilmelidir. İkinci olarak ise bunun erkekleri keyif ve arzularını üst düzeyde tatmin etmek için yaratıcının erkelere geçtiği kıyak olmadığı açıklanmalıdır. Bu durumda kadının hiçbir hakkının olmadığı yanlışlanarak kadınların daha fazla hakka sahip oldukları, çok evlilikte erkeğin daha fazla yükümlük ve külfet altına girdiği bilinmelidir. Erkek haksızlık yaptığında farkında olmalı ve bu durumda kendi haklarını da bilmelidir.

4. Kadının Dövülmesi Problemi: Kadını dövme konusunda verilen dini ruhsatın şiddet anlamına gelmediği bilinmelidir. Ama maalesef bu ruhsatı üst perdeden kullanarak şiddet sınırlarına dayandıranların olduğu bilinmektedir. Kadın eğer bunun dinden kaynaklına bir şey olduğunu zannediyorsa ya çaresizce boyu eğecek ve kader nazarıyla bakacaktır, ya da dini referanslara içinden gizli bir öfke besleyecektir. Bu açıdan kadınların şiddet konusunda eğitilmesi ve dini bilgilerin ne olduğunu bilmesi gerekmektedir. Kocanın haddini aştığı, hak yediği yerleri bilmek durumundadır. Eğer kadın bunu eğitim olanaklarından mahrum kaldığı için

bilememişse ona bu bilgiyi verecek en iyi yer camilerdir. Kadın kocasının zulmüne boyun eğmeyi kişisel bir tercih olarak kullansa bile bunun dini bir fiil olmadığını bilmesi gerekir. Çünkü o aynı zamanda çocuklarının eğiticisidir. Bunu yanlış biliyorsa yanlış, doğru biliyorsa doğru olarak çocuklarına da öğretecektir. Araştırmalara göre toplumda hala kadınlar namaz kılacak kadar dini bilgi bilmesini yeterli sayan, kadın için “sadece kocasına itaat etsin yeter” diyen yaygın bir anlayış vardır. Ailesinden ve kocasından şiddet gören kadınlar durumlarını vaizelere açmakta caizeler bunlara bilgi vermenin yanında psikolojik destek de sağlamaktadır. (Erdemli, 2008:636-637).

Bir de alkol meselesi vardır. Şiddetin büyük bir kısmının altında alkol tüketiminin yattığını araştırmalar ortaya koymuştur. “kadına şiddete hayır” diyenlerin alkole ses çıkarmamaları yaman bir çelişki olduğu hatta bu kesimin su gibi alkol tüketen kesimin başında geldiği iyi bilinse bu anlamda toplumsal tahlillerin yapılması daha da kolaylaşacaktır. Böyle kişiler olursa bunların art niyetli olup olmadığı hemen belli olacaktır. Nitekim bu gibi şeyleri bahane ederek ve hedef kitle olarak bilgisiz kadınları seçen kimselerin niyetlerinde İslam düşmanlığı da yatabilme ihtimali vardır. İşte bunu toplumun gerçek kadınına öğretmenin yollarından biri de cami vaaz ve hutbeleridir.

5. Miras Ve Kadının Çalışması: Miras konusunda kadın kendisine haksızlık yapıldığını düşünebilir. Kadına üçte bir hak vermenin dinen yasal olduğu bilmesi gerekir. Bunu da dini açıdan psikolojik ve sosyolojik açıklamalarına vakıf olması gerekir. Hukukla ilgili diğer meseleler ve şahitlik de aynı şekildedir.

İslam dinine göre kadın çalışmakla yükümlü değildir. Ama çalışması da yasaklanmamıştır. Çalışan kadının dinen haklarını bilmesi gerekir. Kadın, parası olsa bile bunu ev giderleri için harcamakla yükümlü değildir. Bazı kadınların tembel veya aç gözlü kocalar tarafından istismar edildiği ve çalıştırılarak kazandığı parasını yediği bilinmektedir. Bu açıdan da kadının bilgili olması gerekir. Bir de çalışma şartlarında kadınların dini bakımdan dikkat etmesi gereken şeyler vardır. Bunları bilmeyen bir kadın dini hassasiyeti olmasına rağmen bunları ihmal edebilir. Ama eğer öğrenmiş olsa bunlardan vazgeçecektir.

6. Kur'an ve Hadis Yorumculuğu Kazandırma: Kadınlarımızın bilmesi gereken durumlardan birisi de Kur'an ve hadis yorumculuğu hakkında temel bilgilerdir. Kur'an ve hadisler için en temel yorum kriteri, konuyla ilgili bütün metinleri ve uygulamaları göz önüne alarak bütüncül bir değerlendirme yapmaktır. Kur'an ve sünnetin hemen ilk bakışta anlaşılmayan veya yanlış anlaşılabilir metinleri vardır. Bir çoğu da mecaz anlam taşımakta ve taşıdığı anlam zamana göre veya başka bir metnin açıklamasına göre anlaşılmaktadır. Günümüzde bir çok kişinin sırf anlamını anlayamadığı için hadisleri inkar ettiği bilinmektedir. Hatta şahsi bir görüşmede hem de Diyanet'in önemli bir noktasında bulunan bir kişiye bir hadis sormuştum. Biraz düşündü ve tereddüt etmeden “ o uydurmadır” dedi. (Şahsi görüşme) Bu tavır hadis ahlakının nasıl olduğunu bilmemekle kalmayıp aynı zamanda hadis usulü hakkında da bilgisiz olan bir insanın tutumudur. Nitekim hiçbir senet değerlendirme kriteri içinde “anlamını anlayamadığımız ya da günümüz şartlarında açıklayamadığımız hadisler uydurma sınıfına girer” diye bir usul kaidesi yoktur. Bahsi geçen kişinin ayrıca branşının hadis olması da işin ayrı bir üzücü yanını oluşturuyordu.

Kur'an ve Sünnet metinlerinin anlaşılmadığı durumlarda hemen inkar etme veya kötüye yorma yerine “bunun başka bir anlamı olmalı” diye düşünülmesi gerekir. Kadınlarla ilgili hükümler de böyledir. Anlamı hemen bilinmeyen bir hüküm varsa “bunun başka bir anlamı” olmalı diye düşünülmalıdır. Kadınlara bunun kazandırılacağı yer konusunda camiler de düşünülebilir.

7. Bireysel ve Toplumsal Dindarlığı Artırma: İyi aile iyi toplum, kötü aile kötü toplum demektir. Bu durum dini açıdan da geçerlidir. Dinin doğru ve iyi bilip yaşayan aileler doğru ve iyi bilip yaşayan toplumlar demektir. Dindar kişiler istiyorsak bu kişilerin dindar ailelerde yetiştiğini bilmemiz gerekir. Bu açıdan aileden ve bilhassa anneden çocuklara geçen duygular oldukça önemlidir. Anne dindar ve dini bilgi açısından temiz bilgilere sahipse çocuk da öyle olmaktadır. Buradan yol çıkarak “dini açıdan iyi toplum yetiştirmek için iyi kadın yetiştirmek gereklidir” diyebiliriz. İyi kadın yetiştirmek içinse onun ibadet ve dini bilgi almak açısından imkanlarını genişletmek gerekir.

8. Sosyal Çevre Kazandırma: Ekonomik anlamda çalışmayan kadınlar ciddi şekilde sosyal çevre darlığı problemi yaşamaktadırlar. Bir çokları kapı komşusunu

dahi tanımamaktadır. Çalışmayan kadını evin dışına çıkarmanın ve böylece sosyal çevre edinmesinin sağlamanın en güvenli yollarından biri onu camideki ibadet hayatına dahil etmektir. Yoksa bu kadınlar televizyon ve dizi izleyerek tamamen sanal dünyaların kontrolünde yaşanan hayat sürme eğilimine girmektedirler. Ya da birkaç kişi kendi aralarında oluşturdukları gruplarla dedikodu yapmakta ve zamanlarını boşa geçirmektedirler. Hiçbir şey yapmayanlar ise evlerine kapanmaktadırlar ki bu da ruhsal açıdan sorunlu bir durumdur. Camiler bu kişiler için sosyal hayata açılan birer kapı olabilir.

Bir de köyden kente göçmüş ve çalışmayan kadınlar vardır. Bu kadınların şehir yaşamına uyum sağlamaları zor olabilir. Bu kadınlar ya evlerinde dışarı çıkmadan yaşamak zorunda ya da şehir şartlarına alışmak durumundadırlar. Bu kadınları şehir hayatının sosyal şartlarıyla tanıştırmamanın en güzel yollarından biri onların sürekli camilere geliş gidişlerini sağlamak olmalıdır. Bu şekilde hem yeni kişiler tanımış olur hem de şehir hayatını daha yakından tanıma fırsatı elde etmiş olurlar. Bu imkanlardan da yoksun olan kadın hem dışarı çıkmaktan korkarak hem de evde hapis hayatı yaşar gibi yalnız yaşayarak yaşlanmak zorunda kalır ki bu insanlık açısından diğer insanları da mesul eden bir problemdir.

9. Aile İçi Huzur Sağlama: Vaizelerin yaşadıkları zorlukları raporlaştıran Erdemli bu raporda şuna da yer vermiştir: bazı kadınlar “Hocam vaazlarınıza geldikten sonra aile düzenim oturdu. Boşanmaktan vazgeçtim, kaynanamla artık iyi geçiniyorum. Çocuklara daha sevgi ile yaklaşıyorum, artık namazlarımı geçirmiyorum” demektedir. (Erdemli, 2008:635). Bu durum kadınların aile hayatının düzelmesi açısından camilerdeki vaazların etkili olduğunu gösterir. Yine Topumda hala kadınlar namaz kılacak kadar dini bilgi bilsin kocasına itaat etsin yeter anlayışı yaygındır. Ailesinden ve kocasından şiddet gören kadınlar durumlarını vaizelere açmakta caizeler bunlara bilgi vermenin yanında psikolojik destek sağlamaktadır. (Erdemli, 2008:636-637)

10. Değer Vermenin Yansıması: İslam dini kadına değer vermekte ve bu durum sürekli cami kürsülerinde dile getirilmekte, vaaz konusu yapılmaktadır. Halbuki aynı camide kadınlar ya alt taraflarda rutubetli yerlere ve zor şartlarda veya caminin ana bölmesinden tecrit edilmiş yerlerde ibadet etmektedirler. Burada ciddi bir çelişki olduğu açıktır. Bu çelişkinin giderilmesi gerekir. Bununla birlikte aynı

camide kadınların abdest alacak yerleri ve tuvaletler oldukça bakımsız ve kötüdür. Bazılarında ise hiç yoktur. Bu da çelişkinin diğer yanını oluşturmaktadır. Bu açıdan kadınlara yönelik ibadet yerleri ve çevre şartlarının en az erkeklere sağlanan imkanlar kadar olması gerekir. Bir de kadınlar kendilerine verilen azıcık imkanların da erkekler tarafından verilen lütuflar olduğunu düşünebilir. Kadın Allah'ın verdiği haklar ile erkeklerin verdiği imkanlar arasında değerlendirme yapabilmelidir. Camilerdeki kadına yönelik verilecek eğitimler bu konuda da ilerleme sağlayacaktır.

BÖLÜM 3: KADIN VE ÇOCUKLARIN CAMİLERDEN BEKLEDİĞİ HİZMETLERLE İLGİLİ EMİRİK BULGULAR

3.1. Cami Kavramı ve Camilerin Fonksiyonları

3.1.1. Cami Kavramı ve Tarihi Gelişimi

Cami, dağınık şeyi toplamak biriktirmek birleşmek anlamlarına gelen c-m-a kelimesinden gelmiştir. Dini terim olarak toplu ibadet edilen yerlere denir. Kur'an ve sünnette mescit kavramıyla ifade edilir. Mescit secde edilen yer demektir. (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2006:81-82) Türkiye'de küçük mabetlere mescit büyüklere ise cami denilmektedir. Yeryüzündeki ilk mescit Mekke'de ki Mescid-i Haram yani Kabe'dir. (al-i İmran 3/96). İslam tarihinde ise ilk mescit 622 yılında Kuba'da yapılan Küba Mescidi'dir. İkincisi ise Medine'de yapılan Mescid-i Nebi'dir (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2006:428). Arapça "cem" kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki cami' kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan el-mescidü'l-câmi" (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir, Mescit, Arapça'da "eğilmek, tevazu ile alını yere koymak" mânasına gelen sücûd kökünden gelen ve "secde edilen yer" anlamında bir mekân ismidir (İslam Ansiklopedisi, c.7, (?):46).

İslam dininin sanat dünyasına getirdiği en büyük yenilik cami mimarisidir. (Göncioğlu ve Kumbasar, 2006:13) İslam mimarisinin en tipik temsilcisi olan camiler salt sanat ve süslemelerle ve mimari sağlamlıkla değer kazanan yapılar değil aynı zamanda insan ruh ve aşkıyla bütünleşmiş, aşkın olandan manalar taşıyan ve bu manaları insan ruhuna üfleyen birer mana atmosferidir.¹² Ancak bu atmosferin yakalanması her zaman mümkün olmamıştır. Camilere bu sanatsal ve ruhsal havanın verilmesi salt ihtiyaçları giderme anlayışının hakim olduğu zamanlarda yerini taş ve beton yığınlarına bırakmıştır. Bu durum en çok günümüzde yaşanan bir durumdur. Günümüz modernlik anlayışı içerisinde Türk İslam tarihinde bu kadar çirkinini hiç görülmemiş en kötü cami mimarisini inşa etmekteyiz. İslam'ın bir medeniyet olduğu olgusunun göz ardı edilip geriye itilerek tek tip cami inşalarıyla karşılaşmaktayız. (Göncioğlu ve Kumbasar, 2006:9).

¹² Camilerin mimari yapısı, caminin iç bölümleri, dış bölümleri hakkında detaylı bilgi almak için bkz: (Onay,2008:24-29)

Günümüz medeniyetinde ve şartlarında inşa edilecek camiler ibadet anlamında hem meddi ihtiyaçları hem de manevi ihtiyaçları deruhte edebilecek ve aynı zamanda gelenekten kopuk olmadan modern zamanın şartlarına uyarlanmalıdır. Camiler yapılırken Salt sanat veya inşaat yörengeli düşünülmemeli Allah boyutlu temalar işlenerek gönüllere bu hissettirilmelidir. (Ökten, 2008:28)

Hız. Peygamberin ilk yıllar bir evde irşad ve tebliğ yaptığı ve ibadet ettiği bilinmektedir. Bu anlamda bu ev ilk ibadet yeri olma özelliği gösteriyordu. Bu eve Daru-l Erkam deniliyordu. Burada Kur'an okunuyor, namaz kılınıyordu. Hız. Ebu Bekir de bahçesinde inşa ettiği küçük bir mescitte ibadet ediyordu. Bu mescit bir Müslüman tarafından yapılan (kurumsal olmayan)ilk mescit sayılır (Göncioğlu ve Kumbasar, 2006:43). Mescitlerin sayısı gerek Hız. Peygamber döneminde gerekse halifeler döneminde sürekli artmıştır. Sadece Hız. Ömer devrinde 4000 cami yapılmıştı. (Canan, 1977:528)

Emeviler dönemi ve Abbasiler döneminde Camiler genellikle bütün gün açıktır. Hangi mezhepten olursa olsun bütün Müslümanlar ibadet etmek dua etmek ve dinlenmek için mescide gelir. Camilerde mabedin kutsal sukuneti içinde öğretmenler ders verir, hakimler muhakeme eder halifeler emirnamelerini tebliğ ederdi. Ayrıca muhtelif kişiler birbirleriyle temas etmek yeni haberler duymak hatta bir işi görüşmek için de camide randevulaşırđı. Cami günlük hayatın merkezi, müslümanların haberleşme yeri ve ocağıydı (Durant, (?):48). Buralarda İlim adamları bir camide bir sütunun dibine veya bir duvarın dibine çöküp Kur'an dersleri yapar, hadis, ilahiyat ve hukuk dersleri verirdi. Daha sonra bunlar kurumsallaşarak medrese halini aldı. Camilerin çoğunun kütüphanesi vardı (Durant, (?):86-88).

Selçuklu ve Osmanlı döneminde camiler yerleşim yerlerinin idare ve kültür merkezi konumundaydı. Bu haliyle mahallenin odak noktasını teşkil ediyordu. (Yılmaz, 2003:133). Camilerin eğitim ve öğretim mahalli olarak kullanılması geleneği Osmanlılar'da da başlangıçtan beri benimsenen ve devam ettirilen bir uygulama olmuştur. Osmanlı medreselerinde mevcut odalarda (hücreler) öğrenciler ikamet etmekte, medrese dershanesinde belirli dersleri görmekte, bunun dışında genel dersleri camilerde takip etmekteydi. Takrir şeklinde halka açık olarak verilen bu dersler için XVII. yüzyıldan itibaren dersiamların tayin edildiği bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar aralıksız süren bu usule Cumhuriyet döneminde de devam edilmiştir. Bunun yanında hat, Kur'an tâlimi ve hıfzı gibi uygulamalı derslerin camilerde verildiği de bilinmektedir. Osmanlı camilerindeki eğitim ve kültür faaliyetlerini tamamlayan önemli bir unsur da çok yaygın olarak görülen camilerde kütüphane yapma geleneğiydi. Cami derslerini takip eden talebe ve namaz vakitleri arasında boş vakti olan cemaat için bu kütüphaneler çok faydalı olmuştur. Osmanlı döneminde şehir, kasaba ve köylerde sıbyan mektebi olmayan yerlerde camilerin çocukların eğitimi için okul olarak kullanılması çok yaygındı. Bu gelenek, Özellikle 1950'lerden itibaren yaz aylarında ilkokul öğrencilerine camilerde Kur'an öğretilmesi ve bazı sûrelerin ezberletilmesi şeklinde devam etmektedir. Osmanlılar'da ilk zamanlar birine kadılık görevi verildiğinde görev yapacağı yerin camiine götürülür, tayiniyle ilgili berat orada okunur ve merasim yapılırdı. Kadılar davaları görmek için camide otururlardı. Bu uygulama daha Önceden intikal etmiş bir âdet olmalıdır. Çünkü benzer uygulamalar Fâtımîler'de de görülmektedir. (İslam Ansiklopedisi, c.7, (?):51-52)

3.1.2. Toplumsal Kaynaşma ve Camiler

Bir toplumda yaşayan kişiler arasında ortak vasıflar oldukça önemlidir. Bu vasıflar kişileri ve dolayısıyla toplumları birbirine bağlar. Bu bağlamda bir toplumda camiler ortak vasıf olabilir. Camiler ibadet ve manevi huzurun yanı sıra toplumu bağlayan, ilişkileri güçlendiren sosyal bir misyonu da eda edebilir. Toplumsal barış bir toplum için en vazgeçilmez bir öneme haizdir. Bu barışın sağlanması ve devam ettirilmesi de o kadar önemlidir. Camilere her gün ve her hafta milyonlarca kişinin gelmesi ve bunların da milyonlarca kişiyle irtibat halinde olması barış mesajlarının topluma çabucak yayılabilmesi anlamına gelir. Bunun toplum adına kazandıracığı olumlu gelişmeler olması muhakkaktır. Mesela 1975-80 yılları arasında ülkemizde yaşanan anarşi olayları sırasında camiler toplum bireyleri arasında birlik ve barış ortamını korunmasında uzlaştırıcı ve birleştirici bir rol üstlenmiştir. Yine mesela Türkiye'de yerleşim bölgelerinin her tarafında camilerin yaygın olması her camide bir görevlinin bulunması ve güncel konuların aynı anda ülkenin her tarafında işlenebilmesi İslam'ın barış mesajlarının topluma duyurulması açısından avantajlı olmuştur. Nitekim kurtuluş savaşıyla başlayan bağımsızlık mücadelesinin zafere

ulaşmasında bu avantajın değerlendirilmesi son derece etkili olmuştur. TBMM'nin kararları bütün camiler kanalı ile halka duyurulmuştur (Yılmaz, 2003:133,134)

Camilerin bu manada toplumsal bir görev üstlenmesi, bütün bir milletin ortak vasıflarını simgeleyen bir kurum olması ve topyekün bir toplumun manevi ihtiyaçlarını karşılaması toplumsal anlamda camilerin önemini katlandırmaktadır. Bunun yanında Topçu'ya göre camiler kültür ve ahlak medeniyetinin taşıyıcısıdır. Topçu bir Kenyalı'nın "bu camilerle abidelerin sade harabeleri kalmış olsa bile bu sizi ebedi yaşatmaya kafidir" sözüne övgü düzmüştür (Topçu, 2008a:83).

3.2. Mescid-i Nebi

3.2.1.Mescid-i Nebi ve Fonksiyonları

İslam tarihinde en önemli mescit Peygamber mescidi anlamına gelen Mescid-i Nebi'dir. Daha sonra yapılan bütün cami ve mabetlere ilham kaynağı olmuştur. Hz. Peygamberin Medine'de geçirdiği on küsur seneye şahitlik etmiş, devasa bir medeniyetin adım adım imarına şahit olmuştur. Günümüzde eski ve orijinal yapısından eser kalmamıştır ama hala Kabe'den sonra en çok önem verilen ve ziyaret edilen yerdir.

Mescidi-i Nebi'nin ilk binası taş temel üzerine tek sıra kerpiçten yapılmıştır. Bu yapı bir adam boyu kadar yükseklikteki çevre duvarı ile kuşatılarak üstü açık biçimde 60 x 70 zirâlık bir alan (1022 m²) kaplıyordu (İslam Ansiklopedisi, c.29, (?):282). Mescid-i Nebi'nin üç bölümü vardı. Namaz bölümü, Suffa ve Hz. Peygamberin odaları. Suffa bölümüne gerçek manada İslam'ın ilk üniversitesi denilebilir. Hz. Peygamber burada dersler veriyordu (Kazıcı, 2003:342). Mescid-i Nebi yapıldığı dönem itibariyle bir çok amaç için kullanılıyordu. Bu amaçları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

İbadet Fonksiyonu: Kur'an'da "Şüphesiz ki mescidler Allah'ındır. Öyleyse sakın Allah'tan başka hiçbir tanrıya dua ve ibadet etmeyin!" (el-Cin 72:18) denilmiştir. Hz. Peygamber de "Mescitler ancak Allah'ın adını anmak, namaz kılmak ve Kur'an okumak içindir buyurarak bu duruma dikkat çekmiştir (Davudoğlu, c.2, 1983:436). Bu ve benzeri dini referanslardan yola Mescid-i Nebi'nin ve dolayısıyla tüm Mescitlerin esas işlevinin ibadet olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitim Fonksiyonu: İslam'da ibadet ile dini tedrisat ayrı telakki edilmezdi. Bu bağlamda, İslam eğitim tarihinin ilk müessesesi mescittir, denilebilir (Kazıcı, 2003:386). Hz. Peygamber Mescid-i Nebi'de dersler veriyordu. Zamanla burası kifayet etmeyince Medine'nin muhtelif yerlerinde ilk veya hazırlık okulları diyebileceğimiz birçok mektep kuruldu. Medine'de Mahreme b. Nevfel'in evinde “ Daru-l Kura” adında bir okul kurulduğunda daha hicretin ikinci yılıydı. Hz. Peygamber başta Küba Mescidi olmak üzere çevre mescitlere sık sık giderek eğitim öğretime nezaret ederdi (Kazıcı, 2003:342). Kadın erkek her Müslüman mescitlerde Hz. Peygambere gelen ayetleri ve bunların yorumlarını dinlemenin yanında onun başka konulardaki açıklamalarını da bizzat onun ağzından öğrenme imkanına sahipti. (İslam'ın Işığında Kadın, 2008:99)

Hz. Peygamberle başlayan mescitte eğitim geleneği medreselerin kuruluşuna kadar artarak devam etmiştir. 11. yy'la kadar Kurtuba'dan Semerkant'a kadar uzanan coğrafyada 1000 camide çalışan ilim adamlarının sayısı camilerdeki sütunların sayılarından daha fazlaydı. (Durant, (?):89) Yüksek öğrenim bağımsız profesörler tarafından camilerde yapılırdı. Bunların kursları Kurtuba Üniversitesi'ni meydana getiriyordu. (Durant, (?):208). Camilerde Kur'an ilimleri, felsefe, astronomi gibi ilimler okutuluyordu (Yılmaz, 2003:132). Camilerde hicri üçüncü asırda tercüme faaliyetleri olduğu, tarih, felsefe, matematik, tıp, kimya, ilimleri okutulduğu bilinmektedir (Kazıcı, 2003:342). Genel olarak bakınca mescitlerdeki öğretimin belli bir hocası, müfredatı ya da sistemi yoktu. Kendisini öğretmenlik yapma liyakatinde gören herkese açıldı ve böyle kimseler her şeyi öğretme mecburiyetinde değillerdi. Ne kadar biliyorsa o kadar öğretirlerdi. Öğreticiler içerisinde imamlar da vardı. (Kazıcı, 2003:273) ve (Çelebi, 1974:212).

Yatılı Okul ve Kimsesizler Yeri: Mescidi Nebi'de Suffa Ashabı denilen bir grup öğrenci vardı. Sadece ders görür, Kur'an öğrenir ve yazarlardı. Bunlar genellikle sahipsiz, fakir kimselerdi. Mescid'in kenarına yapılan odalarda kalırlardı. Sahabeden yardım yapanlar olurdu. Onların yardımıyla geçinirlerdi. (Davudoğlu, c.5, 1983: 105-106).

Kültürel Faaliyetler: Mescid-i Nebi'de mufaraha denilen edebi yarışlar düzenlenirdi. Şiir ve konuşma yarışları yapılırdı. Mescit Hz. Peygamber zamanında misafir ağırlama yeri, misafire mabet olarak tahsis etme, (Necranlı Hristiyanlar),

mal taksim yeri, toplu yemek ikramları yapılan yer, spor merkezi, düğün yeri, (Hz. Peygamber bazı nikah merasimlerini mescitte yapmıştır), mahkeme yeri, buluşma ve istirahat yeri olarak kullanılmıştır. (Canan, c.15, 1995:314-315). Hz. Peygamberin Mescit'te eğlence faaliyetleri düzenlediği (Buhari, namaz, 537) ve burayı dinlenme yeri olarak kullandığı da oluyordu. (Buhari, namaz, 298) ; (Buhari, c.1, 2004:122).

Mescitte Yapılmayacak Şeyler: Öte yandan mescitte yapılması yasaklanan şeyler de vardır. Kötü koku, soğan sarımsak yeme, kadınlar için güzel koku sürme gibi durumların yanında mescitte duyuru yapmak, kayıp aramak, ticaret yapmak gibi fiiller yasaklanmış (Davudoğlu, c.3, 1983:455-456), dikiş dikmek gibi hususi işleri ise mekruh görülmüştür (Davudoğlu, c.5, 1983:538).

3.2.2. Mescidi-i Nebi'de Kadınların Durumu

Hiz. Peygamber zamanında kadınlar Mescid-i Nebi'ye gelir, giderlerdi. Namaz kılar (Hatipoğlu, c.3, 1983:295), toplantılara katılırlardı. (Müslim, 8-203) ;(Ebu şakka, c.2, (?):32), Hiz. Peygamberden ders alır hatta itikâfa girerlerdi. (Ebu şakka, c.2, (?):27-28) Kûsuf namazına katılırlardı. (Müslim, 3/33); (Ebu şakka, c.2, (?):25). Mescid-i Nebi'nin temizliğini bir kadın yapardı. (Buhari, Namaz, 288) ; (Buhari, c.1, 2004:119). Hiz. Peygamber kadınları mescide gelip gitmekten menedenleri duyunca "Allah'ın kadınlarını Allah'ın mescitlerinden menetmeyin" (İmam Malik, 1994:340) buyurarak buna engel olmuştu. Bu uygulama halifeler döneminin bitişine kadar sürmüştür. Hatta İslam'ın ilk devirlerinde camilerde ve umumi yerlerde İslam'ı propaganda eden daha sonra da kendini din öğretmenliğine veren kadınlar pek çoktu. (Ağaoğlu, 1985:36). Hiz. Peygamber döneminde müslüman kadınların mescide gelmesi faziletinden dolayı Hiz. Peygamberin mescidiyle sınırlı değildi. Bilakis kadınların mescide gelmeleri Medine'nin hem içinde hem dışındaki mescitlere kadar uzanıyordu. (Ebu Şakka, c.2, (?):18). O dönemde kadınların gece kılınan sabah ve yatsı namazlarına bile gelip gitmeleri sorun değildi. Hiz. Peygamber, kadınlar geceleyin namaza gitmek istediklerinde onlara izin verilmesini söylemişti (Buhari, ezan, 490) (Buhari, c.1,2004:177). Hiz. Peygamber kadınları sadece günlük namaza gelme konusunda değil bayram ve Cuma namazlarına gelme konusunda da teşvik etmişti. Kadınlar da bu namazlara sürekli katılırdı. Kadınların

ramazan ve kurban bayramı namazlarına katılmalarını Hz. Peygamber teşvikten öte emretmiştir. (Hatipoğlu, c.4, 1983:76-78) ayrıca (Davudoğlu, c.5, 1983:6-8)

Diğer yandan Hz. Peygamber zamanında kadınların mescide geliş-gidişleri alabildiğine özgür değildi. Hz. Peygamber bazı şartlarda özellikle kadınlara yönelik sınırlamalar getirmişti. Hz. Peygamber kadınların güzel kokular sürerek gelmesini yasaklamıştı. (Davudoğlu, c.3, 1983:209). Mezhep imamları da buna dayanarak kadının mescide güzel kokular sürerek gelmesi sakıncalı bulmuşlardır. (İmam Malik, 1994:340-341) Hz. Peygamberin kadınlara getirdiği diğer sınırlamalar ise süslenerek mescide gelmek (Hatipoğlu, c.10, 1983:222) ve bir de adet halindeyken mescide gelmektir (Buhari, Abdest, 219) ; (Buhari, c.1, 2004:94).

Hz. Peygamberin Sorunlar Karşısında Ürettiği Çözümler: Hz. Peygamber, kadınlar mescide geliş gidişte veya mescitte bir sıkıntıyla karşılaşınca duruma o dönemin şartlarına göre çözümler üretti. Kadınların mescide girişinde sorun yaşamamaları için kadınlara özel kapı yaptırması bunlardan biridir. (Canan, c.15, 1995:331) Hz. Peygamber namaz sırasında kadınlarla erkekler yüz yüze gelmesin, bir birine karışmasın diye selam verince kadınlar kalkar, kendisi de kalkmadan önce biraz beklerdi (Buhari, Ezan, 475) ; (Buhari, c.1, 2004:173). Bir sabah namazında mescide giden bir kadın kaçırılmıştı. Olay derinleşti, karıştı. Hz. Peygamberin huzurunda suçlu suçunu itiraf edince olay çözüldü. Buna rağmen kadının mescide gelmesi her türlü tecavüzden korunarak devam etti (Ebu Şakka, c.2, (?):20). Hz Peygamber'in mescitte kadınlara özel günler ayırdığı olurdu. Nitekim bir keresinde kadınlar Hz. Peygambere “erkekler ilim konusunda bizden öne geçti, bize bir gün ayırsan” dediler. Hz. Peygamber de onlarla buluşacağı bir gün belirledi (Buhari, ilim, 87).

3.2.3.Mescid-i Nebi’de Çocukların Durumu

Bazı rivayetlerde de şöyle geçmektedir: Hz. Hasan veya Hüseyin sırtındayken Hz Peygamber mescide geldi. Öne geçti çocuğu sağ tarafına koyup namaza durdu. Yine bir defasında secdeyi çok uzattı. Başımı kaldırıp baktım(anlatan kişi) bir de ne göreyim, Allah Rasulü secdede, çocuk sırtına çıkmış duruyordu. Tekrar başımı secdeye koydum. Namaz bitince, şimdiye kadar böyle uzun bir secde yapmadığımı, bunun nedenini sorduk. Rasulullah “oğlum sırtıma binmişti, ihtiyacını giderinceye kadar bekledim” dedi. Başka rivayetlerde de torunu Hasan’ın secde sırasında sırtına

bindiği, kendi ininceye kadar Hz. Peygamberin indirmediği geçmektedir. Yine Hz. Peygamber rükû sırasında çocuğun bir taraftan diğerine geçmesi için bacaklarını açardı. Secde sırasında torunlarından biri sırtına çıkmıştı. Hz. Peygamber doğruluncaya kadar onu eliyle tuttu, kalkınca çocuğu hafifçe yere bıraktı, secdeye gidince çocuk aynı şeyi tekrarladı, Hz. Peygamber namazdan sonra onu bağrına basıp öptü. Hz. Peygamber Cuma hutbesi veriyordu. Hasan ve Hüseyin'in üzerinde kırmızı birer gömlek vardı. Düşe kalka mescide geldiler. Hz. Peygamber sözünü kesti, minberden indi ve onları alarak tekrar minbere döndü. Kucağına oturtuktan sonra şöyle dedi: Allah doğru söylemiş “mallarınız ve çocuklarınız birer fitnedir” (64:15) bunları kornişleri içinde sendeler gördüm, dayanamayıp sözümü kestim ve kucakladım. Yine Hz. Peygamber hutbe veriyordu. Hasan dizinin üstündeydi. Söyleyecek şeyleri söylüyor sonra eğilip çocuğu öperek “ben bunu seviyorum” diyordu. Bazen de küçük Hasan'ı yanına oturtur bir defa ona bir defa halka bakarak hutbe verirdi (Canan, 2008:207-208).

Bu rivayetlerden yola çıkarak çocukların mescide gelip gitmeleri sırasında Hz. Peygamber'in rahatsızlık duymadığını ve hatta onların hoşuna gidecek hareketlerle onları özendirdiğini söyleyebiliriz.

3.3. Örneklem Grubun Olgusal Kimliği

3.3.1. Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Frequency	Percent	Validpercent	Cumulativepercent
Erkek	25	19,2	19,2	19,2
Kadın	105	80,8	80,8	100,0
Total	130	100,0	100,0	

Tablo 1: Cinsiyete Göre Dağılım

Araştırmaya katılan erkekler toplam katılanların %19,2'si, kadınlar ise 80,8'idir.

Çalışmada üç grup esas alınmıştır. Yetişkin kadınlar, kız çocukları ve erkek çocukları. Kız çocukları da kadın bölümünde değerlendirildiği için kadın oranı fazla çıkmıştır. Çocuktan kasıt ise genellikle 15-19 yaş arası ilköğretim ve lise çağı çocuklarıdır.

3.3.2. Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Eğitim	Durumu	Frequency	Percent	Validpercent	Cumulativepercent
Valid	İlköğretim	91	70,0	72,2	72,2
	Lise	21	16,2	16,7	88,9
	İhl	5	3,8	4,0	92,9
	Okuryazar	5	3,8	4,0	96,8
	Üniversite	4	3,1	3,2	100,0
	Total	126	96,9	100,0	
Missing	System	4	3,1		
Total	130	100,0			

Tablo 2: Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Denek grubunun eğitim durumuna batkımızda deneklerin %70'lik oranıyla çoğunun ilköğretim mezunu olduğunu görürüz. İlköğretim şimdiki ilkokul ve ortaokulu kapsayan 8 yıllık bir eğitim basamağıdır. Bu çalışma yapılırken iki eğitim basamağı ilköğretim olarak tek kademe eğitim verirdi. Bundan dolayı ülkemizin halk eğitiminin ortalamasını düşünürsek aslında araştırmamıza katılan grup eğitim seviyesi bakımından istediğimiz grup olmuştur. Lise mezunu oranı %16,2 iken imam-hatip lisesi mezunu ve okur-yazar oranı %3,8 ile birbirine eşit olmuştur. Kanaatimize göre imam-hatip liselerinin 1996'dan sonra yaşadığı zor şartlar İHL mezunlarının oranını düşürmüştür. Araştırmamıza konu olan üniversite mezunları ise %3,1 olmuştur. Bu durum üniversite mezunları hakkında konuyla ilgili bir yorum yapmayı zorlaştırmaktadır. Şüphesiz bir fakülteden mezun olmuş kişilerin bu konudaki tutum ve görüşleri önemlidir ancak bu konu başka bir araştırmayla ayrıca ele alınmalıdır.

3.3.3. Yaşa Göre Dağılım

	Yaş	Freque ncy	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	10-19 arası	71	54,6	55,9	55,9
	20-29 arası	10	7,7	7,9	63,8
	30-39 arası	20	15,4	15,7	79,5
	40-49 arası	16	12,3	12,6	92,1
	50 ve üstü	10	7,7	7,9	100,0
	Total	127	97,7	100,0	
Missing	System	3	2,3		
Total	130	100,0			

Tablo 3: Yaşa Göre Dağılım

Araştırmamızın yaş ortalaması ağırlıklı olarak genç gruptan oluşmuştur. 10-19 arası deneklerin oranı yarıyı geçerek 55,9 olmuştur. Bu oranın çoğu 14 yaş ve üstü ilköğretim öğrencisidir. Araştırmanın diğer yaş grupları 20-29 yaş arası %7,9; 30-39 yaş arası %15,7; 40-49 yaş arası %12,6; 50 yaş ve üstü %7,9 olmuştur. Araştırmada 20-29 yaş arası en az %15 olarak hedeflenmiş ancak sürpriz şekilde yaklaşık %10'da kalmıştır.

3.3.4. Çalışma Durumuna Göre Dağılım

Çalışma durumu		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Evet	11	10,5	10,6	10,6
	Hayır	93	88,6	89,4	100,0
	Total	104	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		105	100,0		

Tablo 4: Çalışma Durumuna Göre Dağılım

Araştırmaya katıların %10,5'i bir yerde çalıştığını söylerken %88,6'sı çalışmadığını beyan etmiştir. Bu durumda grubun yaklaşık 10 kişiden biri aslında camiye gidip gelebilecek durumdadır. Buna rağmen camiye gitme sıklığına baktığımızda camiye çok sık gitme oranının düşük olduğunu görürüz. Bu da –aşağıda geleceği gibi- kadınların camiye gitmelerini engelleyen ya da azaltan başka sebepler olduğunu işaret etmektedir.

3.3.5. Mahallede Cami Olma Durumu

Mah. durumu	Cami	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Var	119	91,5	92,2	92,2
	Yok	10	7,7	7,8	100,0
	Total	129	99,2	100,0	
Missing	System	1	0,8		
Total		130	100,0		

Tablo 5: Mahallede Cami Olma Durumu

Araştırma grubumuzun %92,2'si kendi mahallesinde cami olduğunu geriye kalanlar ise kendi mahallelerinde cami olmadığını söylemiştir. Bu durum deneklerin uzak yerde olduğu için camiye gitmemek seçeneğini büyük oranda elemiştir. Ama buna rağmen yaklaşık %7'lik bir kesimin mahallesinde cami olmaması düşündürücüdür.

Aslında ideal olan, cami gibi bir hizmetin herkesin ayağına götürülmüş olmasıdır. Bu da Türkiye’de cami sayısında eksiklik olduğunu işaretleyen bir durumdur. Kaldı ki bu araştırmanın yapıldığı bölge cami sayısının en çok olduğu bölgelerden biridir.

3.3.6. Camiye Gitme Sıklığı

Camiye	G. Sıklığı	Frequen cy	Percent	ValidPerc ent	CumulativePe rcent
Valid	Her Gün	8	6,2	6,3	6,3
	Haftada Bir	24	18,5	19,0	25,4
	Ara Sıra	55	42,3	43,7	69,0
	Teravihlerde	37	28,5	29,4	98,4
	Hiç Gitmiyorum	2	1,5	1,6	100,0
	Total	126	96,9	100,0	
Missing	System	4	3,1		
Total	130	100,0			

Tablo 6: Camiye Gitme Sıklığı

Araştırma grubumuzun camiye gitme sıklığı şöyledir: %6,3 her gün gittiğini söylerken %19’u haftada bir %43,7’si ara sıra, %29,4’ü teravihlerde gittiğini söylemiştir. Hiç gitmeyenlerin oranı ise %1,6’da kalmıştır. Araştırma grubumuzun hemen hepsinin camiye gidiyor olması araştırmanın sonuçlarını daha güvenilir kılacaktır. ¹³

3.4. Camilerde Eksik Kalan Hizmetler

Araştırmamıza göre kadınların büyük bir kısmı camilere girip çıkarken yabancılık duygusu yaşamaktadırlar. Çalışmamızda deneklere “kadınlar camilere girip çıkarken yabancılık duygusu yaşamaktadırlar.” ifadesini yönelttik. Çıkan rakamları katılıp katılmama bağlamında ele alacak olursak denekler yaklaşık %38 oranında kadınların camilere girip çıkarken yabancılık duygusu yaşadığını söylerken %46 oranında ise bu duyguyu yaşamadığını beyan etmiştir. Çoğunluk itibariyle bakarsak camilere girip çıkarken yabancılık duygusu yaşamayan kadınların fazla olduğunu söyleyebiliriz. Ancak %38 rakamı küçümsenecek bir rakam değildir. Yani camiye giden kadınların yarısına yakını camilere girip çıkarken hala yabancılık duygusu çekmektedirler. Aynı çalışmada camilere gelmek isteyen ancak çeşitli nedenlerle gelemeyen kadınlar olup olmadığını öğrenmek içinse “Birçok kadın camide karşılaştığı zorluklar yüzünden camiye gelmemektedir” ifadesini yönelttik.

¹³ Araştırmalara göre kadınların %41’i vakit namazlarına katılmıyor, %39’u ise bazen katılıyor. (<http://istanbulmuftulugu.gov.tr>, 10/08/2011)

Kadınların %55'ten fazlası böyle bir sorunun olduğuna işaret ederken kesinlikle katılmayanların oranındaki düşüklük (7,6%) bu işareti güçlendirmektedir. Şimdi kadınları camilerden uzaklaştıran bazı sebepleri ve buna bağlı istekleri incelemeye çalışalım.

3.4.1. Alt Yapı

Namaz Kılma ve Abdest Alma Yerlerinin Durumu: Yapılan araştırmalar ve gözlemlere göre camilerde kadınlara ayrılan yerler genellikle cami altlarında, havasız rutubetli, ısınma ve aydınlanma sorunları olan kirli mekanlardır. Çoğu camide kadınların abdest alma yerleri yok. Olanlar da kullanılmayacak kadar bakımsız ve kirli, bir kısmı da kilitli.¹⁴ Yaptığımız çalışma, kadınların bundan rahatsız olduğunu ve değişmesini istediklerini ortaya koymuştur.

Camilerde kadınların namaz kılma yerleri köşeler, bakımsız yerler ve alt kısımlar olmamalı.							
Cinsiyet		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Total
Kadın	Count	88	5	5	2	5	105
	% within cinsiyet	83,8%	4,8%	4,8%	1,9%	4,8%	100,0%

Tablo 7: Namaz Kılma ve Abdest Alma Yerlerinin Durumu

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde kadınların toplamda %88,6 gibi çok büyük bir kısmı camilerde kadınlara ayrılan yerlerin kötü yerler olmasından rahatsız olmaktadır. Böyle düşünmeyen yaklaşık %7'lik bir kesim daha vardır ki kanaatimize göre bunlar içerisinde ifade kökünü yanlış anlayanlar çıkmış olabilir.

Aynı Kapıdan Girme Sorunu: Camilere genellikle kadınlarla erkekler aynı kapıda girerler. Araştırmanın sonuçlarına bakılacak olursa hem kadınlar hem de erkekler bu konuda rahatsız olmaktadır. Deneklerin toplamda %67'i camilere genellikle kadınların erkeklerle aynı kapıdan girmelerini hoş karşılamamış, dinen sakıncalı bulmuştur. Bu oran erkeklerde %76, kadınlarda ise %64,8 olmuştur. Bu durum Hz Peygamber döneminde de gündeme gelmiştir. Hz Peygamber kadınların mescide

¹⁴ Erdemli, Kadriye Avcı, "Vaizelerin Cemaat, Vaaz Materyali, Kişisel Donanım Ve Kadın Sorunları Açısından Karşılaştıkları Problemler", *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara, c. 2, s. 634

girişinde sorun yaşamamaları için kadınlara özel kapı yaptırmıştı.¹⁵ Araştırmamız sırasında özellikle yeni yapılan bazı camilerde kadınlar için ayrı giriş kapısı yapıldığını gördük. (Üsküdar Şakirin Camii, Ümraniye Yeşilvadi Camii) bu durumun camii cemaati tarafından memnuniyetle karşılandığını gözlemledik. Bundan dolayı yeni yapılacak camilerde kapıların ayrı olması cami cemaatinin üçte ikisi tarafından beklenen bir talep olmakla ayrı bir önem arz etmektedir.

3.4.2. Vakit ve Teravîh Namazları

Güncel dini meseleler toplantısı sonuç bildirgesinin (2004) 21. Maddesinde şu geçmektedir: Kadınlar günlük namazlara, bayram, Cuma ve cenaze namazlarına iştirak edebilirler. Hz Peygamber döneminin özellikleri dikkate alınarak Cuma ve bayram namazlarına kadın ve çocukların katılmasının özendirilmesi gerekir (Onay, 2008:241). Günümüzde ise kadınlar daha çok teravîh namazına özendirilmektedir. Çünkü camilerde Ramazan ayında kadınlara yönelik verilen hizmetlerde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. 1996 yılında diyanet işleri başkanlığınca yapılan bir araştırmada Türk toplumunun yaklaşık %9'unun vakit namazlarına %40'ının da Cuma namazına gittikleri tespit edilmiştir. Bu sayı ramazanda, bayramlarda, dini gün ve gecelerde daha da artmaktadır (Yılmaz, 2005:71). Vakit namazlarına gidenlerin az olması ve Ramazan'da camiye gelen kadınların sayısındaki artış da camilerdeki hizmet yetersizliğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Araştırmamızın sonucuna göre kadınlar teravîh namazı kadar vakit namazlarında da düşünölmek istemektedirler. Buna göre kadınların %78,1'i teravîh namazlarındaki kadar vakit namazlarında da yararlanmayı beklemektedirler.

¹⁵ Ebu Davud, "Salat", 54; ayrıca bkz. İbrahim Canan, *Hadis Külliyyatı Kütüb-ü Sitte Terceme Ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, c.15, s.331

Ayrıca teravihlerdeki hizmetlerin fazlalığını kadınların bir lütuf olarak görüp görmediklerini öğrenmek istedik. “Teravihlerde kadınların camilerde daha çok düşünülmesi kadınlara erkeklerin bir lütfudur” şeklinde yönelttiğimiz ifadeye kadınlar %27,6 oranında olumlu yaklaşırken %46,7 olumsuz yaklaşmıştır. Yani kadınların yarısına yakını teravihlerdeki hizmetleri erkeklerin bir lütfu olarak görmemektedir. Ama yaklaşık dört kadından biri bunu erkeklerin bir lütfu olarak görmektedir. Dört kadından birinin ise bu konuda fikri yoktur. Yine aynı ifadeye camilere teravihlerde gittiğini söyleyen 37 kişiden 13 tanesi (yaklaşık %34) bunu erkeklerin bir lütfu olarak gördüğünü belirtmiştir. Erkek çocuklarında ise durum şöyledir: 25 kişiden 12 ile(%48) bunu erkeklerin bir lütfu olarak görmüştür. 3 kişi (%12) buna katılmazken diğerleri kararsız kalmıştır. Yani erkek çocukları teravihlerde cami hizmetlerinin kadınlara erkeklerin bir iyiliği olduğunu düşünmeye kadınlardan daha eğilimlidir.

Gözlem ve araştırma sonuçlarımıza göre bu konuda bilgi eksikliği vardır. Kadınlar çok büyük oranda vakit namazlarında da teravihlerdeki kadar yararlanmak istemelerine rağmen vakit namazlarında bu hakların daha öncelikli olduğunu bilmemektedirler. Nitekim Hz. Peygamber zamanında teravih tek ve çoğunlukla evde kılınırdı. Teravihlerin cemaatle ve camide kılınması Hz Ömer zamanında olmuştur (Mutlu, 1998:331) Yani aslında kadınlara vakit ve Cuma namazlarında yer vermek Hz Peygamber’in sünnetine teravihlerde yer vermektense daha uygundur. Kadınların ise hemen hemen yarısının bundan haberi yoktur. Mesela “Peygamber efendimiz zamanında camiler kadınlara daha çok hitap ediyordu” ifadesine kadınların %35,9 kararsız kalmış, katılmayanlarla birlikte bu oran %44,7 olmuştur. Gerek teravihle ilgili yukarıdaki düşünceler gerekse Cuma namazıyla ilgili düşünceler (aşağıda geleceği gibi) bu konuda bilgi eksikliği olduğunu işaret etmektedir.

3.4.3. Cuma Namazı

Deneklere yönelttiğimiz bir diğer ifade de “İsteyen kadınlar Cuma namazına da gidebilmelidir” ifadesiydi. Kadınların %55,2’ine göre kadınlar Cuma namazına gidebilmelidir. %28,5’i ise böyle düşünmemektedir. Aslında biz olumlu yanıtlayanların oranlarının daha fazla olacağını bekliyorduk. Ancak kadınların sadece yarısına yakını isteyen kadınların Cuma namazına gidebilmesine olumlu

bakmaktadır. Oysa Hz Peygamber kadınları sadece günlük namaza gelme konusunda değil Bayram ve Cuma namazlarına gelme konusunda da teşvik etmişti. Kadınlar da bu namazlara sürekli katılırdı (Hatipoğlu, 1983: c.4, s.76-78). Tahminimize göre kadınlar evlerdeki işleri ve çocukların bakımını hesaba katarak kadınların Cuma vakitlerinde evde kalmalarının daha uygun olacağını düşünmüştür. Yukarıdaki ifadeye “tamamen katılıyorum” diyenlerin oranının %18,1 olması da göz önüne alarak şunu diyebiliriz ki aslında kadınların Cuma namazına gitme talepleri çok güçlü değildir.

3.4.4. Vaazlar

Erkeklerin camilerde daha fazla olması cami plan ve programlarının da ağırlıklı olarak erkeklere göre düzenlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Vaaz ve hutbeler de buna dahildir. Araştırmamızda kadınlara vaaz ve hutbeler hazırlanırken erkekler kadar kadınların da düşünülmesi konusunda fikirlerini sorduk. Kadınların %80'i (%48,6'sı tamamen katılanlar) kadınların da aynı ölçüde düşünülmesi yönünde fikir belirtmiştir. Buna göre vaaz ve hutbeler genellikle erkekler esas alınarak hazırlanmakta ve kadınlar bunun değişmesini istemektedir.

Konuyla ilgili yapılan başka bir araştırmada camilerdeki vaaz ve hutbelerin halkın düşünceleri üzerinde yaklaşık %88 gibi yüksek bir oranla olumlu etki yaptığı gözlemlenmiştir (Özler, 2007:104). Bu durum aslında camilerin eğitsel anlamda önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ama camiler mevcut durumda bu yeteneklerini iyi kullanamamaktadırlar. Vaazlar erkekler için bile yetersizken¹⁶ bir de kadınların tamamen ihmal edilmesi yetersizlik halkasını daha da büyütüştür. Kadınların vaazlarda ihmal edilmesinin en önemli nedenlerinden biri şüphesiz kadın görevli sayısının çok az olmasıdır.

3.4.5. Kadın Görevli

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en önemli eksiklerinden biri kadın personel eksikliğidir. Bu da kadınlara verilecek hizmetleri ister istemez sınırlandırmakta ve camileri erkek ibadet yerlerine çevirmektedir. On milyondan fazla nüfusu olan İstanbul'da bundan altı yıl öncesine kadar sadece beş tane vaize vardı. Çoğu ilde

¹⁶ 2002 yılında yapılan bir araştırmada vaazları yetersiz bulanların oranı %63.7 çıkmıştır. Bkz: Öz, Şahin, “*Bir Cami Cemaatinin Anatomisi: Konya Kulu Merkez Kubbeli Cami Cemaati Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 82

hiç vaize yoktu (Erdemli, 2008:631). Kadın personelin azlığı kurumun 2012-2016 stratejik planında da ele alınmış ve bu eksikliğin giderilmesi için çalışmalar planlanmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı, 2012:49). Meseleye dini açıdan bakacak olursak Hz Peygamber'in eşlerinin verdiği dini hizmetler bir tarafa Mescid-i Nebi'nin temizliğini bir kadının yapması (Buhâri, "Salât" 72) camilerde fiziki hizmetleri deruhte etmek için bile kadın görevlilerin olacağını işaret etmektedir. Bu araştırmada kadınların bu duruma nasıl baktıklarını öğrenmek için "Camilerde kadınlarla ilgilenecek görevli bulunmaması cami adabı açısından olumlu bir durumdur" ifadesini yönelttik. Bu ifadeye kadınlar %23,8 oranında tamamen katıldığını, %20 oranında ise katıldığını belirtmiştir. Kadınların %13,3'ü kararsız kalırken %23,8'i katılmadığını, %19'u ise kesinlikle katılmadığı söylemiştir. Genel tabloya baktığımızda kadınların yaklaşık %44'ü bu durumu cami adabı açısından olumlu bulmaktadır. Kararsız kalanları da bilgisiz veya yanlış bilgili olmak bakımından buna eklersek bu oran yaklaşık %57'yi bulur. Bu çok ciddi bir orandır. Denilebilir ki kadınların yaklaşık yarısı camilerde kadın görevli olmamasını aslında olumlu bulmakta ve bunun da cami adabının bir gereği olduğunu düşünmektedir.

3.5. Kadınların Camiye Gelmesinde Dini Ölçüler

Türkiye'de ise araştırmalara göre kadınların %41'i vakit namazlarına hiç katılmıyor, %39'u ise bazen katılıyor. Kadınların Hz Peygamber (sav) zamanında, kadınların camilerdeki durumu hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları hakkında ipucu almak için "Peygamber efendimiz zamanında camiler kadınlara daha çok hitap ediyordu" ifadesini yönelttik.

	Peygamber efendimiz zamanında camiler kadınlara daha çok hitap ediyordu					
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Total
Kadın	41	16	37	5	4	103
	39,8%	15,5%	35,9%	4,9%	3,9%	100,0%

Tablo 8: Mescid-i Nebi'de Kadının Durumu

Üç kategoride ele alırsak %55,3'ü Hz Peygamber zamanında kadınların camilerden daha çok faydalandığını bildiğini belirtirken %8,8'i buna katılmamış, %35,9'u ise

bir fikri olmadığını ifade etmiştir. Bu konuda kadınların bilgi eksikliği yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Nitekim aynı konuyu değişik bir ifade ile tekrar ölçmek istedik ve “Kadınların camiye az gelmesi dinimizden kaynaklanan bir durumdur” ifadesini yönelttik. Kadınların toplamda %60’ı bu ifadeye olumsuz yanıt vermiş ve bu durumun dinimizden kaynaklanmadığının altını çizmiştir. %23,8 oranı ile ise dinimizden kaynaklandığını düşünmüştür. Yukarıdaki ilk ifade ile bu ifadenin sonuçlarının birbirine yakın çıkması bu konuda bilgi eksikliği olduğunu göstermektedir. Çünkü bu oranların mesela %60’tan daha fazla çıkması bekleniyordu. Bu durumun sebebi ise ilmihal derslerindeki eksiklik olabilir. Nitekim kadınların %40’ına göre camilerde yeterince ilmihal dersleri verilmektedir. %48,6’ına göre ise bu yeterli değildir. (vaazlar konusunda da değinmiştik). Mesela Hz Peygamber kadınların güzel kokular sürerek gelmesini yasaklamıştı.¹⁷ Ama kadınların yaklaşık %40’ının bundan haberi yoktur. Yaklaşık dörtte biri ise camiye gelirken koku sürünmek gerektiğini düşünmektedir. Bu durum ilmihal derslerinin yeterli ölçüde verilmediğine bir işaret olarak yorumlanabilir. 2007 yılında Erzurum’da yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlar çıkmıştır. Buna göre deneklerin yarısı “kadın ve erkek mirasta eşit haklara sahip olmalıdır” demiştir. demiştir. (Özler, 2007:92,96). Halbuki Kur’an erkeğe iki kadının hissesi verilmesi gerektiğini beyan etmiştir.(en-Nisa 4/11) bu da vaaz ve hutbelerin yeterliliğinin gözden geçirilmesi gerektiğini işaretleyen başka bir durumdur.

3.6. Erkeklerin Dindarlığı ve Üstünlüğü Meselesi

Türkiye’de camilerde erkeklere daha çok hizmet verildiğini ve bu yüzden de erkek dindarlık oranının kadınlardan daha yüksek olduğunu düşünenler olmuştur (Onay, 2008:240). Bunun deneklerimiz tarafından nasıl algılandığını anlamak için araştırma grubumuza “erkekler kadınlardan daha dindardır” ifadesini yönelttik. Sonuçlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi olmuştur.

¹⁷ Dârimî, “salât”, 57; ayrıca bkz: Davudoğlu, a.g.e, c.3, s.209

Erkekler kadınlardan daha dındardır							
Cinsiyet		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Total
Erkek	Count	0	2	15	2	6	25
	% Within Cinsiyet	,0%	8,0%	60,0%	8,0%	24,0%	100,0%
Kadın	Count	9	13	14	30	39	105
	% Within Cinsiyet	8,6%	12,4%	13,3%	28,6%	37,1%	100,0%
Total	Count	9	15	29	32	45	130
	% Within Cinsiyet	6,9%	11,5%	22,3%	24,6%	34,6%	100,0%

Tablo 9: Erkekler kadınlardan daha dındardır

Buna göre kadınların %37,1'i kesinlikle katılmayanlar olmak üzere toplam %65,7'si olumsuz kanaat belirtmiştir. Kadınların %13,3'ü kararsız kalırken %12,4'ü buna katıldığını, %8,6'sı ise tamamen katıldığını belirtmiştir. Erkek çocukları da ekleyerek değerlendirirsek erkeklerin %32'si katılmadığını belirtirken %60'ı kararsız kalmış, %8'i katıldığını ifade etmiştir. Erkeklerden tamamen katılan hiç çıkmamıştır. Kadın erkek toplamda ise üç kategoriye ayırırsak %59,2 oranına göre erkelerin kadınlardan daha dındar olduğu fikri yanlıştır. %19,4 oranına göre ise erkekler kadınlardan daha dındardır. %22,3 oranında ise kararsız vardır. Aynı ifadeyi eğitim seviyesine göre değerlendirelim. İlköğretim mezunu kadınların %25'i erkekleri kadınlardan daha dındar bulurken lise mezunu ve diğer tahsil seviyelerinde bu oran yaklaşık %20'de kalmıştır. Tahsil seviyesi düşüğe erkeklerin daha dındar olduğunu düşünenlerin oranında az da olsa bir artış fark edilmektedir. Bu durum okullarda verilen din eğitimin dındarlık algısı üzerinde etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Buna göre erkeler kadınlardan daha dındardır yaklaşımının halk arasında çokça kabul gören bir algı olmadığı söylenebilir.

Benzer bir konu da erkeklerin üstünlüğü konusudur. Kur'an'da geçen “*Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar.*” (en-Nisa 4/34) anlamındaki ayeti erkek üstünlüğüne dayanan mutlak bir eşitsizlik ve kadın aleyhine aşağılayıcı bir toplum algısı oluşturduğu şeklinde yorumlayanlar çıkmıştır (Arsel, 1991). Oysa İslam aydınlarının genel kanaatine göre bu ve benzeri anlam taşıyan ayetler

Kur'an'ın bütünü göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Bu durumda Kur'an'daki üstünlük kadın erkek üstünlüğü değil genel olarak insanların birbirine göre üstünlüğüdür (Bilgin, 2005:70). Ve yine Kur'an'a göre insanların konumu cinsiyet ayırımına bakmaksızın inanmış olma durumuna bağlıdır (Tuksal, 2000:30). Özellikle kadın ve erkeklerden birini önceleyen durumlarda ise konu şahsiyet bağlamında değil ekonomik alandaki tecrübe ve birikimin fazlalığı açısından değerlendirilmelidir (Fazlurrahman, 2000:139). Konuyu yaratılış özellikleri bağlamında ele alanlara göre ise “erkek ve kadınların fitri yaratılış özellikleri dikkate alınarak her alanda mutlak eşitlik ve mesuliyet değil, birbirini tamamlayıcılık esas olmalıdır” (Canan, 2008:390). Aşağıda “İslam dinene göre erkekler daha üstündür” ifadesine göre çıkan sonuçlar verilmiştir.

İslam dinene göre erkekler daha üstündür.							
Cinsiyet		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Total
Erkek	Count	3	6	9	2	5	25
	% Within Cinsiyet	12,0%	24,0%	36,0%	8,0%	20,0%	100,0%
Kadın	Count	8	14	16	31	36	105
	% Within Cinsiyet	7,6%	13,3%	15,2%	29,5%	34,3%	100,0%
Total	Count	11	20	25	33	41	130
	% Within Cinsiyet	8,5%	15,4%	19,2%	25,4%	31,5%	100,0%

Tablo 10: İslam dinene göre erkekler daha üstündür.

Kadınların yaklaşık %64'üne göre dinimiz açısından erkekler kadınlardan daha üstündür fikri yanlıştır. Olumlu yanıtları aynı kategoride değerlendirirsek kadınların yaklaşık %21'i erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu düşünmektedir. Erkekler ise 9 kişi ile %36'sı bu kanaati paylaşmaktadır. Erkeklerin yaklaşık %36'ına göre ise erkekler kadınlardan daha üstündür. Sadece bu sonuçlara göre erkekler, erkeklerin daha üstün olduğunu düşünmeye kadınlardan daha yatkındırlar. Ama burada araştırmaya katılan erkeklerin hepsinin 10-19 yaş arası çocuklardan oluştuğunu da unutmayalım. Kadınların ise yaklaşık üçte ikisi erkeklerin daha üstün olduğuna inanmasa da beşte biri inanmaktadır. Buna göre “Türkiye’de dini açıdan

erkekler daha üstündür” anlayışının en azından kadınlar açısından çok geçerli bir düşünce olmadığını söyleyebiliriz.

Acaba kadınlar camiye daha fazla gitseler daha dindar olurlar mı? Bu konuda deneklerin kanaatini belirlemek için “Kadınlar camiye daha fazla gitseler daha dindar olurlar” ifadesini yönelttik. Kadınların toplamda %40’ı buna katıldığını ifade ederken (%20 katılıyorum, %20 tamamen katılıyorum) %21’i kesinlikle katılmıyorum diyenler olmak üzere toplam %47,7’si katılmadığını belirtmiştir. %12,4’ü ise kararsız kalmıştır. Camilerin kadınları dindarlaştırdığını söyleyenlerle buna katılmayanlar küçük bir farkla birbirine çok yakın çıkmıştır. Bu da camilerde verilen eğitimin daha sistemli ve kapsayıcı olması durumunda kadın dindarlık seviyesinin artacağına dair bir işaret olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak Türkiye’de erkeklerin daha üstün ve daha dindar olduğu yönündeki düşünce gerçek hayatta karşılığını bulsa da çok yaygın değildir. Mevcut kadın dindarlığının camiler vasıtasıyla artacağı düşüncesi ise üzerine yatırım yapılabilecek durumdadır.

3.7. Camilerden Beklenen Hizmetler

Hz Peygamber zamanında mescidde Mufaraha denilen edebi yarışlar düzenlenir, Şiir ve konuşma yarışları yapılırdı. Hz Peygamber’in mescidi misafir ağırlama yeri, spor merkezi, düğün yeri, (Hz Peygamber bazı nikah merasimlerini mescitte yapmıştır), mahkeme yeri, buluşma ve istirahat yeri olarak kullandığını (Canan, 1995: c.15, s.314-315) ve mescidde sağlık hizmetleri verdiğini bilmekteyiz (Buhârî, “Megazî”, 30). Bu bilgilerden sonra araştırma grubumuzun camilerden ne gibi istekleri olabileceğine dair olan kısma geçelim.

Camilerde Oyun Alanları: Araştırmalara göre camiler yapılırken yaklaşık %70’i avlu ve bahçe olarak düşünülür. Ancak buralar genellikle plansız ve şekilsiz bırakılarak işlevi azaltılır. Daha çok da dini kitap, tesbih, takke gibi şeylerin satış yeri olarak kullanılır (Onay, 2008:238). Oysa “camilere avlusundan ve bahçesinden geçilerek girilir” düşüncesine uygun olarak büyük şehirlerde bir apartmanın küçük dairesi içinde sıkılan ve sokağa da çıkamayan çocuklar için cami bahçe ve avlularını bir açık hava din eğitim yeri olarak kullanabiliriz (Ayhan, 1985:172). Ne var ki ülkemizde çocukların camilerde oyun oynuyorlar diye kovulması çok tanıdık bir durumdur. Özellikle erkek çocukları buna daha çok muhatap olmaktadır. Oysa

Hz Peygamber'in mescitte çocukları azarlamak veya kovmak şöyle dursun onlarla mescitte hoş vakit geçirdiğini bilmekteyiz (Canan, 2008: 207-208).

Deneklerimizden bu durum hakkındaki görüşlerini istedik. Onlara “Çocuklar oyun oynuyor diye camilerden kovulmamalıdır. Onun yerine camilerde çocuklar için oyun yerleri olabilir” ifadesini yönelttik.

Çocuklar oyun oynuyor diye camilerden kovulmamalıdır. Onun yerine camilerde çocuklar için oyun yerleri olabilir.							
Cinsiyet		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Total
Erkek	Count	6	5	6	1	7	25
	% Within Cinsiyet	24,0%	20,0%	24,0%	4,0%	28,0%	100,0%
Kadın	Count	38	22	13	20	12	105
	% Within Cinsiyet	36,2%	21,0%	12,4%	19,0%	11,4%	100,0%
Total	Count	44	27	19	21	19	130
	% Within Cinsiyet	33,8%	20,8%	14,6%	16,2%	14,6%	100,0%

Tablo 11: Camilerde çocuklar için oyun yerleri.

Kadınların %57,2'si camilerde çocuklar için oyun alanı isterken %30,4'ü camilerde oyun alanı istememiştir. Kadın ve çocuklar birlikte toplam sonuca baktığımız zaman %54,6 oranında camilerde oyun alanı istenirken %30,8 oranında istenmemektedir. 25 erkek çocuktan 11 tanesi (%44) çocuklar oyun oynuyor diye camilerde kovulmak yerine çocuklar için oyun alanları yapılabileceğini beyan etmiştir. Bu fikre katılmayanların oranı 8 kişiyle toplam %32'dir. 6 kişi de fikir belirtmemiştir. Yaş durumuna göre incelediğimiz zaman ise çocuklar açısından şu sonuç çıkmıştır: 10-19 yaş arası çocukların yaklaşık %45'i bu fikre olumlu cevap verirken, yaklaşık %35'i olumsuz cevap vermiştir. Yaklaşık %20'si ise kararsız kalmıştır. Bu sonuçlara göre her ne kadar camilerde oyun alanları isteyenlerin oranı fazla çıksa da istemeyenlerin sayısı küçümsenecek kadar az değildir. Bu konunun en önemli faktörü olan çocuklardan gelen talep beklentilerin altında çıkmaktadır. Yoğun bir talep gelmemesi büyük oranda çocukların şu anki durumdan memnun olduklarının bir işareti olabilir. Kanaatimize göre camilerde oyun alanları

istemeyenler camileri daima ağırbaşlı ulu mabet profiline uygun görmek istemektedirler. Diğer ifadeyle halkın yaklaşık üçte biri camilerle oyun alanlarını beraber görmek istemiyor. Buna göre cami bahçelerinde oyun alanları kurulması halkın ve çocukların yaklaşık yarısına yakın bir kısmı tarafından desteklenmektedir. Ancak bu yönde yoğun bir talebin olmadığı söylenebilir.

Camilerde Sohbet Yerleri: “Camilerde insanların dinleneceği ve sohbet edeceği yerler olabilir” ifadesine kadın ve çocukların toplamda %60’ı camilerde insanların dinlenebileceği ve sohbet edeceği yerlerin olabileceğine inanırken sadece %15,4’ü buna sıcak bakmamaktadır. Aynı maddeyi yaş gruplarına göre incelediğimizde de benzer oranlar çıkmaktadır. Buna göre camilerde sohbet edecek ve dinlenecek yerler yapılabilir.

Camilerde Sağlık Merkezi: “Camilere ait küçük klinik (sağlık) merkezleri olabilir ve buralarda mahalle sağlık hizmeti verilebilir” ifadesine araştırmaya katılanlar toplamda %54,6 oranında camilerde küçük sağlık merkezlerinin olabileceğini ve buralarda mahalle sağlık hizmetleri verilebileceğini düşünmektedir. %19,2’si ise buna katılmamaktadır.

Camilerde Kütüphane: İlk mescitlerin özellikleri arasında eğitim öğretim ve bilgi toplama önemli bir yere sahipti (Kazıcı, 2003:273; ve Çelebi, 1974:212). Camilerde sadece ibadet edilip bırakılmıyordu. Bununla ilgili deneklerimize “Camilerde özellikle kadın ve çocukların yararlanacağı aile kütüphaneleri olabilir” ifadesini yönelttik. Kadın ve çocuklara göre (%72,3 oranında) camilerde özellikle kadın ve çocukların yararlanacağı aile kütüphaneleri olabilir. Olmaz diyenlerin oranı sadece %6,9 olmuştur.

Camilerde Nikah Salonları: Kadınların %60’ına göre camilere ait nikâh salonu olmalı ve dini nikâh kıymak isteyenler buraları kullanabilmelidir. Buna katılmayanların oranı ise %31,5’dir.

Camilerde Araç Servis Hizmeti: Kadınların %60’ı sabah ve yatsı namazına gelmekten zorlanan kadınlar için kapıdan alıp kapıya bırakan servis hizmeti verilebileceğini belirtmiştir. Bu şekilde birçok kadının sabah namazına geleceğini düşünmektedirler. Kanaatimizce kadınların bir kısmı sabah namazına caminin uzak olması, güvenlik endişesi, kışın soğuk engeli gibi bazı problemler yüzünden camiye

gelmek istemiyor. Kadınların büyük bir kısmı servis hizmetiyle bunların da camiye geleceğini düşünmektedir. Bu fikre katılmayan kadınların oranı %29,5'tir.

Aynı konuyla ilgili “Kadının sabah namazına camiye gitmesi uygun değildir “ ifadesine yönelik cevaplarda kadınların %50,4’ü kadının sabah namazına gitmesini uygun bulmaktadır. %27,6 oranında ise uygun bulmamaktadır. Sabah namazına gitmeyi uygun bulmayanların neden uygun bulmadıklarına dair bir soru kökü olsaydı bu konuda yorum yapmak daha kolay olacaktı. Nitekim kadınlar güvenlik problemleri, aile sorumlulukları veya dini endişeler taşıyarak buna olumsuz yanıt vermiş olabilirler. Ama eğer bir servis hizmeti verilse kadınların yarısından fazlası bunu olumlu bulacağı gibi bundan faydalanmak isteyen de bir hayli çok çıkacaktır.

Kur’an Kurslarında Geziler: 10-19 yaş arası deneklerin %85’ine göre yaz Kur’an kurslarında başarılı olanlara gezi yaptırılabilir. Bu yaş aralığında bu fikre katılmayan sadece 3 kişi çıkmıştır. Diğer yaş gruplarında oranlar da en az bu kadardır. 40-49 yaş aralığında kararsız kalan 1 kişi hariç hepsi bu ifadeye olumlu yanıt verirken 50 yaş ve üstünde tamamı olumlu yanıt vermiştir. Toplamda ise deneklerin yaklaşık %88’i yaz Kur’an kurslarında başarılı olanlarla gezi yapılabileceğini belirtmiştir. Bu oldukça yüksek bir taleptir. Anlaşılan Kur’an kurslarının bu gibi sosyal faaliyetlerinin sınırlı olması bu yöndeki talebi oldukça artırmıştır.

Spor Yarışları: Deneklere yönelttiğimiz bir diğer ifade de “Çocuklar için diyanetin veya müftülüklerin organize ettiği turnuvalar (spor yarışları) düzenlenebilir” ifadesiydi. Bu maddeyi yaş gruplarına göre ele alırsak çocukların yaklaşık %86’ı buna olumlu yanıt vermiştir. Sadece 4 kişi (yaklaşık %6) buna katılmadığını belirtmiş, kesinlikle katılmadığını belirtense hiç çıkmamıştır. Spor yarışları da geziler gibi fazla taleple beklenen bir olgu olmuştur.

Çocuk Koroları: Araştırmaya katılan deneklerimizden 10-19 yaş grubu itibariyle yaklaşık %80 oranında camilerde çocuk koroları olabileceğini düşünmektedir. Toplam rakamlara baktığımızda ise bu oran yaklaşık %84’ür. Yani camilerde çocuk ilahi koroları kurulsa büyük oranda halk desteği alabilir.

Bebek Bakım Odaları: Diyanet işleri başkanlığının yeni yapılan camilerinde bebek bakım odaları da tasarladığına dair haberler çıkmıştı (Zaman Gazetesi, 26.08.2011). Araştırmamızda “Camilerimizde bebek bakım odaları olmalıdır”

ifadesine kadınlar %59,1 oranında olumlu yanıt verdiler. %29,5 oranında ise buna gerek yok anlamında olumsuz kanaat kullandılar. Buna göre camilere bebek bakım odaları yapılabilir. Ama kadınlar bu konuda namaz kılma yerlerinin düzeltilmesi kadar hevesli değiller.

Sadece Kadın ya da Erkek Camileri: Hz Ömer ve Hz Ali kendi halifelikleri döneminde kadınlara ayrı imam erkeklere ayrı imam belirlediğini,¹⁸ Altınorda devletinde de kadınların kendilerine ait sarayları, çadırları hatta mescit ve camileri bulunduğunu bilmekteyiz (Kurat, 1972:135). Yine Nagina Camii Şah Cihan tarafından saray kadınları için yaptırılmış bir kadın camisiydi (TDV İslam Ansiklopedisi, c.7, s.77). Bu durum kadınlara özel, sadece kadınların girip çıktığı camiler yapmanın hem dini hem de kültürel meşruiyyetini göstermektedir. Araştırmamızda sadece erkeklerin ya da kadınların kullandığı camilerle ilgili iki ifade yönelttik. “Camiler erkeklere özel olmalıdır, kadınlar girmemelidir” ifadesine kadınlar %82,7 oranında olumsuz kanaat belittiler. “Sadece kadınların kullandığı camiiler olabilir” ifadesine ise %45,7 oranında olumsuz, %42,9 oranında ise olumlu kanaat belittiler. Buna göre kadınlar sadece erkeklerin kullandığı camilere göre sadece kadınların kullanacağı camilere daha sıcak bakmaktadırlar. Bu durumda mesela Türkiye’de kadınların girmesi yasak olan camiler olsa halk tarafından kabullenilmeyebilir. Ama erkeklerin girmesi yasak olan camiler olsa daha çabuk kabullenilir.

Yeni Mimaride Kadınların Durumu: Kadınların en büyük taleplerini toplayan durum yeni inşa edilecek camilerde tasarımın ve planların kadınlar da hesaplanarak yapılması olmuştur. Eski cami mimarimizde genellikle kadınlar için özel bölümler tasarlanmıyordu. Kadınlara yer açmak için ya perdeler kullanılıyor ya alt kısımlar ayarlanıyor ya da hiçbir yer bulunmuyordu. Araştırmamıza göre kadınların %90,5 gibi tamamına yakın bir kısmı yeni yapılacak camilerde tasarım yapılırken kadınların daha çok düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir.

¹⁸ Hz ömer’in uygulamasında kadınların imamı Süleymân İbnu Ebî Hasme idi. Bkz. Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, c.8, s. 468-469; ayrıca bkz. Abdulhalim Ebu Şakka, *Kadın Ve Aile Ansiklopedisi (Tahiru-l Mer’e)*, Çev.: Fethi Güngör, Denge Yayınları, İstanbul, (?), c.2, s. 23.

SONUÇ

İslam tarihinde kadının durumu incelendiğinde kadına yönelik şahsiyet ayrımı yapılmadığı ancak toplumsal rollere yönelik cinsiyete özel uygulamalar olduğu görülür. Bu uygulamalar kutsal kitap Kur'an ve Hz. Peygamberin yaşam tarzına sadık kalındığı sürece kadının onurunu korumak odaklı toplumsal bir vazife taksimi şeklinde görülmektedir. İslam'ın ilk yıllarında kadın topluma açık yerler olarak camilerde ibadet ederken geliş gidişini engelleyen bir sınırlama ile karşılaşmamıştır. Ancak kaynağını dinden alan bazı hükümler mesela Peygamber eşleri ile ilgili hükümler, kadına Cuma namazının farz olmaması, camiye gelmede erkekler kadar sorumlu olmamaları gibi esnek durumların bazı Müslüman toplumlarda genellenerek kesin hükümlere dönüştürüldüğü görülmüştür. Bundan sonra kadın camilerde hatta toplumun her kesiminde uzaklaş(tırıl)maya başlamıştır. Fakat bu uygulamaların dayanaklarını dini referanslardan ziyade toplumsal ve kültürel referansların oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle bu uygulamaları değerlendirirken bunların dini değil toplumsal ve kültürel olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir.

Kimi zaman kadınların camilere gelmesi konusunda Hz. Peygamberin söz ve davranışlarındaki netlik kadının camiler ile olan bağı azaltmaya yönelik eğilimlerin gücünü azaltmıştır. Bundan dolayı bazen kadının ötelenmesi ve ikinci sınıf olarak algılanma eğilimi geleneksel dayanaklarına rağmen kadının camilerle olan bağı kesme temayülünü meşrulaştırmamıştır. Günümüz şartlarında durum ilk dönemin sadeliğine doğru giden bir eğilim üzerine oturmuş, bu konuda Hz. Peygamber döneminin örnek alınması düşüncesi giderek güçlenmiştir. Geleneğin saygın konumunu koruyarak dinin özüyle kolayca açıklanamayacak uygulamaların değiştirilmesi gerektiği düşüncesi yerleşmeye başlamıştır. Bunun doğal yansıması olarak da kadınları camilerden daha fazla yararlandırma düşüncelerine gelen olumsuz tepkiler azalma eğilim kuşağına girmiştir. Dolayısıyla kadınların erkekler kadar camiden yararlanması hatta mesela kadınlara özel camiler yapılması istense buna büyük çapta bir toplumsal tepki gelmeyeceği düşünülmektedir.

Kur'an'da erkekleri kadınlara önceleyen ayetler vardır. Bu ayetleri erkeklerin daha üstün olduğu şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Ancak gerek Hz. Peygamberin uygulamaları gerek Kur'an'ın başka ayetleri göstermektedir ki bu öncelik şahsiyet

değerlerine yönelik değildir. Allah katında üstün olan kişiler Allah'tan daha çok korkan ve Allah'ın Kur'an'da istediği şekilde yaşamaya özen göstere kişilerdir. Kur'an'a göre takva sahibi bir kadın takvalı olmayan bir erkeğe göre, takva sahibi bir erkek de takvalı olmayan bir kadına göre daha üstündür. Cinsiyet farklılıklarının sırf kadınlık erkeklik bağlamında üstünlüğe kattığı bir pay yoktur.

Bu açıdan Kur'an'da üstünlüğe işaret eden ayetler toplumsal görevler ve fiziksel şartlara göre açıklanmalıdır. Buna göre ayrıcalık yok ama tamamlayıcılık vardır. Her cinsiyet kendi konumunda diğerini tamamlamakla yükümlü olarak yaratılmıştır. Bir cinsiyetin diğer cinsiyetin doğal özelliklerini kendi hayatına aktarmaya çalışması fitrata uygun düşmeyen bir tutumdur. Yani kadın kadınlık özelliklerini erkekse erkeklik özelliklerini yaşmalıdır.

Camilerden verilecek eğitim vasıtasıyla kadınları bu konuda bilinçlendirmek ve bilgilendirmek mümkündür. Bahsi geçen alanlara yönelik yanlış anlaşılmaya müsait durumlar vardır ve bunlar suistimale açık vaziyettedir. Kadının bu konuda yeterince bilgili ve bilinçli olması muhtemel suistimalleri de önleyecektir.

Camilerden daha çok yararlanması gereken toplum unsurundan bir diğeri de çocuklardır. Çocukların doğuştan getirdikleri duygular yüce yaratıcıya iyi kul olacak şekilde "bakarsan bağ olur bakmazsan dağ olur" anlayışına göre eğitilmelidir. Kendi haline bırakılırsa olumsuz kişilik örnekleri, dini anlamda günahkar kişiler yetişeceği unutulmamalıdır.

Çocuklar nasihatten anlayacağı çağa gelene kadar kişilik özelliklerinin çoğunu geliştirmeyi tamamlamış olabilir. Bu açıdan dini bazı alışkanlıkları kazandırmak için çocuğa ceza verilebilir. Ancak bu konuda anne babaların eğitilmiş olması gerekir. Çünkü ceza kavramı ile şiddet, baskı ve zorbalık kavramları birbirine sıkça karıştırılmaktadır. Oysa Hz. Peygamberin ölçülerine göre çocuklara ceza vermenin belli ölçüleri vardır. Ceza anlamlı, akla uygun ve daha çok manevi ceza şeklinde olmalıdır. Nitekim manevi cezalar maddi cezalara göre daha etkili olmaktadır.

Çocukların ruh ve beden gelişim özellikleri bilhassa cami görevlileri tarafından bilinerek hareket edilmelidir. Çocukları camiye çekmek ve camiye sevdirmek için başta oyun parkları veya benzer şeyler düşünülmeli ve caminin bütünlüğü içinde çocukluk duygularını yaşamaya izin verilmelidir. Bunu yaparken caminin mehafet ve ciddiyetini azaltacak durumlara karşı tedbir alınmalı çocuğun burayı eğlence yeri

gibi algılamamasına özen gösterilmelidir. Camilerin Oyun alanları olmalı ve alanların amacı çocuklara cami figürü etrafında örgülenip gelişen sağlam bir dini duygu verme anlayışına göre işletilmelidir.

Konuyla ilgili ankete dayalı yapılan çalışmada elde edilen bulgular da yukarı da anlatılan durumları destekler nitelikte olmuştur. Nitekim Türkiye’de hala camiye gelen kadınların %38 gibi büyük kısmı camilere yabancılik duygusu çekerek girmekte ve camiye gelmek isteyenlerin %55’ten fazlası ise karşılaşacağı sıkıntıları bildiği için camiye gelmek istememektedir. Bu sıkıntıların başında ise namaz kılma ve abdest alma yerlerinin yetersiz ve huzursuzluk verici olması gelmektedir. Nitekim kadınların toplamda %88,6 gibi çok büyük bir kısmı camilerde kadınlara namaz kılmak için ayrılan yerlerin kötü yerler olmasından rahatsız olduklarını belirtmişler ve cami cemaati kadınların tamamına yakını bu durumun değişmesini istemişlerdir.

Camilere kadınların erkeklerle aynı kapıdan girmesini deneklerin toplamda %67’i hoş karşılamamış yani dinen sakıncalı bularak rahatsızlığını belirtmiştir. ramazanda kısmen iyileştirilen hizmetlerin diğer zamanlarda tekrar azaltılmasından rahatsız olmakta ve %78,1 gibi yüksek oranla teravih namazlarındaki kadar vakit namazlarında da yararlanmayı beklemektedirler. Kadınları rahatsız eden bir diğer durum da vaaz ve hutbelerin genellikle erkekler yönelik hazırlanmasıdır. Kadınların %80’i, kadınların da vaaz ve hutbeler de erkekler kadar hesaba katılmasını beklemektedir. Camilerde kadın görevli sayısının azlığından rahatsız olan kadınların oranı ise yaklaşık %50 civarındadır. Bu orana göre kadınların yarısı camilerdeki kadın görevli sayısının artırılmasını istemektedir.

Erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu fikri kadınlar arasında büyük oranda kabul gören bir düşünce değildir. Kadınların %65,7’si bu konuda olumsuz kanaat belirtmişlerdir. Yaş ortalaması düştükçe bu oranda da belli ölçüde düşüş görülmektedir. Erkeklerin dinimiz açısından üstün olduğu fikri de kadınlar arasında çok kabul gören bir düşünce olmamıştır. Kadınların yaklaşık %64’üne göre “dinimiz açısından erkekler kadınlardan daha üstündür” fikri yanlıştır. Buna göre Türkiye’de “dini açıdan erkekler daha üstündür” anlayışının en azından kadınlar açısından çok geçerli bir düşünce olmadığını söyleyebiliriz.

Kadınlar, kadınların camilere az gelmesinin genel itibarıyla dinden kaynaklanmadığını düşünmektedir. Mesela kadınların %55,3'ü Hz Peygamber zamanında kadınların camilerden daha çok faydalandığını bildiğini belirtirken kadınların toplamda %60'ı, kadınların camiye az gelmesinin dinimizden kaynaklanmadığını belirtmiştir. Buna göre, kadınlar açısından kadınların camilerden az yararlanması büyük oranda sosyal ve ailevi şartlara göre değerlendirilmektedir, diyebiliriz. Yani ülkemizde kadınların büyük kısmı bu durumu dini olarak değil kültürel olarak yorumlamaktadırlar.

Kadınlar her şeyden önce yeni yapılacak camilerde kadınların da hesaplanarak plan yapılması gerektiğini yüksek bir oranla talep etmektedirler. Araştırma sonucuna göre kadınların %90,5 gibi tamamına yakın bir kısmı yeni yapılacak camilerde tasarım yapılırken kadınların daha çok düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Yani kadınlar sonradan camilere yamanmış duygusundan kurtulmak istemektedirler.

Cami cemaatinin %86'ına göre (kadın ve çocuklar) çocuklar için Diyanet'in veya müftülüklerin organize ettiği turnuvalar (spor yarışları) düzenlenebilir. Yine aynı grubun %54,6'ına göre camilerde çocuklar için oyun alanı olabilirken %30,8'ine camilerde oyun alanı uygun değildir. Sadece çocuklar açısından bakacak olursak, 10-19 yaş arası çocukların yaklaşık %45'i oyun alanı fikrine olumlu bakarken yaklaşık %35'i olumsuz cevap bakmaktadır. %86 gibi bir kesimin spor yarışları olsun düşüncesinin yanında camilerde oyun alanları olsun diyenlerin oranı arasındaki %40'tan fazla olan farkı şu şekilde yorumlamak mümkündür. Cami cemaati özellikle çocuklar müftülüklerin spor etkinliklerine önem vermesini yoğun bir taleple beklerken bu etkinliklerin cami içinde değil dışarıda sadece spor amaçlı kurulmuş tesislerde gerçekleştirilmesini istemektedir. Deneklerimiz camilerimizi ağırbaşlı ulu mabet şeklinde görmeyi, oyun alanlarıyla birlikte görmeye tercih etme eğilimindedirler.

Camilere sohbet yerleri, sağlık merkezi, kütüphane, nikâh salonu, özellikle sabah namazı başta olmak üzere bazı namazlar için servis uygulaması, bebek bakım odaları yapılabilir. Deneklerin yaklaşık 2/3'lik bir kısmı bu uygulamalara olumlu bakmaktadır. Ancak katılma derecesindeki düşüklük (sadece katılıyorum) bunların şu anki aşamada yoğunlukla beklenen talepler arasında olmadığını göstermektedir.

Kur'an kurslarında başta geziler olmak üzere bazı sosyal aktiviteler, camilerde çocuk ilahi koroları yüksek taleple beklenmektedir. Deneklerin toplamda yaklaşık %88'i, çocukların hemen hemen tamamı Kur'an kurslarında gezi yaptırılabilceğini belirtmiştir. %84'ü gibi büyük bir oranında ise camilerde çocuk koroları olabileceğini düşünmektedir.

Sadece kadın camilerine gelince; kadınlar %82,7 oranında sadece erkeklere yönelik camilere olumsuz kanaat bakarken sadece kadınlara yönelik camilere %45,7 oranında olumsuz kanaat belirtmişlerdir. Kadınların yaklaşık %43'üne göre sadece kadınlara yönelik camiler olabilir ve buralar erkeklere kapatılabilir. Bu durumda "Türkiye'de kadınların girmesi yasak olan camiler olsa halk tarafından kabullenilmeyebilir. Ama erkeklerin girmesi yasak olan camiler olsa daha çabuk kabullenilir." Şeklinde bir yorum yapmak yanlış olmayacaktır.

ÖNERİLER

1. Bir Cami Projesi

Diyanet İşleri Başkanlığı ilgili kurumlarla ortaklaşa bir çalışma yaparak geniş bir alan üzerine aşağıdaki özellikleri taşıyan bir cami tasarlayabilir. Eğer istenilen ölçüde faydalar görülürse sayısı imkanlar ölçüsünde giderek çoğaltılabilir. Bu şekildeki bir cami, örnek bir mabet, dünyaya da örnek olarak gösterilebilir. Böylece aynı zamanda İslam dininin kuşatıcı ve birleştirici mesajları daha iyi verilmiş olur.

Mimari Yapı: Mimari yapı hem günlük ibadet etmek için gelenlere hem de belli eğitim müfredatını tamamlamak için gelenlere uygun olarak tasarlanmalıdır. Yapı bir kompleks şeklinde düşünülmeli oyun alanları, park imkanları v.s. aşağıda geleceği gibi bir çok sosyal hizmet olanağını taşıyacak şekilde olmalıdır. Mimari yapı klasik mimari ile modern mimarinin beraber işlendiği, sanat, estetik, dini temalar ve sağlamlık uyumlu şekilde buluşmalıdır.

Eğitim Müfredatı: Caminin yıllık, aylık ve haftalık eğitim müfredatı olmalı ve müfredatta verilecek şeyler açıkça belirtilmelidir. Kadınlar için, çocuklar için ve erkekler için hangi koşullarda nasıl eğitim verileceği belirlenmelidir. Müfredatın sürekli gelenler ve aralıklı gelenler şeklinde sınıf listeleri olmalıdır. Müfredatın içeriğini oluşturmak ve gerekli personeli yetiştirmek için üniversitelerle işbirliği yapılmalıdır.

Cami Görevlileri: İmamlar başta olmak üzere görevlilere kadın ve çocuk psikolojisi, çocuk ruh ve beden gelişim dersleri okutulmalıdır. Görevliler hem kendi çevresini bilen, bilgiyi üretmeyi ve kullanmayı bilen kişiler olmalıdır. Bunun için Osmanlı dönemindeki medrese hocaları ve özellikle selatin camilerindeki imamların özellikleri incelenmelidir. Görevliler kadınlara yetecek kadar bayan personelden seçilmelidir. Görevliler hem tabii ilimleri hem dini ilimleri hem de sosyal ilimleri okumuş, dindar kişiler olmalıdır. Vardiya ile çalışılmalı ve cami bütün müşterimlatıyla 24 saat açık ve hizmete hazır olmalıdır. Hatta görevliler arasında çocukları takip edip onlara hediyeler vermekle görevli birisi bile bulunabilir.

İbadet Yerleri: Kadınlara özel ibadet yerleri ana bölme dahil olmalıdır. Giriş çıkışlarda karışma olmaması için Hz. Peygamberin uyguladığı gibi farklı giriş çıkışlar

uygulanabilir. Aşağıda geleceği gibi bu uygulama ses sistemleri bir birine bağlanabilen iki ayrı yapı şeklinde de tasarlanabilir.

Spor Kompleksi: Buralarda öncelik çocukların eğlence ve oyunları düşünülmelidir. Ancak yetişkinler için de ayrı oyun alanları başta futbol olmak üzere tasarlanabilir. Daha küçük çocuklar için çocuk parkları olmalıdır. Spor kompleksinden sorumlu ayrı bir kişi olmak ve koordinatör bir sporcunun gözetiminde spor müsabakaları düzenlenebilir. Turnuvada dereceye girenlere Müftülük veya Diyanet Ödülleri verilmelidir. Tüm bunlar Allah rızasına uygun şekilde ücret alınmadan yapılmalıdır.

Yüzme Havuzu: Hz. Peygamberin döneminde yüzme sporu yapıldığına dair bilgiler vardır ancak bunun mescide bitişik olduğuna dair elimizde bir bilgi yoktur. Bu açıdan yüzme havuzu bir spor aktivitesi olarak tasarlanabilir ana yapıyla fiziki anlamda birlikteliği olmamalıdır.

Dinlenme Yerleri: Yaz için ayrı kış için ayrı olmak üzere dinlenme yerleri inşa edilmeli buralarda verilen hizmetler ve sağlanan imkanlar sünnete uygun olmayacak şeylerden ayıklanmalıdır.

Bebek Bakım Odaları: Çocuğu küçük olan anneler de düşünülerek hem bebeklerini emzirmek hem de bakımı rahatça yapmak için küçük ve ama nezih odalar yapılmalıdır.

Tedavi Yerleri: Caminin yanında hizmet veren tedavi yerleri olmalıdır. Buranın özel görevlileri ve acil birimleri olmalı gerekirse bir hastane statüsünde görev yapabilmelidir. Bunun yanında psiko terapi merkezleri ile ruh sağlığı yerinde olmayan kişilere geleneksel ve dini olan hem de modern tedavi imkanlarıyla hizmet verilmelidir. Buralarda gerektiğinde hiçbir sosyal güvencesi olmayan kişiler karşılıksız olarak yararlanmalıdır.

Kütüphane: Caminin ana yapısına dâhil olan ya da olmayan büyük bir kütüphane olmalı ve gerek halk için gerekse akademik araştırmalar için hizmet verecek bir özellikte olmalıdır.

Yatılı Okul: Öncelikle kimsesiz çocukları eğitmek ve topluma kazandırmak için çalışan bir yatılı okul kurulmalıdır.

Turist Rehberliği: Gelen turistlere İslam'ı ve Türk kültürünü iyi anlatabilecek yetişmiş turist rehberleri bulunmalıdır.

Nikah Salonu: Caminin nikah salonu olmalıdır. Burada hem dini nikah hem de resmi nikah kıyılmalıdır. Hatta görevliler hem dini nikahı hem de resmi nikahı kıyabilecek yeterli ve yetkili kişiler olmalıdır.

Güvenlik Görevlileri: Camilerin görevlileri arasında 24 saat hizmet veren güvenlik görevlileri de olmalıdır.

Araç Park İmkanları: Uzaktan gelen kişileri düşünerek araç park imkanları sağlanmalı, özel günlerde bu sayının çok artacağı düşünülerek hem yerin altına hem de üstüne doğru olacak şekilde çok katlı otoparklar veya otoparklar inşa edilmelidir.

Servis Hizmeti: Uzaktan gelen veya kendi aracı olmayan kişilere servis hizmeti verilmelidir. Böylece hem kadınların gelmesi daha olacağı gibi hem güvenli bir ortam sağlanmış hem de özellikle sabah ve yatsı namazları için fitne fesat söylemlerinin önüne geçilmiş olur.

Finansman: Böyle bir yapını yapılması ve işletilmesi devlet kaynaklarıyla gerçekleştirilebilir. Ancak ibadet yerlerine yardım etme konusunda halkımızın duyarlılığı bilindiği için özellikle büyük finans kaynaklarına sahip işletmelerden karşılıksız destek istenebilir.

Alış-veriş Merkezi ve Otel İmkani: Camilerde alış veriş yapmak yasaklanmıştır. Ancak ana yapının dışında olacak şekilde camiye ait büyük bir alış veriş merkezi kurulabilir. Bu aynı zamanda caminin işletme masraflarını da karşılayacak bir ekonomik kaynak demektir. Otel ise kimsesizlere verilen kamu hizmetinin haricinde paralı olarak verilen bir barınma hizmeti olabilir. Bu da finans küçük çaplı bir finans kaynağı demektir.

Gayr-i Müslim Hizmeti: Ana yapıya dışarıdan ya da eriden bitişik olmayacak şekilde şapel başta olmak üzere diğer dinlerin ibadet yerleri ihdas edilmeli ve gerekirse bazılarına ihtiyaa göre görevli tayin edilmelidir. Böylece gelen turistlere de ibadet imkanı sağlanmış olur.

2. Sadece Kadın Camileri

Hz. Ömer ve Hz. Ali kendi halifelikleri döneminde kadınlara ayrı imam erkeklere ayrı imam belirlemişti. Altınorda devletinde de kadınların kendilerine ait sarayları, çadırları hatta mescit ve camileri bulunuyordu. Hatunların maiyetinde camilerde görev yapan hoca ve imamların yanı sıra muhafız kıtaları vardı. Yine Nagina Camii Şah Cihan tarafından saray kadınları için yaptırılmış bir kadın camisiydi. Bu durum kadınlara özel, sadece kadınların girip çıktığı camiler yapmanın hem dini hem de kültürel meşruiyyetini göstermektedir. Gerektiğinde sadece kadınların kullandığı camiler yapılabilir. .

Bu uygulama yan yana iki cami şeklinde de olabilir. Namaz sırasında Ses sistemi ile iletişim sağlanarak kadınlar cemaate dahil edilir.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred (1999), *Cinsiyetler Arasında İşbirliği*, çev: Seçkin Selvi, Payel Yayınları, İst.
- AĞAOĞLU, Ahmet (1985), (Əhməd Bəy Ağayev) *İslamiyette Kadın*, çev: Hasan Ali Ediz, Birey ve Toplum Yayınları, Ank.
- ALTINDAL, Aytunç (1991), *Türkiye’de Kadın*, Anahtar Kitapları Yayınları, İst.
- ALTINDAL, Meral(1994), *Osmanlı’da Kadın*, Altın Kitaplar Yayınları, İst.
- ARMANER, Neda (1980), *Din Psikolojisine Giriş*, Ayyıldız Matbaası, c.1, Ank.
- ARSEL, İlhan(1991), *Şeriat ve Kadın*, İst.
- AVCI, Menekşe (2010), *İslam Öncesi Türk Devletlerinin Sosyal Hayatında Kadının Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İst.
- AYDIN, M. Akif (2005), *Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler*, (Sosyal Hayatta Kadın, İslami Araştırmalar Vakfı), Ensar Neşriyat, İst.
- AYHAN, Halis (1985), *Din Eğitimi ve Öğretimi*, DİB Yayınları, Ank.
- (1999), *Türkiye’de Din Eğitimi (1920-1998)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İst.
- BAYYİĞİT, Mehmet (1998), *Sosyo-Kültürel Yönleriyle Türkiye’de Hac Olayı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank.
- BEŞER, Faruk (1995), *Kadının Çalışması Sosyal Güvenliği ve İslam*, Nun Yayınları, İst.
- BİLGİN Beyza (1995), *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ank.
- (1987), *İslam’da Çocuk*, DiB Yayınları, Ank.
- (2005), *İslam’da Kadının Rolü Türkiye’de Kadın*, Sinemis Yayınları, Ank.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurttan (1989), *İslamiyetin Kültürel Özellikleri ve İslami Kavramlar*, Filiz Kitabevi, İst.
- (1998), *.Kadının Ülke Ekonomisindeki Yeri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul
- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b İsmail (2004), *Sahih-i Buhari Muhtasar-ı Tecrid-i Sarih*, çev: Abdullah Feyzi Kocaer, Yeni Şafak, Ank.
- BULAÇ, Ali (2006), *Din ve Modernizm*, Yeni Akademi Yayınları, İst.
- (?), *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı*, Bakış Yayınları İst.

- CAN, Sevim (2008), *Selçuklular Döneminde Kadın*, Ufuk Ötesi Yayınları, İst.
- CANAN, İbrahim (1995), *Hadis Külliyatı Kütüb-ü Sitte Terceme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ank.
- CANAN, İbrahim (2008), *Hz. Peygamber'in (Sav) Sünnetinde Terbiye*, Işık Akademi Yayınları, İzmir
- CANAN, Mehmet Zeki (1977), *İslam Tarihi*, c.1, İst.
- CARULLAH, Musa (1999), *Hatun*, Kitabiyat, Ank.
- CEBECİ, Suat (1996), *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ank.
- ÇELEBİ, Ahmed (1974), *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev: Ali Yardım, Damla Yayınevi
- DAVUDOĞLU, Ahmed (1983) *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İst.
- DEMİREŞİK, Halime (2011), *Osmanlı Kadını ve Harem*, Şebnem Dergisi, 20. Yıl, Sayı: 74
- Dini Kavramlar Sözlüğü (2006), DİB Yayınları, Ank.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı 2012-2016, (2012), Ank.
- DÖNDÜREN, Hamdi (2006), *Delilleriyle İslam İlm-i Hali*, Erkam Yayınları, İst.
- DURANT, Will (?), *İslam Medeniyeti*, çev: Orhan Bahaeddin, Tercüman Gazetesi (Bin Bir Temel Eser:29)
- DURKHEİM, Emile (1923), *Dini Hayatın İptidai Şekilleri*, çev: Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Matbaası, İst. (Osmanlıca Baskısı)
- EBU ŞAKKA, Abdulhalim (?), *Kadın Ve Aile Ansiklopedisi* (Tahiru-l Mer'e), çev: Fethi Güngör, Denge Yayınları, İst.
- EL CEVZİYYE, ibn-i Kayyim (1989), *Zadu'l Mead*, Çev: Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, c.1, İst.
- ERKAL, Mustafa; Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu (1997), *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*; Der Yayınları İst.
- ERSAN, Ömer (1997), *İslami Açından Kadın* (Değeri Ve Hakları), Erkam Yayınları, İst.
- FADLULLAH, Muhammaed Hüseyin (2005), *İslami Açından Kadın Sorunu*, çev: Ali Kaya, Ağaç Yayınları, İst.

FAZLURRAHMAN (2000), *İslami Yenilenme, Makaller:2* (İslamda Kadının Konumu), çev: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ank.

..... (2002), *İslami Yenilenme, Makaleler:3*, çev: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ank.

FİDAN, Hafsa (2006), *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Vadi Yayınları, Ank.

FROMM, Erich (1993), *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü Ve Sınırları*, çev: Aydın Arıtan, Arıtan yayınevi, İst.

GÖKALP, Ziya (2005b), *Türk Ahlakı*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İst.,

..... (2005c), *Türkçülüğün Esasları*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İst.

..... (2006), *Yeni Hayat Doğru Yol*, Elips Kitap, Ank.

.....(2005a), *Yeni Türkiye'nin Hedefleri*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İst.

GÖNCİOĞLU Faruk, Zeliha Kumbasar (2006), *Gelenekten Geleceğe Camiler, Kültür Tarihi Araştırmaları*,İst.

GÜLEN, M. Fethullah (2008), *Ölçü Veya Yoldaki Işıklar*, Nil Yayınları, İst.

GÜLER, Zekeriya (2005), *Kırk Hadiste Kadın Ve Aile*, Konya

GÜNAY, Ünver (2008), *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İst.

GÜNGÖR, Erol (1995), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat, İst.

GÜRKAN, Ahmet (?), *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*, Nur Yayınları, Ank.

HATİPOĞLU, Haydar (1983), *Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İst.

HÖKELEKLİ, Hayati (2003), *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ank.

HÖKELEKLİ, Hayati (2008), *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*, Dem Yayınları, İst.

İMAM malik,(1994), *Muvatta*, çev: Ahmet M. Büyükçınar, Beyan Yayınları, İst.

İslam Ansiklopedisi,Türkiye Diyanet Vakfı, İst.

JAMES, William (1931), *Terbiye Musahabeleri*, çev: M. Şekip Tunç, Milliyet Matbaası, İst.

- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2010), *Benlik Aile ve İnsan Gelişimi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İst.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1985), *İnsan ve İnsanlar*, Beta Basım Yayım , İst.
- KARA Mustafa (1997), *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İst.
- KARAMAN Hayreddin (1972), *Modern Problemler Karşısında İslam Hukuku*, İrfan Matbaası, İst.
- KARSLI İbrahim h. (2003), *Kur'an Yorumlarında Kadın*, Rağbet Yayınları, İst.
- KAYA Kamil (2008), *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta
- KAZICI, Ziya (2003), *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İst.
- KEHRER, Günter (1998), *Din Sosyolojisi*, çev: Emin Köktaş, Vadi Yayınları,
- KILIÇ, Ahmet Faruk (2009), *Atatürk ve Din*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İst.
-(2005),*Türkiye’de Din Devlet İlişkilerinde Yönetici Seçkinlerin Rolü*, Dem Yayınları, İst.
- KONUK, Yurdagül (1994), *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi*, TDV Yayınları, Ank.
- KURAT, Akdes Nimet (1972), *ıv-Xviii Yüzyıllarda Türk Kavımları ve Devletleri Tarihi*, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ank.
- KUTUP, Seyyid (1994), *Kadın Ve Aile*, çev: Halit Yılmaz, İhtar Yayınları, İst.
- LE BON, Gustave (1997), *Kitleler Psikolojisi*, Siyaset Hayat Yayınları, İst.
- MAHLED, Muhammed b (?), *Hadislerle Çocuk Eğitimi*, çev: İhsan Özkeş, Es-Seyyid Osman Hulusu efendi vakfi
- MEVDUDİ, Seyyid Ebu-l Ala (1985), *Kur'an Açısından Kadın (Nur Suresi)*, çev: Mecmeddin Gevri, Fikir Yayınları, İst.
- MUTLU, İsmail (1998), *Dört Halife Devri*, Mutlu Yayınları, İst.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1995), *Makaleler:1*, çev: Şehabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İst.
- (1989), *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, çev: Savaş Şafak Barkçın, Hüsamettin Arslan, İnan Yayınları, İst.
- NURSİ, Bediüzzaman Said (2004), *Lemalar*, Yeni Asya Neşriyat, İst.(24.Lema)

- OKIÇ, M. Tayyib (1981), *İslamiyette Kadın Öğretimi*, DİB Yayınları, Ank.
- ONAY, Ahmet (2008), *Türkiye'nin Cami Profili*, Dem Yayınları, İst.
- ÖKTEN, Sadettin (2008), *Yahya Kemal'in Rüzgariyle (Düşünceler ve Duyuşlar)*, Ötüken Neşriyat, İst.
- ÖKTEM, Niyazi (1995), *Laiklik, Din Ve Alevilik Yazıları*, Der Yayınları, İst.
- ÖYMEN, Hıfzurrahman Raşit; M. Dağ (1974), *İslam Eğitim Tarihi*, MEB Yayınları, Ank.
- ÖZ, Şahin (2010), *Bir Cami Cemaatinin Anatomisi: Konya Kulu Merkez Kubbeli Cami Cemaati Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya
- ÖZERİ, Zeynep Nezahat (2004), *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İst.
- ÖZLER, İbrahim (2007), *Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü* (Erzurum Örneği), (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum
- ÖZYILMAZ, Ömer (2003), *Çocuk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim Ve Psikolojik Temelleri*, Pınar yayınları, İst.
- (2002), *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank.
- PEİRCE, Leslie (2005), *Ahlak Oyunları (1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi Ve Toplumsal Cinsiyet)*, çev: Ülkün Tansel, Tarih Vakfı, İst.
- REİD, T.R . (2006), *Kapı Komşum Konfüçyüs*, çev: Sevcan Yılmaz, Aykırı Yayıncılık, İst.
- RUMİ, Mevlana Celaleddin (2011), *Mesnevi*, Nazmen Tercüme: Ahmet Metin Şahin, Kaynak yayınları, İst.
- SAĞLAM, İsmail (2003), *Çocuk Ve İbadet (7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma)*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İst.
- SELÇUK, Mualla(1990), *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, TDV Yayınlar, Ank.
- SEYFETTİN, Ömer (2004), *ilk Namaz* (Kaşığı Kitabı), Erdem Yayınları, İst.
- SEZEN, Yümni (1990), *Sosyolojide Ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İst.
- ŞEYBAN, Lütfi (2004), *İslam Tarihinde Kadının Dönüşümü (Abbasi Örneği)*, Ferhat Yayınları, İst.
- ŞİMŞEK, Leyla(2000), *Günümüz Basınında Kadınlar*, Altkitap

- TARHAN, Nevzat (2011), *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İst.
- (2010) *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İst.
- TEKİN, Mustafa (2004), *Kutsal, Kadın Ve Kamu*, Pınar Yayınları, İst.
- TEZCAN, Mahmut (1995), *Sosyolojiye Giriş* (Temel Kavramlar), Ank.
- TOPALOĞLU, Bekir (1977), *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları
- TOPÇU, Nurettin (2008a), *İslam Ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, Dergah Yayınları
İst.
- (2008b), *Psikoloji*, Dergah Yayınları, İst.
-(2006), *Sosyoloji*, Dergah Yayınları, İst.
- TUKSAL, Hidayet Şefkatli (2000), *Kadın Karşıtı Söylemlerin İslam Geleneğindeki
İzdüşümleri*, Kitabiyat, Ank.
- ULUDAĞ, Süleyman (1995), *Sufi Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İst.
- ÜNAL, Ali (2006), *Allah Kelamı Kur'an'ı Kerim Ve Açıklamalı Meali*, Define
Yayınları, İzmir
- WACH, Joachim (1987), *Din Sosyolojisine Giriş*, çev: Battal İnandı, Ankara
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ank.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (1995), *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, Ank.
- YILDIRIM, Suat (1998), *Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, İst.
- YILDIZ, Zafer (2004), *Diyanet Çocuk Dergisi'nin Din Eğitimi Açısından
Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank.
- YILMAZ, Bedriye (2011), *Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları*, İz
Yayıncılık, İst.
- YILMAZ, Hüseyin (2005), *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, Dem Yayınları, İst.
- (2003), *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, İst.
- Yurtdışı Camiler Albümü (1997), TDV Yayınları, Ank.

Sürelî Yayınlar

AYDIN, Muhammed Şevki (2012), Ahlakla Vücut Veren Dini Bilgiyi Üretmek, Diyanet Aylık Dergi, Sayı:253

BULAÇ, Ali (2012), *İşgallerde Din Faktörü*, Zaman Gazetesi, 07/01/2012

CEBECİ, Suat (1996b), Din Eğitim Açısından Dinî Yaşantıların Gelenekleştirilmesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:2

CEBECİ, Suat (2004), Din Eğitiminde Medrese'den Mektebe, Mektep'ten Nereye?, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:10

ERDEMLİ, Kadriye Avcı (2008), Vaizelerin Cemaat Vaaz Meteryali, Kişisel Donanım ve Kadın Sorunları Açısından Karşılaştıkları Problemler, 1. Din Hizmetleri Sempozyumu, c. 2, DİB Yayınları, (3-4 Kasım 2007), Ank.

..... (?), İslam'ın Feminizme Yaklaşımı, Din ve Hayat Dergisi, TDV Yayınları, sayı:12

ESEN, Bilal (2011), Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü, Diyanet Aylık Dergi, Ocak, sayı:241

GÖRMEZ, Mehmet (2012), Bir Şeyler Yaparken Bütün Dünyayı Hesaba Katmalıyız, Zaman Gazetesi, 09/01/2012

HUGHES, T. H.(2004), Psikoloji Ve Dini Hayat, çev: A. Vahit İmamoğlu, Ömer Gültekin, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:10

İMAMOĞLU, A. Vahit (2004a),Bağlılık ve İtaat Duygusuna Dini Ve Psikolojik Yaklaşım, Dinî Araştırmalar, c.VI, sayı: 18

..... (2004b), Psiko-Sosyal Açısından Üniversite Gençliği Arasında Karşı Cins İlişkileri, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler, C.VIII, Sayı: 18

..... (2004c), Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -, c.VIII, Sayı: 20

İMAMOĞLU, Abdulvahit – Adem YAVUZ (2011), Üniversite Gençliğinde Dini İnanç Ve Umutsuzluk İlişkisi ,Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XIII, Sayı: 23

İslam'ın Işığında Kadın,(2008), (TDV Kadın Kolları Konferansı Ve panelleri(1996-1997), TDV Yayınları, Ank.

KARACABEY, Salih, “Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamın Kadın ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, c. 9, Sayı: 9, s. 253-276.

KAYMAKCAN, Recep (2006a), Türkiye’ de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler, EKEV Akademi Dergisi, yıl:10, sayı:27

..... (2012), Gençlik Dindarlığın Neresinde? Zaman Gazetesi, 06/02/2012

..... (2006b), İslâm'ı Tebliğde İmaj Sorunu, Hz. Peygamberin Tebliğ Metodu Işığında İslam'ın Güncel Sunumu,(2003 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ Ve Müzakereleri) , TDV Yayınları, Ank.

KILIÇ, Ahmet Faruk (2000), “Psiko Sosyal Faktörler Açısından Atatürk Ve Din” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, Sayı:2, s. 239-271.

Müşirul Hak, (1991), İslam toplumu ve toplum hayatında cami'nin yeri”, Çev.: Ahmet Güç, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:3, Sayı:3, s. 287-292.

SELÇUK, Mualla (2000), Teorik Ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme, Din Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, MEB Yayınları, İst.

SEYYAR, Ali (2008), Bakıma Muhtaç Özürlülere Dönük Mânevi Bakım Uygulamaları, I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C.II, DİB Yayınları, Ank.

TOSUN, cemal (2000), Yetişkinler Din Eğitimi, Mahiyeti İmkanları Ve Problemleri, Din Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, MEB Yayınları

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (?), İstanbul.

Türkiye’de Hac Organizasyonu Sempozyumu (2007), (7-9 Temmuz 2006), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ank.

YAVUZ, Hilmi (2012), Yine “İslam ve Estetik Medeniyet” Üzerine, Zaman Gazetesi, 5/02/2012.

YAZICI, Nesimi, “Din Hizmetleri Açısından Caminin Yeri Ve Önemi”, AÜİFD, 2007, XLVIII, SAYI:2, s. 1-10.

<http://İst.muftulugu.gov.tr>

<http://tdkcevim.gov.Tr/Bts/?Kategori=Verilst&Kelime=Laiklik&Ayn=Tam:08/02/2012>

EKLER

EK 1: Anket Formu

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DİN SOSYOLOJİSİ ANABİLİM DALI
Sıddık AĞÇOBAN, Sakarya Üniversitesi Din Sosyolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi
TÜRKİYE’DE KADIN VE ÇOCUKLARA HİZMET VEREN BİR KURUM OLARAK CAMİ
Bu ankette “Camilerimizde Kadınlara Ve Çocuklara Verilen Hizmetler” araştırılmaktadır. İfadeleri okuduktan sonra size en uygun gelen bir seçeneği işaretleyiniz. Anket sonuçları sadece bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Yardımlarınızdan dolayı çok teşekkür ederim.
Not: Lütfen isminizi yazmayınız ve kendinizi tanıtacak herhangi bir işaret koymayınız. Bu anketi doldurmak isteğe bağlıdır.

1- Yaşınız.

2- Öğrenim durumunuz. İlköğretim Lise İHL okur-yazar üniversite

3- Bir işte çalışıyor musunuz? evet hayır

4- Bulduğunuz mahallede cami var mı? evet hayır

5- ne sıklıkta camiye gidiyorsunuz? her gün haftada bir ara sıra
teravihlerde hiç gitmiyorum

	Aşağıdaki İFADELERİN her birini okuduktan sonra, bu ifadeye ne ölçüde katıldığınızı gösteren kutunun altına v işareti koyunuz	TAMAMEN KATILYORUM	KATILYORUM	KARARSIZIM	KATILMIYORUM	KESİNLİKLE KATILMIYORUM
1	Camilerde kadınların namaz kılma yerleri köşeler, bakımsız yerler ve alt kısımlar olmamalı.					
2	Yaz kuran kurslarında başarılı olanlara gezi yaptırılabilir					
3	Kadınlar camilere girip çıkarken yabancılik duygusu yaşamaktadırlar					
4	Camiler kadınları sosyalleştirmektedir					
5	Teravihlerde kadınların camilerde daha çok düşünülmesi erkeklerin bir lütfudur.					
6	Vakit namazlarında da kadınlar teravih namazındaki kadar düşünölmelidir.					
7	Camilerde kadınlara yönelik yeterli					

	ölçüde kuran öğretimi yapılmaktadır.					
8	Camilerde kadınlara yönelik yeterli ölçüde ilmiyal dersleri verilmektedir.					
9	Vaazlar genellikle erkeklere yönelik oluyor, halbuki kadınlar da düşünölmelidir					
10	Camilerde kadınlarla ilgilenecek görevli bulunmaması cami adabı açısından olumlu bir durumdur					
11	Yeni yapılacak camilerde tasarım yapılırken kadınlar daha çok düşünölmelidir					
12	Camilerimizde bebek bakım odaları olmalıdır					
13	Camiler erkeklere özel olmalıdır, kadınlar girmemelidir.					
14	Peygamber efendimiz zamanında camiler kadınlara daha çok hitap ediyordu					
15	Camilere genellikle kadınların erkeklerle aynı kapıda girmeleri hoş değildir. (dinen sakıncalıdır)					
16	Bir çok kadın camide karşılaştığı zorluklar yüzünden camiye gelmemektedir.					
17	Kadınların camiye az gelmesi dinimizden kaynaklan bir durumdur					
18	Kadınlar camiye gelirken güzel kokular sürönmelidir					
19	Kadının sabah namazına camiye gitmesi uygun değildir					
20	İsteyen kadınlar Cuma namazına da gidebilmelidir.					
21	Sadece kadınların kullandığı camiiler olabilir					
22	Kadınlar camiye daha fazla gitseler daha dindar olurlar					

23	Erkekler kadınlardan daha dindardır					
24	İslam dinene göre erkeler daha üstündür.					
25	Çocuğun din eğitiminde anne, babadan daha önemlidir					
26	Çocuklar oyun oynuyor diye camilerden kovulmamalıdır. Onun yerine camilerde çocuklar için oyun yerleri olabilir.					
27	Çocuklar için diyanetin veya müftülüklerin organize ettiği turnuvalar (spor yarışları) düzenlenebilir					
28	Camilerde insanların dinleneceği ve sohbet edeceği yerler olabilir					
29	Camilere ait küçük klinik (sağlık) merkezleri olabilir ve buralarda mahalle sağlık hizmeti verilebilir.					
30	Camilerde özellikle kadın ve çocukların yararlanacağı aile kütüphaneleri olabilir					
31	Camilerin nikah salonu olmalı ve dini nikah kıymak isteyenler buraları kullanabilmeli					
32	Sabah ve yatsı namazına gelmekten zorlanan kadınlar için kapıdan alıp kapıya bırakan servis hizmeti verilebilir. Bu şekilde bir çok kadın sabah namazına gidebilir.					
33	Camilerdeki bütün hizmetler Allah rızasına uygun şekilde ücretsiz olmalıdır.					
34	Camilerde çocuk ilahi koroları olabilir					

ÖZGEÇMİŞ

1983 Malatya doğumlu. Orta öğrenimini 2002 yılında Doğanşehir İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümüne yerleşti. 2006 yılında lisans öğrenimini tamamladı. Askerliğini yaptı. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalında yüksek lisansa başladı. Halen Milli Eğitim Bakanlığı'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak çalışmaktadır.